

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Міністерство оборони України
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Міністерство оборони України

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

Кмін Анастасія Олександрівна

УДК 355.233.6:94(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У
НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ІМЕНІ
ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО (1991–2020 РР.)**

032 – історія та археологія

Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. КМІН

Науковий керівник: Слюсаренко Андрій
Віталійович, доктор історичних наук, професор
Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Кмін А.О. Історичний досвід функціонування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (1991–2020 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 “Історія та археологія”. – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, 2023.

Дисертацію присвячено історичному досвіду функціонування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (1991-2020 рр.).

У дисертаційній роботі на основі теоретичного аналізу досліджено підготовку курсантів – майбутніх фахівців з військово-гуманітарного профілю, вказано на основні чинники, які саме впливали на розвиток цієї підготовки. Також досліджено особливості підготовки та дій фахівців військово-гуманітарного профілю зарубіжних країн світу, а саме: Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Республіки Польща.

У роботі вперше відтворена історична хронологія розвитку підготовки військово-гуманітарних фахівців у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що завдяки дослідженню запропоновано рекомендації щодо використання набутого досвіду у підготовці фахівців з морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі ВВНЗ – для підвищення якості професійної підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю.

У вступній частині обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, завдання та методи, подано наукову новизну та практичне значення, а також список публікацій за темою дисертації, структуру та обсяг дослідження.

У першому розділі досліджено стан наукової розробки теми, джерельна база дослідження та методи, які були використанні під час дослідження.

За результатами комплексного аналізу наявної історіографії доречно наголосити на наступних висновках: незважаючи на помітні зусилля багатьох науковців у вивченні окремих етапів розвитку військової освіти, досліджень, що стосуються власне розвитку підготовки військово-гуманітарних фахівців у зазначений хронологічний період в НАСВ, залишається недостатньо. Крім того, бракує досліджень, які б вивчали вплив російсько-української війни на підготовку офіцерів з морально-психологічного забезпечення.

Джерельна база дисертації охоплює низку офіційних документів, архівних матеріалів, інформації інтернет-ресурсів, публікацій у ЗМІ та інші. Цей різноманітний масив джерел сприяв всебічному аналізу та системній організації фактичного матеріалу, історичних подій та загальних процесів, пов'язаних з підготовкою військово-гуманітарних фахівців. Крім того, ці джерела надали цінну інформацію про досвід іноземних військових навчальних закладів та практичних стратегій, які застосовувались українськими та іноземними військовослужбовцями, які були відповідальні за забезпечення морально-психологічного благополуччя особового складу в умовах воєнних дій.

У другому розділі досліджено реорганізацію системи підготовки військово-гуманітарних кадрів у Львівському вищому військовому навчальному закладі після набуття Україною державного суверенітету, концептуальні та організаційні засади професійної підготовки військово-гуманітарних кадрів (на прикладі вищого військового навчального закладу у Львові).

У третьому розділі досліджена трансформація організації та змісту навчально-виховного процесу під час підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю з урахуванням нових загроз національній безпеці та обороні України, досвід участі фахівців з морально-психологічного забезпечення у бойових діях під час російсько-української війни.

У четвертому розділі досліджено систему підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю провідних країн світу, зокрема: Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Республіки Польща), особливості практичних дій фахівців, які відповідали за підтримання високого рівня морально-психологічного стану особового складу у локальних війнах та збройних конфліктах другої половини XX початку XXI століття.

Актуальність теми дослідження. Дослідження підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю, а саме акцентуючи увагу на фахівців з морально-психологічного забезпечення є надзвичайно актуальним. По-перше, ефективне морально-психологічне забезпечення відіграє важливу роль у підтримці добробуту, стійкості та боєздатності військовослужбовців. Вивчаючи та вдосконалюючи підготовку фахівців в цій галузі, відбувається отримання необхідних навичок, методів, які допоможуть ефективно вирішувати психологічні проблеми і задовольняти потреби військовослужбовців. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню загальної військової ефективності, результативності та успішності під час проведення бойових дій.

По-друге, з моменту здобуття незалежності в 1991 році Україна зазнала значних реформ у різних секторах, у тому числі у військовій сфері. Вивчення розвитку системи військової освіти дозволяє оцінити ефективність цих реформ. Це дає можливість оцінити вплив змін у політиці, нормативно-правовій базі та підготовці військових фахівців. Ця оцінка може стати основою для подальшого вдосконалення. В тому числі, вплив бойових дій на розвиток військової підготовки в Україні був значним і багатограним. Російсько-українська війна

підкреслила важливість підготовки військовослужбовців до сучасних сценаріїв введення війни, включаючи гібридну. Тому у військових навчальних закладах постала необхідність адаптувати свої навчальні програми до нових завдань, які виникли перед офіцерами з морально-психологічного забезпечення.

По-третє, Україна прагне зміцнити свою обороноздатність і привести свою військову практику у відповідність до міжнародних стандартів, вивчення систем морально-психологічного забезпечення країн-членів НАТО може надати цінну інформацію та кращі практики. Країни-члени НАТО розробили комплексні підходи до підтримки добробуту і психологічної стійкості своїх військовослужбовців, і Україна може перейняти їхній досвід та адаптувати його до власного контексту.

Однак, враховуючи вагомі доробки вчених з огляду сучасного ведення бойових дій, варто зазначити, що з кожним роком постають нові завдання перед фахівцями з військово-гуманітарного профілю, змінюється характер бойових дій, а також відбувається розвиток аспектів педагогіки та психології. Тому, зміст та система підготовки майбутніх офіцерів з морально-психологічного забезпечення особового складу ЗС України постійно удосконалюється, з урахуванням нових тенденцій у розвитку теорії і практики військової справи, педагогічної та психологічної науки.

Ключові слова: морально-психологічне забезпечення, інформаційна війна, виховна робота, культурологічна робота, Збройні Сили, Антитерористична операція, Операція Об'єднаних Сил.

ABSTRACT (SUMMARY)

Kmin A.O. Historical experience of the operation of the training system for military-humanitarian specialists at the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy (1991–2020)– Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 032 “History and archeology”. – National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachny, Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to the historical experience of the functioning of the military-humanitarian training system at the National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachny.

The theoretical analysis of the training of cadets - future specialists in the military-humanitarian field – is used in this dissertation to identify the main factors that influenced the development of this training. The article also examines the peculiarities of training and actions of military and humanitarian specialists from foreign countries, namely: The United States of America, the Federal Republic of Germany, France, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the Republic of Poland.

The paper is the first to reproduce the historical chronology of the development of military humanitarian training at the National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachny.

The practical significance of the results obtained is that the study offers suggestions for the use of the experience gained in the training of military and humanitarian specialists in the Armed Forces of Ukraine. The research materials can be used in the educational process of higher military educational institutions to improve the quality of their professional training.

The introductory part substantiates the relevance of the dissertation topic, defines the purpose, object, subject of research, tasks and methods, presents the scientific novelty and practical significance, as well as the list of publications on the dissertation topic, structure and scope of the research.

The first chapter examines the state of scientific development of the topic, the source base of the study and the methods used in the research.

Based on the results of a comprehensive analysis of the available historiography, it is appropriate to emphasize the following conclusions: despite the significant efforts of many scholars to study certain stages of the development of military education, there is still a lack of research on the actual development of training of military humanitarian specialists in the NASV during this chronological period. In addition, there is a lack of studies that would examine the impact of the Russian-Ukrainian war on the training of officers in moral and psychological support.

The source base of the dissertation includes a number of official documents, archival materials, information from Internet resources, media publications, and others. This diverse array of sources contributed to a comprehensive analysis and systematic organization of factual material, historical events and general processes related to the training of military and humanitarian specialists. In addition, these sources provided valuable information about the experience of foreign military educational institutions and practical strategies used by Ukrainian and foreign military personnel responsible for ensuring the moral and psychological well-being of personnel in the context of hostilities.

The second chapter examines the reorganization of the system of training military and humanitarian personnel at the Lviv Higher Military Educational Institution after Ukraine gained state sovereignty, the organizational, scientific and pedagogical foundations of the system of professional training of future military and humanitarian officers for the Armed Forces of Ukraine, the conceptual foundations of professional training of military and humanitarian personnel (on the example of a higher military educational institution in Lviv).

The third section examines the transformation of the organization and content of the educational process in the training of military and humanitarian specialists in view of new threats to the national security and defense of Ukraine, the experience of participation of specialists in moral and psychological support in combat operations during the Russian-Ukrainian war.

The fourth section examines the system of training of military and humanitarian specialists in the leading countries of the world, in particular: The United States of

America, the Federal Republic of Germany, France, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the Republic of Poland), the peculiarities of practical actions of specialists who were responsible for maintaining a high level of moral and psychological state of personnel in local wars and armed conflicts of the second half of the twentieth and early twenty-first centuries.

Relevance of the research topic. The study of the training of specialists in the military-humanitarian field, namely, focusing on specialists in moral and psychological support, is extremely relevant. Firstly, effective moral and psychological support plays an important role in maintaining the well-being, resilience and combat capability of military personnel. By studying and improving the training of specialists in this field, the necessary skills and methods are acquired that will help to effectively solve psychological problems and meet the needs of military personnel. This, in turn, will help to increase overall military efficiency, effectiveness and success during combat operations.

Second, since gaining independence in 1991, Ukraine has undergone significant reforms in various sectors, including the military. Studying the development of the military education system allows us to assess the effectiveness of these reforms. This makes it possible to assess the impact of changes in policy, legal framework and training of military professionals. This assessment can serve as a basis for further improvement. Among other things, the impact of hostilities on the development of military training in Ukraine was significant and multifaceted. The Russian-Ukrainian war emphasized the importance of preparing military personnel for modern warfare scenarios, including hybrid warfare. Therefore, military educational institutions needed to adapt their curricula to the new challenges faced by officers in charge of moral and psychological support.

Third, as Ukraine seeks to strengthen its defense capabilities and bring its military practices in line with international standards, learning from NATO's psychological support systems can provide valuable insights and best practices. NATO member states have developed comprehensive approaches to supporting the well-being and

psychological resilience of their military personnel, and Ukraine can learn from their experience and adapt it to its own context.

However, given the significant achievements of scientists in the field of modern warfare, it is worth noting that every year new challenges arise for military and humanitarian specialists, the nature of combat operations changes, and aspects of pedagogy and psychology develop. Therefore, the content and system of training of future officers for the moral and psychological support of the personnel of the Armed Forces of Ukraine is constantly being improved, taking into account new trends in the development of the theory and practice of military affairs, pedagogical and psychological science.

Keywords: moral and psychological support, information warfare, educational work, cultural work, Armed Forces, Anti-Terrorist Operation, Joint Forces Operation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Від витоків до здобуття Україною незалежності: шлях формування навчального процесу військово-політичного училища в період 1962–1991 років. “The scientific heritage” №45, 2020, Budapest, Hungary, С.32–34.
2. Особливості підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення Збройних Сил провідних країн світу. Scientific journal “VIRTUS” №42, 2020, Canada. С. 166–169.
3. Окремі аспекти морально-психологічного забезпечення в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини XX – початку XXI ст. Електронний науковий фаховий журнал “Військово-історичний меридіан” №1, 2020, Київ, С.107–115.
4. Розвиток навчального процесу: від Львівського воєнно-політичного училища – до Академії сухопутних військ (1991–2014 рр). Гілея: науковий вісник, Вип.159 (№11–12), ч.1, Київ, 2022, С.78–82.
5. Роль офіцерів військово-гуманітарного профілю у бойових діях на сході України (2014–2020). Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія “Історичні науки”, Том 33 (72) №3, Київ: Видавничий дім “Тельветика”, 2022. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.8>.
6. Історичний досвід формування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю Збройних Сил України. Культурологічний альманах. №3, Київ: Видавничий дім “Тельветика”, 2022. С. 71–76. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.10>.
7. Вплив бойових дій на розвиток підготовки військово-гуманітарних кадрів для Збройних Сил України. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, №53, Дрогобич: Видавничий дім “Тельветика”, С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-4>.

8. Історичний вплив на організаційні основи системи професійної підготовки військово-гуманітарного профілю. Волинський національний університет імені Лесі Українки “Літопис Волині”. Всеукраїнський науковий часопис. №27, Луцьк: Видавничий дім “Гельветика”. С. 55–57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.09>.
9. Основні аспекти навчального процесу Львівського військово-політичного училища в радянський період (1962–1991 роки). IV International Scientific and Practical Conference “Eurasian scientific congress”, 19–21 April 2020, Barcelona, Spain, pp.310–112.
10. Основні аспекти у підготовці фахівців морально-психологічного забезпечення у провідних країнах світу. III International scientific conference “Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities” 21 February 2020, Kaunas, Lithuania, С.95–97.
11. Основні аспекти дій підрозділів психологічних операцій під час локальних війн та збройних конфліктів кінця XX-XXI століття. III Міжнародна науково-практична конференція “Перспективні шляхи розвитку наукових знань” 9–10 березня 2020. МЦНІД, Київ. С. 13–14.
12. Особливості підготовки військових фахівців-виховників у Львівському вищому військовому навчальному закладі (1991-2014 рр.). II Науково-практична конференція “Інноваційні наукові дослідження: світові тенденції та регіональний аспект”, 27–28 листопада 2020 року, Харків. С. 121–123.
13. Врахування досвіду Антитерористичної операції при підготовці фахівців з морально-психологічного забезпечення. “Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації”, 21–22 травня 2021 року, Львів. С. 36–37.
14. Окремі аспекти інформаційної війни проти України. VII Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених “Гуманітарний і інформаційний ракурс професійної майстерності і пошуки молодих вчених”, 19 листопада 2021, Одеса. С. 256–258.

15. Офіцери військово-гуманітарного профілю в інформаційній війні (2020-2021 рр.). XXXIV International Scientific and Practical Conference “Science and industry”, 1–2 June 2022, Berlin, Germany. С.97–99.
16. Вплив історичних подій на організаційні засади військової підготовки. Міжнародна науково-практична конференція. Наука, освіта, технології і суспільство: нові дослідження і перспективи, Частина 1, 20 вересня 2022, Полтава. С. 62.
17. Передумови створення системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю в Україні. Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика”, 28 жовтня 2022 року, м. Умань. С. 79.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	24
1.1. Стан наукової розробки теми.....	24
1.2. Джерельна база.....	34
1.3. Методологія дослідження.....	37
Висновки по розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО.....	42
2.1. Етапи реформування системи підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю (1991–2014 рр.).....	42
2.2. Концептуальні та організаційні основи професійної підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (1991–2014 рр.).	62
Висновки по розділу 2.....	79
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ З ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У НАСВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014–2020 РР.).....	80
3.1. Трансформація організації та змісту навчально-виховного процесу підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю з урахуванням нових викликів національній безпеці України.....	80
3.2. Досвід участі фахівців з військово-гуманітарного профілю у бойових умовах проведення Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних Сил на сході України.....	92
Висновки по розділу 3.....	107

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНИХ ФАХІВЦІВ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ ТА ЇХ УЧАСТЬ У ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ.....	109
4.1. Система підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю провідних країн світу (Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Республіка Польща).....	109
4.2. Особливості практичних дій фахівців МПЗ у локальних війнах та збройних конфліктах другої половини XX – початку XXI ст.....	131
Висновки по розділу 4.....	147
ВИСНОВКИ.....	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	158
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	193
ДОДАТКИ.....	201

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	—	Антитерористична операція
ВВНЗ	—	Вищий військовий навчальний заклад
ВР	—	Виховна робота
ВСПР	—	Виховна та соціально- психологічна робота
ГШ	—	Генеральний штаб
ГПсО	—	Група психологічних операцій
ДНР	—	“Донецька народна республіка”
ЗахОК	—	Західне оперативне командування
ЗВО	—	Заклад вищої освіти
ЗС	—	Збройні Сили
КПР	—	Культурно-просвітницька робота
ЛНР	—	Луганська народна республіка
МО України	—	Міністерство оборони України
МПЗ	—	Морально-психологічне забезпечення
МПС	—	Морально-психологічний стан
НАСВ	—	Національна академія сухопутних військ імені

		гетьмана	Петра
		Сагайдачного	
НАТО	—	North Atlantic Treaty Organization	
ООН	—	Організація об'єднаних націй	
ООС	—	Операція Об'єднаних сил	
рф	—	російська федерація	
ЛВВПУ	—	Львівське військово-політичне училище	
СООН	—	Сили Організації Об'єднаних націй	
СПС України	—	Соціально-психологічна служба України	
СРСР	—	Союз Радянських Соціалістичних Республік	
УРСР	—	Українська Радянська Соціалістична республіка	
ЦК КПСС	—	Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу	

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження

Тема розвитку підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю в Україні має значну історичну та сучасну актуальність. Військова наука визнає, що сучасні збройні конфлікти виходять за рамки традиційних методів ведення війни, а психологічне благополуччя та моральна стійкість військовослужбовців мають вирішальне значення для успіху на полі бою. Це означає, що підрозділи сухопутних військ можуть служити як цілями, так і інструментами для реалізації гібридних методів. Провівши історичний аналіз розвитку військово-гуманітарної підготовки в Україні, стає можливим отримати глибше розуміння зусиль країни, спрямованих на виховання морально стійких військових лідерів.

Україна, як країна із значною воєнною історією та сучасним досвідом участі у бойових діях, зіткнулася з унікальними викликами у підготовці військовослужбовців. Зокрема, пострадянська спадщина, перехід до демократичної системи, інтеграція до стандартів НАТО, російсько-українська війна. Саме розуміння історичного контексту даної військової підготовки дає уявлення про соціальні, політичні та культурні чинники, які вплинули на розвиток підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю.

Крім того, досвід російсько-української війни свідчить, що психологічне забезпечення військовослужбовців має вирішальне значення для підтримання їхньої боєздатності та прийняття ефективних рішень в умовах високого рівня стресу. З початку 2014 року, українські військовослужбовці зіштовхнулися із воєнними і невоєнними методами введення війни (кібератаки, дезінформаційні кампанії тощо), які значно впливали на морально-психологічний стан військовиків та населення України. Саме досліджувана підготовка зосереджена на наданні курсантам необхідних навичок для подолання психологічних труднощів, які виникають в умовах бойових дій, методів формування стійкого морально-психологічного стану у особового складу, психологічного захисту від інформаційних маніпуляцій зі сторони ворожої країни, а також уникнення

проявів девіантної поведінки військовослужбовців в складних для них умовах. Вивчаючи дані історичні події, ми можемо визначити закономірності, впливи та уроки, які сформували сучасну практику підготовки. Це історичне значення допомагає нам усвідомити важливість адаптації навчальних програм до мінливих потреб і викликів, з якими стикаються військовослужбовці в Україні. Також, Україна прагне зміцнити свою обороноздатність і привести свою військову практику у відповідність до міжнародних стандартів, про що свідчить "Стратегічний бюлетень України" прийнятий у 2021 році, в якому окрема увага приділена у підготовці компетентних лідерів, які мають високий морально-професійний авторитет, здатні до самовдосконалення та забезпечення готовності підпорядкованого особового складу до виконання бойових завдань. Також в ньому окремо приділена увага щодо системи підготовки, яка повинна бути уніфікована до кращих практик держав – членів НАТО. В свою чергу Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного продовж незалежності України активно брала участь у міжнародних навчаннях, сприяючи практичному співробітництву та впровадженню іноземного досвіду підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю.

Наукова література, авторами якої є В. Алещенко, О. Бойко, В. Кожевніков, А. Романишин, В. Вилко, М. Дорохов, Т. Жовтенко, Г. Каспльоз та інші¹ свідчить про зростання уваги до теорії та практики морально-психологічного забезпечення. Такі науковці, як Т. Грицевич, О. Капінус, О. Романюк, В. Ягупов, А. Чиянц, В. Балабушевич, А. Гурський² та інші, у своїх наукових працях

¹ Каспльоз Г.В., Розумний О.Д. Психологічні аспекти морально-психологічного забезпечення дій миротворчих підрозділів Збройних Сил України. Вісник Національного університету оборони України, 2011. С. 132.; Жовтенко Т.Г., Яблонський В.М. Інформаційний вимір сучасних військових конфліктів. Стратегічні пріоритети. 2008. С. 172.; Дорохов М. Психолого-педагогічні аспекти запровадження взаємовідносин між начальниками та підлеглими в Збройних Силах України на основі європейських цінностей прав людини. Вісник Київського національного університету оборони імені Тараса Шевченка, С.44.; Вилко В.М. Інформаційно-психологічне забезпечення збройних сил США в локальних війнах і збройних конфліктах 1950-2000 рр (історичний аспект), дис...кін, Київ, 2005. С. 109.; Бойко О.В., Кожевніков В.М., Романишин А.М., Чепур О.М., Яцентюк В.М. Військова девіантологія. Львів:Астон, 2009. С.5-45; 107. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навч.підр. Київ:НУОУ, 2012. С.62; Алещенко В.І. Психологічне забезпечення в Збройних Силах України: шляхи удосконалення. Вісник Національного університету оборони України №6 (37), 2013 с. 177-182.

² Грицевич Т., Капінус О., Мацевко Т. та ін. Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців: навч. посіб., Львів: НАСВ, 2019. 450 с.; Романюк І.М. Світовий досвід підготовки офіцерів з виховної роботи, Вісник Національного університету оборони України 3(34), 2013. С.109-114.; Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення, URL: <http://medbib.in.ua/zmist-moralno-psihologichnogo-zabezpechennya.html> (дата звернення: 22.05.2022); Члиянц А.Я., Шестаков А.А. Янов Л.Я., Скачкова И.С., Попов М.С. Партией призванные. История Львовского высшего военно-политического училища. За ред. Новикова В.П., Львов, 1973 С. 34-38.; Балабушевич В.Ю. Гурський А.И. Военно-политические училища как педагогический феномен. Вестник Академии военных наук, 2013, №1. С.126-131.

досліджували фундаментальні засади навчання та виховання військовослужбовців.

Крім того, А. Кобзар, О. Автушенко, В. Бородин, І. Грязнов, Є. Литвиновський, Т. Іщенко, Я. Романовський³ провели комплексні дисертаційні дослідження, в яких вивчали різні аспекти підготовки курсантів до діяльності з морально-психологічного забезпечення у військах.

Тим не менш, враховуючи цінний внесок цих дослідників, варто зазначити, що з кожним роком з'являються все нові виклики та загрози, що суттєво впливають на якість та ефективність реалізації заходів з морально-психологічного забезпечення особового складу ЗС України. Зміна характеру бойових дій, активізація розвитку інформаційного простору, розвиток військової освіти зумовлюють необхідність постійного вдосконалення змісту підготовки курсантів морально-психологічного забезпечення з метою підвищення рівня підготовки до ефективного вирішення завдань, що постають перед особовим складом ЗС України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у межах плану наукової і науково-технічної діяльності ЗС України. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (протокол № 5 від 22.12.2022 р.). У рамках науково-дослідної роботи “Сучасний стан та перспективи розвитку системи підготовки офіцерів структур морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України” (шифр “Система МПЗ”, номер державної реєстрації 0121U110655) було здійснено теоретичний аналіз

³ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22. Київ, 2013. 278 с.; Автушенко О. С. Система підготовки організаторів виховної роботи з військовослужбовцями в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04, Київ, 2003. 18 с.; Бородин В.А. Подготовка курсантов военных вузов к психологическому обеспечению личного состава подразделений сухопутных войск: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Москва, 2017. 240с.; Грязнов І.О. Теоретик-методичні засади морального виховання майбутніх офіцерів Державної Прикордонної Служби України: автореф. дис. .. докт. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2005. 40с.; Литвиновський Є.Ю. Формування в офіцерів структури виховної роботи у Збройних Силах України вмінь проектування виховного процесу, автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2003. 23с.; Іщенко Т.В. Виховна робота з особовим складом в умовах розвитку ЗС України (1991-2006): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22. Київ, 2008. 194 с.; Романовський Я.Я. Культурно-виховна робота в Збройних Силах України (1991-2005 рр.) історичний аспект: дис.. канд. істор. наук: 20.02.22. Київ, 2006. 245 с.

сучасного стану та ефективності системи підготовки офіцерів структур МПЗ, обґрунтовано перспективні напрями її розвитку із урахуванням досвіду ООС (АТО).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розкриття організації та розвитку змісту процесу підготовки військово-гуманітарних кадрів у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у 1991–2020 рр.

Для досягнення мети поставлені наступні завдання:

- визначити стан наукової розробки теми та джерельну базу її дослідження;
- виявити державотворчі та оборонно-політичні чинники, які детермінували особливості підготовки військових фахівців з морально-психологічного забезпечення у Національній академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного;
- дослідити важливі змістовні етапи історії становлення воєнно-гуманітарного вищого навчального закладу у місті Львові;
- охарактеризувати організацію навчального процесу фахівців військово-гуманітарного профілю та його концептуально-змістовну трансформацію в умовах російсько-української війни (2014 – 2020 рр.);
- виявити системні особливості підготовки та дії військових фахівців військово-гуманітарного профілю зарубіжних країн світу (Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Республіка Польща);
- дослідити роль і завдання фахівців з військово-гуманітарного профілю ЗС України у ході російсько-української війни;
- дослідити шляхи застосування історичного досвіду для подальшого удосконалення та застосування для підготовки військових фахівців з військово-гуманітарного профілю для ЗС України.

Об'єктом дослідження є система підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю.

Предметом дослідження є історичний досвід функціонування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Хронологічні межі дослідження охоплюють: *нижня межа* обумовлена проголошенням Незалежності України, *верхня* – завершенням дії рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”, складовою якої була професіоналізація особового складу поряд із досягненням Євроатлантичних стандартів та критеріїв.

Географічні межі дослідження включають Україну та інші зарубіжні країни світу (Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Велика Британія та Північна Ірландія, Франція, Республіка Польща).

Методи дослідження.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на принципах науковості, системності, об’єктивності, абстрагування та історизму. Ці принципи покладені в основу підходу та аналізу дослідження.

В дисертаційному дослідженні були використані загальнонаукові методи, такі як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та узагальнення. За допомогою цих методів обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об’єкт і предмет, окреслено мету і завдання, з’ясовано наукову новизну, сформульовано теоретичні засади, зроблено висновки та узагальнення. Завдяки використанню цих методів авторка забезпечує ретельне та всебічне вивчення теми, що надало змогу сформулювати обґрунтовані висновки та зробити внесок в існуючий масив історичних напрацювань.

У проведеному дослідженні авторка використовувала методи історичного дослідження. Загальнонаукові: *Історичний метод* використовувався для аналізу розвитку підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. *Логічний метод* допоміг узагальнити особливості підготовки військово-гуманітарного профілю, характерні ознаки в освітньому процесі та зробити висновки. *Метод*

класифікації допоміг у виділенні етапів підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у НАСВ.

Власне історичні методи: *Хронологічний метод* був використаний для того, щоб запропонувати історичну хронологію розвитку становлення фахівців військово-гуманітарного профілю в НАСВ. *Порівняльно-історичний метод* використовувався для співставлення підготовки військово-гуманітарних фахівців в НАСВ та визначення ключових аспектів підготовки у кожному з періодів дослідження. *Синхронний метод* дозволив методично, з урахуванням деталей, відтворити розвиток процесу підготовки у НАСВ, враховуючи при цьому геополітичні умови та розвиток структур морально-психологічного забезпечення. *Ретроспективний метод* дослідження допоміг у виявленні чинників, які впливали на розвиток та трансформацію системи підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у НАСВ, виявити типові ознаки та закономірності даної підготовки.

Спеціальні методи: *статистичний метод* сприяв порівнянню навчальних годин між циклами підготовки (гуманітарні, наукові, професійні), що дозволило виявити та узагальнити тенденції в підготовці фахівців з військово-гуманітарного профілю. *Метод соціологічних досліджень* використовувався для соціального контексту з яким зіштовхнулись фахівців з морально-психологічного забезпеченням на початку російсько-української війни.

Метод опитування був використаний для збору інформації від випускників, які закінчили НАСВ та брали участь у бойових діях російсько-української війни.

Метод контент-аналізу використовувався для дослідження інформаційних матеріалів, що стосувались військово-гуманітарної підготовки фахівців у досліджуваних іноземних країнах, а також інформаційної війни, що ведеться рф проти України під час російсько-української війни.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена виконанням поставленої мети та розв'язанням визначених завдань на основі теоретичного аналізу із застосуванням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. У межах виконання завдань авторкою *вперше*:

- проведений історичний аналіз підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю, які відповідали за морально-психологічний стан військовослужбовців;
- досліджено чинники, які впливали на розвиток підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного;
- сформовані рекомендації щодо використання історичного досвіду для подальшого удосконалення підготовки фахівців з морально-психологічного забезпечення для ЗС України.

Удосконалено та доповнено:

- проведений аналіз особливостей підготовки та дій військово-гуманітарних фахівців, які відповідають за морально-психологічний стан особового складу у зарубіжних країнах світу (Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Велика Британія та Північна Ірландія, Франція, Республіка Польща);
- досліджено роль і завдання офіцерів з морально-психологічного забезпечення ЗС України під час російсько-української війни.

Набули подальшого розвитку: до наукового обліку внесені раніше неопубліковані архівні матеріали за напрямом дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що завдяки дослідженню подано пропозиції щодо використання набутого досвіду у підготовці фахівців морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України. Матеріали дослідження можуть бути використанні в освітньому процесі ВВНЗ – для підвищення якості професійної підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана та рекомендована до захисту на кафедрі гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Основні положення, висновки та пропозиції авторки представлені на: IV Міжнародній науково-практичній конференції “Eurasian scientific congress” (м. Барселона, 19–21 квітня 2020 р.), III Міжнародній науковій конференції “Modernization of the educational system:

world trends and national peculiarities” (м. Каунас, 21 лютого 2020 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції “Перспективні шляхи розвитку наукових знань” (м. Київ, 9–10 березня 2020 р.), II Науково-практичній конференції “Інноваційні наукові дослідження: світові тенденції та регіональний аспект” (м. Харків, 27–28 листопада 2021 р.), “Сучасні виклики суспільних наук в умовах глобалізації” (м. Львів, 21–22 травня 2021 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених” (м. Одеса, 19 листопада 2021р.), XXXIV International Scientific and Practical Conference “Science and industry” (м. Берлін, 1–2 червня 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Наука, освіта, технології і суспільство: нові дослідження і перспективи”, (м. Полтава, 20 вересня 2022 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика” (м. Умань, 28 жовтня 2022 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 8 наукових публікаціях, із них – 5 у фахових виданнях з історичних наук, 2 – у зарубіжних виданнях та 1 – не фахова.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали предметом дисертаційного дослідження, зумовили його логіку і структуру. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел (303 найменувань), 18 додатків. Загальний обсяг – 253 сторінок, із них основний текст – 156 сторінок, таблиць – 5, рисунків – 4.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми

Успішна військова служба вимагає від військовослужбовців здатності працювати в умовах надзвичайного стресу (бойові дії). У ході військових операцій часто виникають різноманітні фактори, які впливають на психічне здоров'я військовослужбовців. Як наслідок, підвищилась увага до появи психологічних наслідків війни, які виникали під час проведення військових операцій (миротворчі, гуманітарні). Вони пов'язані із ухваленням рішень, які стосуються успішного виконання місії, цивільною безпекою, а також лояльністю особового складу. Такі рішення мають фундаментальні моральні наслідки та вплив, що призводить до психологічного стресу. Натомість, військовослужбовці несуть професійну відповідальність за поведінку відповідно до законів, договорів та етики війни. Одним із важливих напрямів сучасної історіографії є вивчення впливу психологічного стресу на дотримання законів збройних конфліктів та правил ведення бойових дій.

Значний внесок у дослідження психологічного аспекту війни зробили країни-партнери НАТО, насамперед США (наприклад, А. Adler, М. Vaitkus⁴, Р. Bartone⁵, F. Kirkland, R. Halverson, P. Bliese⁶), Франція (наприклад, С. Doutheau, F. Legigot, С. Moraud, L. Crocq, L. Fabre, J. Favre⁷) і Канада (наприклад, К. Farley⁸). Вони зосереджують свою увагу на узагальненні досвіду миротворчих операцій, а саме

⁴ Bartone, P.T., & Adler, A.B.. Dimensions of psychological stress in peacekeeping operations. URL:<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9753982> (дата звернення: 12.10.2022).

⁵Bartone, P.T. American IFOR experience: Psychological stressors in the early deployment period: Paper presented at the 32nd International Applied Military Psychology Symposium. Belgium: Brussels, 1996. 12 p. URL:<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA315249.pdf> (дата звернення: 12.10.2022)..

⁶ Kirkland, F. R., Halverson, R. R., & Bliese, P. D.. Stress and psychological readiness in post-cold war operations. The US Army War College Quarterly: Parameters, 1996. URL: <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1776&context=parameters> (дата звернення: 12.10.2022)..

⁷Doutheau, C., Lebigot, F., Moraud, C., Crocq, L., Fabre, L.M., & Favre, J.D. Stress factors and psychopathological reactions of UN missions in the French Army: International Review of the Armed Forces Medical Services, Paris: Négociations & éditions publicitaires, 1994. P.36–38..

⁸ Farley, K.M.Stress in Military Operations. Canadian Forces Personnel Applied Research Unit, Working Paper. 1995. P. 95.

на вплив травматичних подій на психічне здоров'я військовослужбовців (виникнення посттравматичного синдрому), роль психологів у миротворчих місіях та їх ефективність, труднощі професійної підготовки, тощо. Дослідження, які були проведені науковцями, свідчать, що головну роль у запобіганні стресу у підрозділі відіграють військові командири-лідери, які згуртовують військовий колектив, підвищують його ефективність його роботи, тим самим зменшують стрес та полегшують почуття провини солдатів. Однак, навіть іноземними спеціалістами звертається увага на ефективність дій військових-лідерів, які не завжди можуть зберігати “холодний розум”, коли є докази що у підрозділах є прояви негативу та корупції, тощо. Такі фактори призводять до втрати довіри та руйнування вертикалі згуртованості, разом з тим самим відбувається розлад у військовому колективі, що призводить до зниження морально-психологічного стану. Тому, на думку авторки, велика потреба саме у таких фахівцях, які відповідатимуть за морально-психологічне забезпечення, особливо в бойових умовах.

Важливий внесок в узагальнення досвіду психологічних операцій було зроблено Джефрі Джонсоном, який обіймав посаду начальника відділу спеціальних операцій Об'єднаного штабу та був командувачем 81-ї оперативної групи психологічних операцій під час війни у Перській затоці та Джеком Самме – командиром батальйону психологічних операцій, виконавчим офіцером оперативної групи психологічних операцій. Вони визначили основні етапи, індикатори впливу та вивели загальну оцінку психологічних дій, які проводились під час миротворчої операції Буря в пустелі. Найбільш ефективним впливом, з точки зору авторів було застосування гучномовців, які були розташовані по всьому фронту, та листівок, що були розроблені для психологічного впливу.⁹

Польські дослідники Кшиштоф Юнець та Здзіслав Курасінський у своїй науковій праці, тематикою якої була підготовка фахівців з логістики в арміях НАТО, досліджували методику навчання даних фахівців, їх особливості та можливості

⁹ Bryant J., Jack N. Psychological operations in desert shield, desert storm and urban freedom. AUSA Institute of Land Warfare, 1997. P.22–29. URL: https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/pmt/exhibits/2739/PSYOP_in_Desert_Shield-Storm_and_Urban_Freedom.pdf (дата звернення: 12.10.2022).

переймання досвіду НАТО. Автори приділили увагу методам навчання, відповідності майбутніх завдань та умов їх виконання до курсантської підготовки. Автори також висловлюють думку про те, що приклади організації сучасних систем навчання мають базуватися на західних моделях. Вони зазначають, що програми, методи та форми підготовки військових фахівців є результатом сучасної модульної армії, постійного розвитку та виникнення конфліктів у світі, участі в них сил Альянсу та зміни бачення ролі військ в операціях. У підготовці фахівців країн НАТО значною мірою використовується останній досвід місій в Іраку та Афганістані та інших військових конфліктах.¹⁰ Певною мірою авторка погоджується з науковцями щодо важливості навчання у країн НАТО, розуміння їхньої системи. Однак вона застерігає від ідеалізації такого навчання. Кожна система навчання формується з урахуванням історичної спадщини, траєкторії розвитку нації, фінансових ресурсів, матеріальних обставин і культурного мислення. Ця індивідуальність у військовій підготовці робить її унікальною для кожної країни.

Загалом до числа наукових установ, які досліджують дану тематику, належать: Підрозділ медичного дослідження армії США – Європейський науково-дослідний інститут армії Волтера Ріда, Інститут психологічних досліджень, Центр військової психології та неврології (США), Військова технологічна академія імені Ярослава Домбровського (Польща), Центр міжнародної інформації та досліджень миру і конфліктів (Іспанія).

Науковці даних організацій приділяють підвищена увагу до вивчення досвіду проведення бойових дій, його вплив на психологічну стійкість військовослужбовців, роль лідерських якостей у житті підрозділів, а також можливе подальше використання досвіду для поліпшення підготовки військових-психологів та офіцерів груп психологічних операцій.

Не менш важливими в історіографії є українські дослідники, які за час Незалежної України інтенсивно досліджували військово-гуманітарний напрям у

¹⁰ Juniec K., Kurasiński Z. Kształcenie specjalistów logistyki w armiach państw NATO. Przedsiębiorczość i Zarządzanie, 2014, 15.5, cz. 1 Profesjonalizm w logistyce Kształcenie logistyków-doświadczenia i wnioski. P.191–204. URL: <http://piz.san.edu.pl/docs/e-XV-5-1.pdf#page=191> (дата звернення: 13.10.2022).

ЗС України. Досвід культурно-виховної роботи у військових підрозділах, психологічна підготовка, морально-психологічне забезпечення у ЗС України, культура відносин у військових колективах відображались у працях: В. Алещенка¹¹, В. Балабушевича, А. Герського¹², О. Бойка, В. Кожевнікова, А. Романишина, О. Чепури, В. Яцентюка¹³, Т. Грицевича, О. Капінуса, Т. Мацевка¹⁴, М. Дорохова¹⁵, Н. Агаєва¹⁶, Г. Воробйова¹⁷, І. Приходька, І. Ліпатова, Л. Шестопалова¹⁸, І. Романюка¹⁹, В. Ягупова²⁰, Я. Романовського²¹, Т. Іщенко²² та інших.

Усі ці автори детально розкривали передумови створення структури виховної роботи, особливості розвитку та проблемні питання, з якими зіштовхнулись військовослужбовці зазначених структур під час створення та подальшого розвитку. Кожним автором виділяються етапи розвитку виховної та культурно-виховної роботи в Україні, узагальнюється власний досвід роботи у даних структурах. Однак, щодо досліджуваного періоду та поставлених завдань у дисертації, на сьогодні комплексний аналіз, в якому був би узагальнений досвід, проведений недостатньо.

Українським науковцем Т. Іщенком проаналізовано організацію виховної роботи у ЗС України за період від 1991 до 2006 рр. Автор зазначає, що головний фактор, який вплинув на розвиток виховної роботи, це соціально-політичні процеси, які

¹¹ Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навч.підр./ за ред. В.В. Стасюка. Київ: НУОУ, 2012. С.62.

¹² Балабушевич, В. Ю.; Гурский, А. И. Военно-политические училища как педагогический феномен. *Вестник Академии военных наук*, 2013, №1: С.126-131.

¹³ Військова девіантологія. / О.В.Бойко та ін. Львів: Астон, 2009. С.5–45

¹⁴ Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців: навч. посіб. / Грицевич Т.та ін. Львів:НАСВ, 2019. 450 с.

¹⁵ Дорохов М. Психолого-педагогічні аспекти запровадження взаємовідносин між начальниками та підлеглими в Збройних Силах України на основі європейських цінностей прав людини. *Вісник Київського національного університету оборони імені Тараса Шевченка*, Київ, с.44

¹⁶ Культура відносин у військовому колективі. Порадник командирів : метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: : Видавничий дім "Освіта України", 2021. С. 95.5

¹⁷ Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: навч.-метод. посібник / за ред. Воробйова. Львів: АСВ, 2012. С.10.

¹⁸ Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник/ І.І. Приходько та ін. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2016. С. 152.

¹⁹ Романюк І.М. Світовий досвід підготовки офіцерів з виховної роботи. *Вісник Національного університету оборони України. Питання педагогіки*. 2013. № 3(34), С. 109-114.

²⁰ Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення: веб-сайт. URL: <http://medbib.in.ua/zmist-moralno-psihologichnogo-zabezpechennya.html> (дата звернення: 22.05.2022)

²¹ Романовський Я.Я. Культурно-виховна робота в Збройних Силах України (1991-2005 рр.) історичний аспект: дис.... канд. істор. наук: 20.02.22/ Нац. акад. оборони України. Київ, 2006. 245 с.

²² Іщенко Т.В. Виховна робота з особовим складом в умовах розвитку ЗС України (1991-2006): дис. ... канд. істор.наук:20.02.22 / Наук.-дослід. Цент гуман. пробл. ЗС України. Київ, 2008. 194 с.

відбувались після проголошення незалежності України, що призвело до затвердження низки нормативно-правових документів культурної політики та удосконалення політики військового керівництва щодо роботи з особовим складом. Також автор розкриває позитивні та негативні тенденції розвитку виховної роботи досліджуваного ним періоду. Не можливо не погодитись, що до позитивних тенденцій слід віднести те, що виховна робота позбулась ідеологічного та політичного підґрунтя. Однак, руйнування вертикалі управління системи виховної роботи, яку зазначено, як негативну тенденцію, піддається сумніву, оскільки у досліджуваному періоді відбувалось повне реформування системи виховної роботи, враховуючи завдання, які виконує структура, як в мирний час, так і у воєнний. Соціально-психологічна служба (структура виховної і соціально-психологічної служби), яка існувала у дані роки, виконувала завдання, які були поставлені перед нею, відбувалась співпраця як органів управління, так і структур соціально-психологічної роботи у навчальних закладах, про що свідчать систематичні звіти та доповіді офіцерів з різних військових навчальних закладів України.

Продовженням дослідження розвитку виховної роботи стала наукова праця В.М. Грицюка “Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991–2011 рр.)”²³. Науковець виділяє три етапи генези структур виховної роботи, а саме: становлення (1992–1996рр), вдосконалення (1997–2003 рр.) та подальше реформування (2004–2011 рр.). Автор визначив особливості кожного з етапів: перший – створення нормативно-правової основи діяльності соціально-психологічної служби, шляхи організації її діяльності; другий – подальше прийняття положень, програм реформування та інших документів, які стосувались діяльності виховної роботи; третій – спроби інтеграції до структур НАТО. Також автором був проведений аналіз підготовки кадрів для структур виховної роботи та узагальнені дані щодо штатної чисельності особового складу у структурах, посади яких займали офіцери з виховної роботи за досліджуваний

²³ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / НУОУ ім. І.Черняховського. Київ, 2013. 278 с.

період. Таким чином спостерігалась динаміка скорочення офіцерських посад. Однак, варто звернути увагу, що в роботі є певний аналіз підготовки курсантів, однак він проведений не достатньо.

Наступним, на чому хотілось би зосередити увагу, це робота за темою “Культурно-виховна робота в Збройних Силах України (1991-2005 рр.): історичний аспект” підготована Романовським Я.Я.²⁴, яка розкриває діяльність органів управління, що забезпечували культурно-виховну роботу. Автор проводить аналіз підготовки за спеціальністю “Апаратура радіозв’язку, радіомовлення та телебачення” у Військовому інституті при Державному університеті “Львівська політехніка” (м.Львів), однак головний акцент було зроблено на формуванні знань, які необхідні офіцеру, який обійматиме посаду начальника клубу та відповідатиме за культурологічну складову виховної роботи. Науковцем зазначається, що час, який відводили для вивчення культурологічного циклу, доволі незначний. З цим неможливо не погодитись, однак досліджуючи підготовку зі сторони виховної роботи, кількість годин та дисциплін була достатня для забезпечення виконання посадових обов’язків та завдань, які покладались на офіцера з виховної та соціально-психологічної служби.

Не менш важливою є праця українського науковця Литвиновського Є.Ю.²⁵, який досліджував з педагогічної точки зору підготовку офіцерів для структур виховної роботи ЗС України. Особливо дані щодо експерименту, який визначав продуктивність діяльності курсантів під час виконання умовних професійних завдань та показав значну відмінність “експериментальної групи” від “контрольної”. Та не на статистичні дані хотілось би звернути увагу, а на висновки, до яких автор прийшов, спираючись на них. Для уточнення зазначимо, що дана робота була видана у 2003 році, і вже на той час у науковому середовищі піднімалися питання компетенцій. Також автором був запропонований комплекс

²⁴ Романовський Я.Я. Культурно-виховна робота в Збройних Силах України (1991-2005 рр.) історичний аспект: дис.... канд. істор. наук: 20.02.22/ Нац. акад. оборони України. Київ, 2006. 245 с.

²⁵ Литвиновський Є.Ю. Формування в офіцерів структури виховної роботи у Збройних Силах України вмінь проектування виховного процесу, автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук:13.00.04. Київ, 2003. 23 с.

“завдання-діалог-гра”, що відповідно до сучасних поглядів є одним із інтерактивних методів навчання, який використовується у підготовці майбутніх офіцерів з морально-психологічного забезпечення.

У зазначених вище наукових працях наголошується, що виховна робота була завжди у на вістрі досліджень, як з боку історичних, так і педагогічних аспектів. Особливості проведення миротворчих операцій, а саме дії груп психологічних операцій, знаходять своє відображення у наукових напрацюваннях: Д. Веденєєва, Г. Биструхіна, А. Семука²⁶, В. Вилка²⁷, Л. Гольєва²⁸, Г. Каспльоза, О. Розумного²⁹, А. Скорика, В. Воронина, О. Доска³⁰ та інших.

У роботі “Інформаційно-психологічне забезпечення Збройних Сил США в локальних війнах і збройних конфліктах 1950-2000 рр. (історичний аспект)”³¹ В. Вилком було зроблено узагальнення іноземного досвіду, виявлені проблематичні питання, які виникали під час локальних війн та збройних конфліктів. Насамперед, автор продемонстрував, що за досліджуваний період значення інформаційно-психологічного забезпечення в ЗС США зазнало трансформації, еволюціонувавши від допоміжного засобу до “ефективної зброї”. Цей перехід тривав приблизно чотири десятиліття, завершившись створенням структури ІПЗ та її механізмів функціонування у 1990 р.

Узагальнення досвіду морально-психологічного забезпечення в умовах проведення Антитерористичної операції (Операції Об’єднаних сил) наведене у працях М. Антоновича, Б. Бабіна, М. Баймуратова, І. Березовської, І. Біласа³²,

²⁶ Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С., Семука А.І. Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: Історія та сучасність: монографія. Київ, 2010 С. 294 URL: https://issuu.com/pubkis/docs/gostri_kihty_orla (дата звернення 14.12.2019).

²⁷ Вилко В.М. Інформаційно-психологічне забезпечення збройних сил США в локальних війнах і збройних конфліктах 1950-2000 рр (історичний аспект), дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / Нац. академія оборони України. Київ, 2005. С.109.

²⁸ Служба психологических операций Войска Польского: веб-сайт. URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar38.htm> (дата звернення: 04.01.2020)

²⁹ Каспльоз Г.В., Розумний О.Д. Психологічні аспекти морально-психологічного забезпечення дій миротворчих підрозділів Збройних Сил України. Вісник Національного університету оборони України. 2011. №4(23). С. 132.

³⁰ Скорик А.Б., Воронин В.В., Доска О.М. Аналіз операції “Союзнацька сила” і оцінка її впливу на зміну стратегії оборони США. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2009. Вип. 3(21). С.19..

³¹ Вилко В.М. Інформаційно-психологічне забезпечення збройних сил США в локальних війнах і збройних конфліктах 1950-2000 рр (історичний аспект), дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / Нац. академія оборони України. Київ, 2005. С.109.

³² Коваль Д.О. Інформаційна війна російської федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства. Українська резолюція гідності, агресія РФ і міжнародне право. Київ : К.І.С., 2014. С. 863–871. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_Revoliutsiia_hidnosti_ahresii_RF_i_mizhnarodne_pravo.pdf? (дата звернення: 14.06. 2021).

В. Муляви³³, І. Підпригори³⁴ В. Виздрик, О. Мельник., Р. Гула, І. Передерій, С. Мураська³⁵ та інші.

Окремо необхідно виділити монографію “Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України”, підготовану колективом авторів Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, за редакцією доктора військових наук А. Сиротенка³⁶, які провели узагальнення досвіду протидії інформаційній складовій російсько-української війни. Автори проаналізували організацію дій російських військ під час окупації кримського півострова та Луганської і Донецької областей України, наведені основні форми і методи поширення дезінформації серед військових, цивільного населення, на міжнародній арені, а також здійснення заходів українською стороною щодо протидії “гібридній” війні. Науковцями була проведена структуризація подій, які відбувались під час агресії російської федерації проти України та виділено три основних періоди з відповідними етапами у кожному з них.

“Організаційно-управлінський механізм розбудови та діяльності структур інформаційно-психологічного протиборства Збройних Сил України (2007-2021 рр.)” наукова праця написана доктором історичних наук Веденєєвим Д.В. та доктором юридичних наук Семенюком О.Г.. Автори розглядають систему протидії щодо негативного впливу в інформаційному середовищі, яка діяла до 2016 року. Зазначається, що відсутність доктрини, яка б була основою діяльності державних органів, призвела до проблем з організацією інформаційної безпеки України. Підтвердженням чого, дисертанткою вважається успіх інформаційної пропаганди на території сходу України.³⁷

³³ Мулява В.Д. Захист військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу: навч.посіб. Київ:НУОУ імені І. Черняховського, 2019. с.20-31.

³⁴ Підпригора І.І. Формування іміджу Збройних Сил України засобами інформаційно-пропагандистського забезпечення в умовах російсько-українського конфлікту. Історичні студії суспільного процесу.2018. Вип.6. С.81-899

³⁵ Виздрик В.С., Мельник О.М. Інформаційна безпека в Україні: сучасний стан. Grail of Science, (24), 196-202. Гула Р.В., Передерій І.Г. Трансформація процесів морально-психологічного забезпечення російської армії в контексті підготовки до збройного вторгнення в Україну (2013 – початок 2022 рр.). Український історичний журнал. № 4. 2022. С. 118–130.

Муравська С.В. Мілітарна спадщина агресії Росії проти України: виклики та можливості використання. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип.55. Том 2. 2022. С.4-9.

³⁶ Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України / за ред. А. М. Сиротенка. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020. 176 с.

³⁷Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Організаційно-управлінський механізм розбудови та діяльності структур інформаційно-психологічного протиборства Збройних Сил України (2007-2021 рр.). Право та державне управління. 2022. №3. С.147–152. DOI: 10.32840/pdu.2022.3.22.

Також варто звернути увагу на наукові роботи вітчизняних науковців: С. Зав'ялова³⁸, Ю. Кудрявцева³⁹, А. Рибаківа⁴⁰, І. Сидорова⁴¹, Ю. Черних, О. Черних⁴², О. Автушенка⁴³, В. Телеліма, Ю. Приходька⁴⁴, які досліджували підготовку військовослужбовців іноземних та українських ВВНЗ. Авторами були проведені дослідження, які стосувались концептуальних, історичних, інноваційно-практичних аспектів розвитку військової освіти, визначені основні тенденції в управлінні військовою кар'єрою, а також проведений аналіз розвитку військової освіти провідних країн світу та розвитку невоєнних методів збройної боротьби, тощо.

Перше комплексне дослідження військової освіти було здійснено українським науковцем М. Нещадимом⁴⁵, результати якого було висвітлено у монографії “Військова освіта України. Історія, теорія, методологія, практика”. У цій праці автор розглянув стан військової освіти в Україні, концептуально-теоретичні та методологічні її основи. Крім того, автор висвітлив різні етапи становлення педагогічної системи військово-навчальних закладів. Дослідження охопило кілька важливих аспектів розвитку військової освіти в Україні. Ці аспекти включали зовнішні фактори, такі як вплив соціокультурного середовища, держави, міжнародної співпраці на освітні трансформації. Крім того, внутрішні аспекти були зосереджені на розвитку військово-навчальних закладів та структур управління з урахуванням матеріальних ресурсів, кадрового та культурного аспектів. Методично в роботі було обґрунтовано концепцію

³⁸Підготовка воєнослужачих ВС США и школе специальных способов ведения боевых действий имени ДЖ. Кеннеди: веб-сайт. URL:

http://pentagonus.ru/publ/podgotovka_voennosluzhashhikh_vs_ssha_v_centre_i_shkole_sposobov_vedenija_boevykh_dejstvij_imeni_dzh_kennedi_2016/9-1-0-2682 (дата звернення 26.12.2019)

³⁹Підготовка командних кадрів к воспитательной деятельности в ВУЗах США, ФРГ и Великобритании: веб-сайт .URL: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-218> (дата звернення: 26.12.2019)

⁴⁰ Рыбаков А.М. Исторический опыт работы по отбору кандидатов на поступление в Высшие военно-политические училища в 1967-1970 гг. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskiy-opyt-raboty-po-otboru-kandidatov-na-postuplenie-v-vysshie-voenno-politicheskie-uchilishchav-1967-1970-gg/viewer>. (дата звернення: 19.12.2019).

⁴¹ Сидоров І.В. Высшие военно-политические училища СРСР (1967-1995): исторический дайджест. Москва, 2013. 22с.

⁴² Черних Ю.О., Черних О.Б. Основи організації та функціонування системи військової освіти Франції – аналітичний огляд. Збірник наукових праць Військового національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. Вип.№6, С.251. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/zbirnuk/article/view/245> (дата звернення: 14.04.2022)..

⁴³ Автушенко О. С. Система підготовки організаторів виховної роботи з військовослужбовцями в умовах університетської освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. пед. наук: 13.00.04, Київ, 2003. 18 с.

⁴⁴Телелим В.М., Приходько Ю.І. Система військової освіти: протиріччя розвитку, напрями та шляхи реформування. Проблеми фахової та бойової підготовки особового складу Збройних Сил України. Наука і оборона. 2012. №4. С.42-49..

⁴⁵ Нещадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. 852 с.

військової освіти, висвітлено її стандартизацію та інтеграцію в цивільну освіту. Нарешті, у монографії представлено практичні досягнення у функціонуванні військової освіти, висвітлено її цілі та досягнення.

Також, не менш важливими були дослідження з психології та педагогіки військової освіти, які викладені у роботах наступних авторів М. Варія ⁴⁶, Д. Іщенка⁴⁷, І. Лікарчука⁴⁸, В. Лугового⁴⁹, В. Маслова⁵⁰, В. Шаркунова⁵¹, Б. Олексієнка⁵², Я. Подоляка⁵³, В. Ягупова⁵⁴

Історію створення та розвитку Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного описано в роботах наступних авторів: П. Ткачука, О. Красюка, А. Харука, О. Івахіва, Ю. Буракова, М. Голика, М. Слободянюка⁵⁵ А. Чліянца, А. Шестакова, Л. Янова, І. Скачкова, М. Попова.⁵⁶ У своїх монографіях автори висвітлюють історію навчального закладу, починаючи від Львівської школи кадетів (1918 рр.) – до Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (2015).

Також були використані матеріали, викладені у щорічних інформаційних бюлетнях, зокрема: “Біла книга. Оборонна політика України” та “Біла книга. Збройні Сили України”. Регулярно один із підрозділів даного щорічника був присвячений військовій освіті та охоплював основні реформи щодо її розвитку, що допомогло авторці дисертаційного дослідження виділити певні етапи.

Періодичні видання теж були використанні під час дисертаційного дослідження. Систематичне висвітлення курсантського життя, інтерв'ю випускників та

⁴⁶ Варій М.Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні: Монографія. Львів: ВВП Львівськ. держ. ун-ту "ЛП", 1996. 311 с.

⁴⁷ Іщенко Д.В. Виховний потенціал навчання та педагогічні умови його реалізації. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 1999. 202 с.

⁴⁸ Лікарчук І.Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспектива: монографія. Київ: Педагогіка, 1999. 287 с.

⁴⁹ Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку: монографія. Київ: МАУП, 1994. 196 с.

⁵⁰ Маслов В.С. Теорія і практика культурологічної підготовки слухачів і курсантів: монографія. Київ: Логос, 1997. 174 с.

⁵¹ Маслов В.С., Шаркунова В. Принципи менеджменту в установах освіти. Освіта і управління. 1997. № 1(1). С. 77–84.

⁵² Олексієнко Б.М. Теоретичні основи військової кваліметрії: підручник. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2000. 140 с.

⁵³ Подоляк Я.В., Юрченко В.І. Психологія вищої військової школи: підручник. Вид. 3-тє, випр. і доп. Київ:Капавела, 2011. 221 с.

⁵⁴ Ягупов В.В. Військова дидактика: навч. посіб. Київ: Вид.-поліграф. центр "Київський університет", 2000. 400 с.

⁵⁵ Нариси історії Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного: монографія / за ред. П.П. Ткачука, Львів: АСВ, 2015. 124 с..

⁵⁶ Члиянц А.Я., Шестаков А.А. Янов Л.Я., Скачкова И.С., Попов М.С. Партией призванные. История Львовского высшего военно-политического училища. Львов. 1973. с. 34-38.

викладачів досліджуваного навчального закладу періодично з'являлись у друкованих виданнях Національної академії сухопутних військ: “Курсантський вісник”, часопис “Офіцер України”.

Отже, проаналізувавши історіографію, варто виділити наступне: незважаючи на значну кількість наукових здобутків вищезгаданих науковців, які охоплюють певні періоди розвитку військової освіти, стану виховної роботи, однак підготовка фахівців з військово-гуманітарного профілю у запропонованих хронологічних межах дисертації не має належного висвітлення. Крім того, недостатньо дослідженим залишається вплив російсько-української війни на підготовку офіцерів з морально-психологічного забезпечення військ.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження дисертації складається з вітчизняних та іноземних матеріалів, які охоплюють інформацію про аспекти дослідження, а саме: нормативно-правові акти, галузеві нормативні документи, освітньо-професійні програми, освітньо-кваліфікаційні характеристики, статистичні дані, періодична преса, а також інтернет-джерела.

Основу джерельної бази дослідження склали матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України, Львівського територіального відділу Галузевого державного архіву Міністерства оборони України. Цінними джерелами, які містять інформацію про розвиток та стан військової освіти, безперечно є документи, які зберігаються у фондах зазначених архівів.

У дисертації використані також звіти Державної екзаменаційної комісії, накази начальника Військового інституту Державного університету “Львівська політехніка” та накази начальника Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, навчальні плани підготовки, освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми.

Аналіз архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, фонд Р-1 (22 справи) дав можливість виділити етапи створення системи підготовки. Аналіз таких документів, як: постанови Верховної Ради України (“Про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту”, “Про військові формування на Україні”, “Звернення Верховної Ради України до солдатів і матросів, сержантів і старшин, прапорщиків і мічманів, офіцерів, генералів і адміралів військових частин, з’єднань і об’єднань Збройних Сил СРСР, що дислокуються на території України і за її межами.”), “Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України.”) допомогли авторці виділити основні проблемні питання, які виникали на державному рівні, що безпосередньо впливало на розвиток освіти у ВВНЗ м. Львова. Також закон “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності” та розпорядження та постанови голови Верховної Ради “Про порядок передислокації військових формувань, військово-навчальних закладів на території України та за її межами”, “Про стан проведення військової політики України та реалізацію законодавчих актів з питань військової сфери”, “Про Воєнну доктрину України” допомогли у з’ясуванні умов створення ВВНЗ та виділення основних напрямів, які були необхідні для підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю для ЗСУ.

Робота з фондами Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України, 3657, 4248, 5820, в яких узагальнені доповіді та директиви начальника Головного Штабу ЗС України (Генерального Штабу ЗС України), накази начальника соціально-психологічної служби ЗС України, Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи допомогли з’ясувати проблемні питання, які постали перед навчальними закладами у період їх реорганізації. Усі заходи були проаналізовані та встановлено чинники, що впливали на розвиток підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у Львівському військовому навчальному закладі.

Фонд 797, Львівського територіального відділу Галузевого державного архіву Міністерства оборони України, у якому зберігаються накази Начальника відділення військової підготовки та звіти і рішення державних екзаменаційних комісій Львівського військового ордена Червоної Зірки інституту, дав можливість дисертантці детально висвітлити передумови створення системи підготовки військово-гуманітарних кадрів. У перші роки Незалежності України дії керівництва навчального закладу під час перебудови держави були спрямовані на гуманізацію військової освіти за рахунок приєднання військового навчального закладу до цивільного.

Під час роботи над дисертаційним дослідженням були вивчені укази Президента України, Накази та Директиви Міністерства оборони України, Накази Генерального штабу ЗСУ, постанови Кабінету Міністрів України, начальника Головного управління соціально-психологічної служби, Головного управління виховної роботи, Головного управління морально-психологічного забезпечення, також Концепція виховної роботи та Концепція морально-психологічного забезпечення. Опрацювання даних документів дозволило чітко визначити основи функціонування виховної роботи (соціально-психологічної служби) та її вплив на підготовку фахівців з військово-гуманітарного профілю у досліджуваний період.

Авторкою були використані матеріали як українських, так і іноземних інформаційних мереж, а саме: Верховної Ради України (<http://www.rada.gov.ua>), Кабінету Міністрів України (<http://www.kmu.gov.ua>), Міністерства оборони України (<http://www.mil.gov.ua>), офіційні сайти військових навчальних закладів: Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (<https://www.asv.mil.gov.ua>), Військовий технологічний університет імені Ярослава Домбровського (<https://awl.edu.pl/>), Військової академії США у Вест-Пойнті (<https://www.westpoint.edu/>), Королівської військової академії Сандхерст (<https://www.army.mod.uk/>), Військової академії Сен-Сір Коеткідан (<https://www.st-cyr.terre.defense.gouv.fr/>). Інформаційні матеріали з офіційних

сайтів іноземних навчальних закладів стали у нагоді під час висвітлення сучасних вимог до абітурієнтів, аналізу підготовки за спорідненими спеціальностями, фахівці яких у подальшому виконують обов'язки з підтримки морально-психологічного стану особового складу, а також виділити особливості підготовки кожної із досліджуваних країн та визначити подібності та відмінності.

Аналіз зазначених вище джерел дав змогу провести комплексне дослідження процесу становлення та розвитку системи підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у НАСВ у межах хронологічного періоду дисертаційного дослідження.

1.3. Методологія дослідження

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження, а також виконання завдань, авторкою були обрані принципи науковості, системності, об'єктивності, абстрагування та історизму, що дозволило дослідити становлення, розвиток та трансформацію підготовки військово-гуманітарних фахівців для ЗС України, виділити основні чинники, які під час досліджуваного періоду впливали на становлення, розвиток та трансформацію підготовки військово-гуманітарних фахівців. Саме дотримання цих принципів посприяло систематичності та послідовності викладення матеріалу, враховуючи історичні реалії та уникаючи суб'єктивізму.

Загальнонаукові методи дослідження, такі як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та узагальнення були використанні для обґрунтування актуальності дослідження, визначення об'єкта, предмета, мети та завдання, з'ясування наукової новизни, теоретичних засад, узагальнень та висновків дисертаційного дослідження.

За допомогою *аналізу* виявлені чинники, які впливали на процеси створення, розвитку та трансформації підготовки фахівців з військово-гуманітарного

профілю у Національній академії сухопутних військ упродовж досліджуваного періоду.

Синтез було використано для узагальнення, виявлення особливостей та ключових аспектів підготовки, умовного об'єднання елементів дослідження. З його допомогою були визначені шляхи застосування історичного досвіду для подальшого удосконалення підготовки.

Для проведення порівняльного аналізу систем підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у зарубіжних країнах світу було використано *метод аналогії*. Цей метод сприяв виділенню ключових подібностей та відмінностей у цих системах підготовки.

Метод узагальнення здебільшого використовувався для виділення основних ознак підготовки, що об'єднувались базуючись на істотних особливостях підготовки військово-гуманітарного профілю. Зокрема, у процесі дослідження проводився аналіз становлення, розвитку та трансформації підготовки фахівців з військово-гуманітарних фахівців у різні історичні періоду часу. Також метод узагальнення дозволив зробити висновок, що в країнах-партнерів НАТО є відповідні фахівці, що займаються морально-психологічним забезпеченням особового складу. Їхня підготовка відбувається у відповідних навчальних військових закладах з урахуванням розвитку управлінських та лідерських якостей.

У проведеному дослідженні авторка використовувала *Загальнонаукові методи* історичного дослідження, зокрема: *історичний метод* допоміг проаналізувати становлення, розвиток та трансформацію підготовки військово-гуманітарних кадрів для ЗС України у ВВНЗ міста Львова, дотримуючись хронологічної послідовності та відповідних тенденцій у підготовці. За *логічного методу* проаналізовано вплив чинників на підготовку фахівців з військово-гуманітарного профілю, виявлені особливості підготовки та характерні ознаки військового освітнього процесу, зроблено висновки.

Метод класифікації був використаний для визначення різних етапів розвитку та трансформації військово-гуманітарної підготовки у НАСВ. Використання

даного методу допомогло систематично проаналізувати розвиток військово-гуманітарної підготовки, дослідити динаміку розвитку та трансформації, а також визначити ключові чинники, які впливали на неї з плином часу.

Також використовувались *власне історичні методи* дослідження, такі як:

Хронологічний метод дослідження використовувався для виділення хронологічної послідовності, відповідно до створення, розвитку і трансформації підготовки військово-гуманітарних фахівців для ЗС України. З його допомогою було відтворено процес розвитку та трансформації підготовки військово-гуманітарних кадрів у НАСВ у чіткій хронологічній послідовності.

Важливим методом, який використовувався під час воєнно-історичного дослідження, був *порівняльно-історичний*. Його застосування дозволило співставити підготовку військово-гуманітарних кадрів в НАСВ та визначити ключові аспекти підготовки у кожному з періодів дослідження.

Застосування *синхронного методу* сприяло системному відтворенню розвитку та трансформації процесу підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ з урахуванням геополітичного контексту та розвитку структур морально-психологічного забезпечення.

Ретроспективний метод дослідження допоміг у виявленні чинників, які впливали на становлення та трансформацію системи підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у НАСВ, характерних ознак та закономірностей у даній підготовці.

Спеціальні методи також були використанні авторкою під час дослідження, зокрема: Використання *статистичного методу* сприяло порівняльному аналізу навчальних годин за різними циклами підготовки, а саме: гуманітарну, природничо-наукову та професійну. Використовуючи статистичні дані, авторка змогла порівняти розподіл навчальних годин, тим самим висвітливши, на яких циклах робився акцент у підготовці фахівців з військово-гуманітарного профілю. Для вивчення соціального контексту, в якому опинились фахівці з морально-психологічного забезпечення на початку російсько-української війни, було застосовано *метод соціологічних досліджень*. Використовуючи соціальні

дослідження дисертантка отримала уявлення про вплив російської пропаганди на населення, яке проживало в Донецькій та Луганській областях. Ці дані надали змогу зрозуміти, з яким соціологічним кліматом зустрілись фахівці з морально-психологічного забезпечення на початку російсько-української війни.

Метод опитування використовувався з метою отримання даних від випускників НАСВ, які завершили навчання за спеціальністю “Виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних Сил України)” і брали активну участь у бойових діях під час російсько-української війни. Використовуючи даний метод вдалось отримати цінний інформаційний матеріал щодо безпосереднього досвіду випускників, проблем, з якими вони зіткнулися, та можливі стратегії їх вирішення, а також їх індивідуальні рекомендації для майбутніх офіцерів МПЗ.

Метод контент-аналізу був використаний у дослідженні інформаційного матеріалу, що стосувався підготовки у країнах-партнерах НАТО, а також дозволив виділити основні аспекти інформаційної війни РФ проти України під час проведення АТО(ООС).

Тож, використані принципи та методи дослідження допомогли відтворити процес становлення, розвитку та трансформації підготовки військово-гуманітарних фахівців у НАСВ у 1991-2020 рр., виділити етапи становлення та розвитку, а також особливості безпосередньої підготовки кадрів для ЗС України. Разом з тим визначити особливості підготовки військових фахівців, які відповідають за морально-психологічне забезпечення військовослужбовців у країнах членах НАТО, що і дозволило реалізувати мету та завдання дисертаційного дослідження.

Висновки до розділу 1.

Отже, аналіз історіографії створення та розвитку системи підготовки майбутніх офіцерів з військово-гуманітарного профілю у НАСВ дав змогу зробити ряд наступних висновків:

Наявна джерельна база та література посприяла повноцінно розкрити мету, предмет та виконати поставлені завдання дисертаційного дослідження.

Автори наукових робіт приділяли значну увагу вивченню етапів трансформації виховної роботи, а саме: становленню управлінських структур, розвитку нормативно-правової бази, а також покрокової підготовки майбутніх офіцерів для структур виховної роботи. Починаючи з 2014 року, значна увага була зосереджена на узагальненні досвіду, здобутого під час бойових дій на сході України. У полі зору постійно залишались нові підходи та здобутки у системі підготовки зарубіжних країн світу та узагальнення досвіду під час локальних війн та збройних конфліктів XX–XXI століття.

Дотримання методології дослідження, зокрема використання загальнонаукових та спеціально-історичних методів надало змогу визначити етапи та особливості підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, ВВНЗ зарубіжних країн світу, узагальнити досвід фахівців МПЗ у ході російсько-української війни та іноземний досвід миротворчих операцій, вирішити поставлені дисертанткою завдання, реалізувавши тим самим мету дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

2.1. Етапи реформування системи підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю (1991-2014 рр.)

Концепція підготовки ЗС України визначає, що “підготовка ЗС України – це організований за єдиним замислом і планом процес навчання і виховання усіх категорій військовослужбовців, підготовки (злагодження) органів управління (штабів), військових частин (кораблів), установ та організацій з метою досягнення їх готовності до виконання завдань за призначенням як у мирний час, так і в особливий період. Складовими (видами підготовки) ЗС України є: оперативна підготовка; бойова підготовка; підготовка резервів; підготовка у ВВНЗ, наукових установах та навчальних центрах,”⁵⁷. Однак прерогативою роботи є підготовка у ВВНЗ, а саме у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Підготовка фахівців з військово-гуманітарного профілю має доволі багаторічну історію. Ще за часи СРСР на території України були створені військово-політичні училища, які здійснювали підготовку політичних працівників, журналістів та офіцерів культурно-просвітницької роботи. Тому розбудова та подальше реформування системи підготовки офіцерів з військово-гуманітарного профілю відбувались на ґрунті спадщини від радянських часів. Доцільно виділити 1967–1991 рр., які характеризують “*передумови*” створення власної системи підготовки вище згаданих фахівців.

⁵⁷ Концепція підготовки Збройних Сил України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/02/concept-of-the-armed-forces-of-ukraine.html> (дата звернення: 01.03.2023р.)

Слід зауважити, що до 1967 року в СРСР існував лише один навчальний заклад, у якому готували фахівців з військово-гуманітарного профілю – це Львівське військово-політичне училище, яке було засновано згідно з Постановою Ради Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) та наказом Міністра оборони СРСР у 1962 році.

Головною особливістю такого рішення стало те, що практично до моменту переходу на структуру вищого військового навчального закладу, підготовка політичних працівників проходила на спеціалізованих 10-місячних навчальних курсах “Львівські курси політскладу Радянської Армії”⁵⁸. Тож, на момент вступу кандидати на навчання були вже у складі Збройних Сил СРСР та проходили службу у військово-технічних родах військ (артилерійські, танкові, інженерні війська, війська зв’язку тощо). Після завершення навчання випускники призначались лише на посади заступників командирів рот із політичної частини.⁵⁹

Поштовхом до розширення кількості військово-політичних училищ стало прийняття постанови ЦК КПСС від 21 січня 1967 року “Про заходи із покращення партійно-політичної роботи в Радянській Армії і Військово-морському Флоті”. Львівське військово-політичне училище, як найстаріше у Збройних Силах СРСР, надавало всебічну допомогу у становленні та розвитку ідеологічних навчальних закладів, оскільки сюди приїжджали представники командування, офіцери навчальних відділів, викладачі та інші працівники, для запозичення досвіду з організації навчально-виховного процесу.⁶⁰

Загалом за роки СРСР вищі військові училища поділялись на командні, інженерні, командно-інженерні та військово-політичні. Якщо перші три давали професійні знання та кваліфікацію на рівні інженера (основна різниця у

⁵⁸Бабушевич, В. Ю.; Гурский, А. И. Военно-политические училища как педагогический феномен. Вестник Академии военных наук. 2013. №1. С.126-131.

⁵⁹Члиянц А.Я., Шестаков А.А. Янов Л.Я., Скачкова И.С., Попов М.С. Партией призванные. История Львовского высшего военно-политического училища. Львов. 1973. с. 34-38..

⁶⁰Докучаев А.И., Ларченков В.В., Лушнов В.И. Львовское высшее военно-политическое Ордена Красной Звезды училище. URL: http://xn-----6kcgbcsadl5azudand1a4ag0b9n.xn--p1ai/wp-content/uploads/2017/04/05_%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5-%D0%92%D0%92%D0%9F%D0%A3.pdf (дата звернення: 24.03.2020).

військовій спеціальності), то у військово-політичному підготовку здійснювалась на основі вивчення дисциплін з гуманітарного та політичного напрямів.⁶¹

Військово-політичні училища функціонували в якості елементу єдиної багаторівневої системи підготовки військово-політичних кадрів для Збройних Сил СРСР.⁶² Основу освітнього процесу складало поглиблене вивчення аспектів ідейно-виховної та організаційної роботи, психології військового колективу тощо.

Тож з 1967 року було створено вісім військово-політичних училищ з розрахунком специфіки видів Збройних Сил СРСР, чотири з яких були розташовані на теренах України, а саме: Львівське вище військово-політичне училище Радянської Армії та Військово-Морського флоту (далі ЛВВПУ), Донецьке вище військово-політичне училище інженерних військ і військ зв'язку, Сімферопольське вище військово-політичне будівельне училище, Київське вище військово-морське політичне училище. Таке розташування навчальних закладів пояснювалось тим, що саме в цих містах були зосереджені наукові, культурні та промислові центри, розвинута соціальна інфраструктура.⁶³

Однак, на нашу думку, основна причина розміщення першого вищого військово-політичного училища, ще у 1962 році, саме у Львові, була викликана необхідністю “радянлізувати” український народ. Як зазначено у стенографічному звіті КПСС “Комуністична партія України вважає своїм обов’язком і надалі виховувати робітників республік в дусі соціалістичного інтернаціоналізму і радянського патріотизму, рішуче боротись із найменшими проявами націоналізму і національної обмеженості”⁶⁴. Зважаючи на це, основним завданням задля утворення ЛВВПУ, на нашу думку, був військовий вишкіл майбутніх офіцерів у дусі радянської ідеології, установленими морально-

⁶¹ Сидоров І.В. Высшие военно-политические училища СРСР (1967-1995): исторический дайджест. Москва, 2013. 22с.

⁶² Бабушевич, В. Ю.; Гурский, А. И. Военно-политические училища как педагогический феномен. Вестник Академии военных наук. 2013. №1. С.126-131.

⁶³ Об истории военно-политических училищ: веб-сайт. URL: <https://minpolit.com/news/informbjuro/istorija-voenno-politicheskix-uchilishh/> (дата звернення: 24.12.2019)

⁶⁴ XXII Съезд коммунистической партии Советского Союза. 17-31 октября 1961 года. Стенографический отчет I. С.282.

політичними якостями, які вони у подальшому поширювали поміж цивільного та військового населення західної радянської України.

Комплектування змінним складом військово-політичного училища з 1967 року проводилось згідно із Конституцією СРСР 1936 року (ст. 132), Законом СРСР про всезагальний військовий обов'язок від 12 жовтня 1967 року, Наказом Міністра Оборони СРСР №77-1966 року “Правила прийому у вищі військово-навчальні заклади Міністерства Оборони СРСР” та директив Генерального Штабу й Командуючих військами військових округів, у підпорядкуванні якого було училище.⁶⁵

В свою чергу прийом кандидатів на навчання проводився в декілька етапів. Саме до числа вступників відносились як військовослужбовців (мічмани, прапорщики, військовослужбовці строкової служби, випускники суворовських училищ) так і цивільна молодь.⁶⁶

На першому етапі проводився відбір за рівнем освіти, станом здоров'я, фізичної підготовки та за політико-діловими якостями безпосередньо у військових комісаріатах, частинах, підрозділах.

Другий етап відбору проводився без участі абітурієнта, а саме військове училище відбирало кандидатів до вступу, спираючись на особові справи вступників.

Третій етап – включав медичний огляд та складання вступних екзаменів на обрану спеціальність. Відбір кандидатів на спеціальність культурно-просвітницька робота відбувався на основі вступних екзаменів із літератури, російської мови, географії та історії. Важливим критерієм, що враховувався під час відбору кандидатів, було відповідність необхідним специфічним вимогам, які ґрунтувались на майбутній військовій спеціальності. Тому особлива увага зверталась на наявність у вступника літературних, художніх, музичних і артистичних навиків, вольових та морально-психологічних якостей.

⁶⁵ Рыбаков А.М. Осторический опыт работы по отбору кандидатов на поступление в Высшие военно-политические училища в 1967-1970 гг. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskiy-opyt-raboty-po-otboru-kandidatov-na-postuplenie-v-vyshhie-voenno-politicheskie-uchilischav-1967-1970-gg/viewer>. (дата звернення: 19.12.2019).

⁶⁶ Кмін А.О. Від витоків до здобуття Україною незалежності: шлях формування навчального процесу військово-політичного училища в період 1962–1991 років. “The scientific heritage” №45 2020, Budapest, Hungary, pp.32–34.

Підготовка політпрацівників проводилась на заочному відділені, тому основну увагу при вступі було приділено військово-професійним якостям офіцера, його службовій характеристиці та віку.

З 1961 року училище почало приймати на навчання курсантів з соціалістичних країн та країн, що розвивались. Так, у подальші роки на навчання були зараховані групи військовослужбовців із Чехословаччини, Народної республіки Болгарії, Куби та інші.⁶⁷ А вже у серпні 1971 року на базі училища був створений спеціальний факультет, на якому мали змогу навчатись представники більш як 20 іноземних держав.⁶⁸

Аналізуючи стенографічний звіт XXIII з'їзду комуністичної партії можна стверджувати, що необхідність навчати майбутніх офіцерів країн-сателітів СРСР була необхідна задля поширення радянської ідеології серед військовослужбовців, в тому числі населення іноземних країн, на противагу американського “імперіалізму”.⁶⁹

Нагадаємо, що одним із першочергових завдань КПСС було укріплення дружніх стосунків між СРСР та іншими соціалістичними країнами. “Активізація колективної думки, розширення духовних цінностей, співробітництво в галузі науки та культури слугували поглибленню дружніх відносин” – відзначалось у задачах КПСС на міжнародній арені в боротьбі за мир і соціальний прогрес.⁷⁰

⁶⁷ Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища о зачислении курсантов в списки личного состава училища. 31 августа 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк.170; Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища о зачислении курсантов в списки личного состава училища. 31 августа 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк.204; Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об окончании обучения в училище курсантов 4 курса Афганской Национальной группы. 11 апреля 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 223; Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии военнослужащих Гвинеи-Бисау и Кабо-Верде по окончании учебы. 26 декабря 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Акр.269.

⁶⁸ Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии военнослужащих Гвинеи-Бисау в связи с отзывом их на родину. 25 октября 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 284; Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии курсантов Народной республики Лаоса в связи с отзывом их на родину. 25 сентября 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк.291.

⁶⁹ XXIII Съезд коммунистической партии Советского Союза. 29 марта-8 апреля 1966 г.. Стенографический отчет I. С. 19–20

⁷⁰ Материалы XXVII съезда коммунистической партии Советского Союза, Москва: издательство политической литературы, 1986. С. 172

Основою метою підготовки у військовому навчальному закладі була ідейно-виховна робота, яка базувалась на наступних принципах:

- правовому вихованні – виховання високої громадянської особистості, поваги до радянських законів і правил соціалістичного проживання, непримирення до будь-яких порушень соціалістичного законодавства тощо;
- атеїстичному вихованні – поширення науково-матеріалістичного світосприйняття. Важливою складовою було підвищення трудової та суспільної активності людей, широке поширення нових радянських звичаїв та обрядів;
- боротьбі з проявами чужої ідеології та моралі, зі всіма негативними явищами;
- боротьбі проти буржуазної ідеології – поширення соціалізму, його ідеалів та духовних цінностей серед населення;
- засобах масової інформації – правильне формування суспільної думки і ріст його впливу на практичні справи.⁷¹

Вища воєнно-політична освіта, являла собою структуру, завданням якої була підготовка воєнно-політичних кадрів і забезпечення отримання курсантами високопрофесійної освіти, політичної грамотності, дисциплінованості, високих моральних якостей.

В основі навчального процесу у воєнно-політичному училищі було поєднання глибокого вивчення практичної ідейно-виховної роботи і військової та технічної підготовки з орієнтацією на конкретний вид Збройних Сил.

Ключовим елементом підготовки політпрацівників було навчання партійно-політичній роботі. Під цим поняттям розумілась “ідеологічна та організаторська діяльність із забезпеченням та проведенням в життя політики КПСС у Збройних Силах; теорія ідейно-виховної та організаторської діяльності”. Партійно-політична робота надавала курсантам “практику публічних виступів, підготовки та ведення радіо- та телепередач, музейної роботи, кіно- та фотозйомок,

⁷¹ Материалы XXVII съезда коммунистической партии Советского Союза, Москва: издательство политической литературы, 1986. С.165-166.

використання технічних засобів пропаганди, оформлення наочної агітації, демонстрації кінофільмів”. Крім того, у рамках вивчення партійно-політичної роботи регулярно проводились зустрічі з героями війни та праці, заслуженими командирами та політпрацівниками. Практичним завданням роботи з особовим складом служило також вивчення військової педагогіки та психології. У ході навчання за допомогою цих дисциплін курсантами вивчались фундаментальні теоретичні знання та навички вивчення особистості радянського воїна, психології військового колективу, а також з практикою військового навчання та виховання. Усе це формувало в майбутніх офіцерів різносторонню педагогічну культуру, що дозволяла “правильніше будувати навчання та виховання своїх підлеглих”.⁷²

Рівень військових знань та технічної підготовки забезпечував якісне виконання випускником посадових обов'язків офіцера. Більше того, він давав можливість приймати на себе і командирські функції, а також заміщати й інші бойові пости у разі потреби, що відповідало загальним поглядам тих років на підготовку радянського військовослужбовця.

Курсанти Львівського воєнно-політичного училища, які навчались на морському відділенні, усі 4 роки навчання вивчали основи професії штурмана, практикувалися у спеціально організованому дальньому поході, а після закінчення навчання кваліфікація “штурман” протягом певного часу відображалась і в документі про освіту. Якісна базова підготовка у поєднанні з флотською практикою дозволяла стати і командиром корабля.

Фундаментальна підготовка з суспільних та гуманітарних наук не лише дозволяла впевнено працювати за спеціальністю, а й значно підвищувала загальнокультурний рівень майбутнього офіцера. Поряд із “традиційними” історією КПРС, науковим комунізмом та філософією марксизму-ленінізму вивчалися іноземні мови, література, етика та естетика, міжнародні відносини та

⁷² Кмін А.О. Від витоків до здобуття Україною незалежності: шлях формування навчального процесу військово-політичного училища в період 1962–1991 років. “The scientific heritage” №45 2020, Budapest, Hungary, pp.32–34.

зовнішня політика СРСР, формальна логіка. Курсанти також засвоювали економічні науки. Доповненням до гуманітарної підготовки служили природничо-наукові дисципліни – вища математика та фізика.

Варто виділити основні елементи в системі освіти військово-політичного училища СРСР:

- замовниками “військово-гуманітарних кадрів” було Головне політичне управління Радянської Армії і Військово-морського Флоту;
- основу освітнього процесу складало вивчення практичної ідейно-виховної роботи і всебічна військова та технічна підготовка з урахуванням специфіки конкретного виду (роду) Збройних Сил;
- після завершення навчання випускник призначався на посади, які мали наступні завдання: ідеологічна та морально-виховна робота з особовим складом, культурно-просвітницька робота у відповідних структурах;⁷³
- відбувалась реалізація безперервної освіти: значна частина випускників військово-політичних училищ з часом ставали слухачами відповідних до факультетів Академій, у подальшому випускники, які виявляли схильність до наукової діяльності, мали можливість вступати до ад’юнктури, а згодом і до докторантури;
- усі випускники військово-політичних училищ повинні були не менше одного разу на п’ять років підвищувати кваліфікацію на різних курсах.

Вагомою подією в історії сучасної України став кінець XX століття, а саме прийняття “Акту проголошення незалежності України” у 1991 році.⁷⁴ Чинним головою Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) Леонідом Кравчуком була прийнята постанова №1427-XII від 24 серпня 1991 року, на основі тисячолітньої традиції державотворення на Україні, правом на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-

⁷³ Сидоров І.В. Высшие военно-политические училища СРСР (1967-1995): исторический дайджест. Москва, 2013. 22с.

⁷⁴ Постанова Української Радянської Соціалістичної Республіки про проголошення незалежності України. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630 Арк. 1.

правовими документами, було проголошено незалежність України та створення самостійної української держави – Україна.

Однак, варто звернути увагу, що Україна ще до цієї знаменної дати робила перші кроки у напрямку здобуття незалежності. 16 липня 1990 року Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, у якій зазначено, що Українська РСР має право на власні Збройні Сили, визначає порядок проходження військової служби.⁷⁵

3 серпня 1990 року головою Верховної Ради Української РСР Леонідом Кравчуком був підписаний Закон “Про Міністерства і державні комітети Української РСР”, яким передбачалось Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти.⁷⁶

10 жовтня 1990 року була прийнята постанова Верховної Ради Української РСР “Про стан виконання постанови Верховної Ради Української РСР” від 30 липня 1990 року в питанні проходження військової служби громадянами республіки, в якій зазначалось про необхідність забезпечення проходження призовниками військової служби у військових частинах, які розташовані на території республіки, а також повернення військовослужбовців строкової служби, які перебувають за межами Української РСР.⁷⁷

19 листопада 1990 року Головою Верховної Ради Української РСР Леонідом Кравчуком та Головою Верховної Ради Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки Борисом Єльциним був підписаний договір, який визнавав суверенітет республік та був спрямований на ліквідацію тоталітарних структур. 22 листопада 1990 року українська влада ратифікувала договір між УРСР і РРФСР.⁷⁸

⁷⁵ Декларація про державний суверенітет України. 16 липня 1990 р. ЦДАВО України Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4490. Арк. 100–106.

⁷⁶ Постанова Верховної Ради Української РСР про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері відносин з радянськими республіками. 31 жовтня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4497. Арк. 72–73.

⁷⁷ Закон Радянської Соціалістичної Республіки про Міністерства і Державні комітети Української РСР. 3 серпня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4491. Арк. 107–109.

⁷⁸ Постанова Верховної Ради Української РСР про стан виконання постанови Верховної Ради Української РСР від 30 липня 1990 року в питанні проходження військової служби громадянами республіки. від 10 жовтня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4497. Арк. 10–12.

Так само у травні 1991 року було прийнято постанову, про створення Міністерства вищої освіти та ухвалено Закон “Про освіту”, який встановлював освітньо-кваліфікаційні рівні освіти: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.⁷⁹⁸⁰

Тобто, до проголошення незалежності, Україна робила значні кроки на шляху створення власних Збройних Сил, повернення українських військовослужбовців з інших республік та розвитку власної системи освіти.

Дане дослідження має на меті вивчення процесу підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю, завданням яких була робота з особовим складом, – морально-психологічне забезпечення, тому в даному розділі не порушуються питання, стосовно підготовки за військово-гуманітарними спеціальностями “Фінанси”, “Міжнародні відносини”, “Журналістика” тощо, за якими проходили підготовку курсанти в Академії сухопутних військ в досліджувальний період. Авторка дисертаційного дослідження пропонує виділити три етапи розвитку системи підготовки військових фахівців з гуманітарного профілю, а саме: I етап (1991–2001 рр.), II етап (2001–2011 рр.) та III етап (2011–2014 рр.).

Перший етап охоплює період від проголошення Незалежності України 1991-го року до прийняття Програми реформування та розвитку освіти, яка була затверджена у 2001-му році. Даний етап охарактеризовується прийняттям основних нормативно-правових документів, які стосувались як Збройних Сил України, так і військової освіти, тому даний етап авторка визначає як етап “*будівництво*” держави, власних Збройних Сил та освіти.

Однак, перш ніж зазначати основну нормативно-правову базу, яка була прийнята впродовж періоду “будівництво”, варто звернути увагу, в яких умовах перебувала Україна. Перш за все, зміна політичного устрою (від СРСР до незалежної країни), що могло призвести до державного перевороту

⁷⁹ Закон Радянської Соціалістичної Республіки про Міністерства і Державні комітети Української РСР. 3 серпня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4491. Арк 107.

⁸⁰ Постанова Української Радянської Соціалістичної Республіки про проект Закону Української РСР про освіту. 17 квітня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк.70; Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про перелік міністерств та інші центральні органи державного управління Української РСР. 13 травня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк. 139–140; Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про освіту. 22 травня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк. 154–182.

прихильниками радянської влади (представниками комітету державної безпеки СРСР, Центрального комітету комуністичної партії і навіть армії). Завдяки протистоянню демократичних сил та населення України, перевороту вдалося уникнути.⁸¹ З виходом України із СРСР стався спад економіки, яке суттєво позначився на моральному та патріотичному дусі українців, першочергово, втрата робочих місць, неотримування стабільного фінансового заробітку – ці фактори змушували населення замислюватись над правильністю власного вибору.⁸² Також ще однією умовою, з якою зіштовхнулася незалежна Україна – це перехід на нову державну мову – українську, яка в роки СРСР піддавалась дискредитації.⁸³

Отже, 24 серпня 1991 року Верховною Радою України було створено нові органи управління та прийнято керівні та нормативно-правові документи⁸⁴, а також постанову “Про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України щодо створення умов неповторення надалі військового перевороту”, якою передбачалось до 1 листопада 1991 року створити закони про Збройні Сили України, обов’язки та права внутрішніх військ України.⁸⁶

З вересня Верховною Радою було прийнято “Звернення до військовослужбовців Збройних Сил СРСР”, що дислокувались на території України та за її межами, в якому закликали продовжувати військову службу, дотримуватись спокою та військової дисципліни, а також не залишати самовільно місця несення служби.

⁸⁷ Також Верховною Радою України були встановлені порядок соціального та

⁸¹ Постанова Верховної Ради України про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк.3–5.

⁸² Україна в умовах незалежності. Історія про проголошення незалежності, реформи, обрання та переобрання президентів, революції та Російсько-Українську війну: веб-сайт. URL: <https://znohistory.ed-era.com/m6/131> (дата звернення 11.02.23)

⁸³ Ярмоленко М. Мовна політика в УРСР у 40-80-х роках ХХ століття. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. Вип. 3. С. 365-377.

⁸⁴ Постанова Верховної Ради України про департизацію державних органів, установ та організацій. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк.6; Постанова Верховної Ради України про військові формування на Україні. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк. 8.

⁸⁵ Постанова Верховної Ради України про Міністра оборони України. 03 вересня 1992 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4633. Арк.1.

⁸⁶ Постанова Верховної Ради України про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк.3–5.

⁸⁷ Постанова Верховної Ради України звернення Верховної Ради України до солдатів і матросів, сержантів і старшин, прапорщиків і мічманів, офіцерів, генералів і адміралів військових частин, з’єднань і об’єднань Збройних Сил СРСР, що дислокуються на території України і за її межами. 03 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4633. Арк.2–4.

правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей ⁸⁸, передислокації військових формувань, військово-учбових закладів на території України ⁸⁹, підпорядкування Україні дислокованих на її території військових частин і підрозділів, військового майна. ⁹⁰

Будівництво Збройних Сил України та системи військової освіти відбувалась на основі спадщини від колишнього СРСР. Головою Верховної Ради було затверджено розпорядження щодо виділення фінансових, матеріально-технічних ресурсів та утримання даних “фрагментів” колишнього радянського союзу. ⁹¹

Важливим кроком у підтриманні морального духу військовослужбовців стало прийняття закону про Державний Прапор України, порядок присвоєння військових звань, ⁹² тексту військової Присяги, ⁹³ встановлення Дня Збройних Сил України ⁹⁴ та визначення соціальних гарантій військовослужбовців. ⁹⁵

Варто наголосити, що Верховною Радою була припинена діяльність політичних партій в усіх органах державної влади та управління, правоохоронних органах, на телебаченні та радіо, припинення членства співробітниками державних установ. Співробітники також зобов’язані були позбавитись членства у будь-якій партії, а вразі невідкор, вони підлягали звільненню впродовж 10 днів. ⁹⁶ Таким чином розпочалось викорінення ідеологічного світогляду населення України, руйнування стереотипів та відродження української національно-патріотичної свідомості. Саме ці аспекти були узяті за основу роботи Соціально-психологічної служби, яку була створеною у 1992 році. Її основними напрямками були:

⁸⁸ Постанова Верховної Ради України про соціальний і правовий захист військовослужбовців, які проходять службу на території України, та членів їх сімей. 23 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк.78.

⁸⁹ Розпорядження Голови Верховної Ради України про порядок передислокації військових формувань, військово-учбових закладів на території України та за її межами. 07 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4712. Арк.56-59.

⁹⁰ Там же.

⁹¹ Розпорядження Голови Верховної Ради України про першочергові заходи по створенню умов для діяльності Міністерства оборони України та державного комітету України по оборонній промисловості і машинобудуванню. 07 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4712. Арк. 119.

⁹² Постанова Президії Верховної Ради України про Прапор України. 18 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4709. Арк.81.

⁹³ Постанова Верховної Ради України про текст Військової присяги. 06 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4636. Арк. 27–28.

⁹⁴ Постанова Верховної Ради України про День Збройних Сил України. 19 жовтня 1993 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4878. Арк.24.

⁹⁵ Постанова Верховної Ради України про соціальний і правовий захист військовослужбовців, які проходять службу на території України, та членів їх сімей. 23 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк.78.

⁹⁶ Постанова Верховної Ради України про департизацію державних органів, установ та організацій. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк.6.

організаційне та технічне забезпечення навчального процесу гуманітарної підготовки ЗС України, пропаганда просвіти та патріотичного виховання.⁹⁷

Загалом, Верховною Радою України впродовж 1991 року було прийнято за основу нормативно-правові документи, які визначали цілком новий напрямок розвитку українського війська та держави в цілому.

Вже у 1992 році міністром оборони України Костянтином Морозовим була затверджена Концепція реформи військової освіти, яка передбачала створення етапної системи військової освіти на основі проблемно-діяльнісної концепції навчання. Також, відповідно до прийнятої Концепції, усі військові навчальні заклади зазнавала змін (ліквідація, скорочення), що неоднозначно сприймалось як посадовими особами різних структур управління, так і військовослужбовцями.⁹⁸

19 жовтня 1993 року Головою ВР України І. Плющем була затверджена Воєнна доктрина України, яка визначала основні положення будівництва видів Збройних Сил, родів військ та інших військових формувань, спираючись на аналіз геополітичної ситуації в світі. Одним із принципів створення нових ЗС України стала військово-патріотичне виховання допризовної та призовної молоді, особового складу на національно-історичних традиціях. Також відмінним від радянської армії був пункт про сприяння надійних міжнародних механізмів та загальноєвропейської структури безпеки на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях з метою зміцнення довіри та партнерства.⁹⁹ Враховуючи це, 19 листопада 1993 року на звернення Генерального секретаря ООН щодо збільшення чисельності батальйону ЗС України, який брав участь в операціях Миротворчих Сил ООН на території колишньої Югославії, було відряджено 1 тисячу 220 військовослужбовців, які входили до складу мотострілецьких

⁹⁷ Наказ начальника соціально-психологічної служби Збройних Сил України – начальника соціально-психологічного управління Міністерства оборони України про відповідальність за організацію гуманітарної підготовки особового складу Збройних Сил України. 20 жовтня 1992 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 19877. Спр. 1. Арк.44.

⁹⁸ Нецадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. С.50-51, 55

⁹⁹ Постанова Верховної Ради України про Воєнну доктрину України. 19 жовтня 1993р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4878. Арк. 28–30.

підрозділів, підрозділів забезпечення, групи офіцерів на командно-штабні посади СООНО та військових спостерігачів.¹⁰⁰

3 листопада 1993 року була прийнята національна програма “Освіта”, в якій визначалась стратегія розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективи ХХІ століття, а саме: “створення життєздатної системи безперервного навчання та виховання, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу, як найвищої цінності нації”¹⁰¹. Окремим пунктом йшлося про військову освіту, основними напрямками реформування якої було “створення оптимальної кількості військових навчальних закладів та підрозділів військової освіти у низці цивільних навчальних закладів; інтеграція військової та цивільної освіти та співробітництво з військовими освітніми навчальними та науковими структурами зарубіжних країн”. Також, згідно з програмою були встановлені рівні підготовки військових фахівців за призначенням: тактичний, оперативно-тактичний та оперативно-стратегічний.¹⁰²

Створення нової системи української військової освіти відбувалось доволі швидко та одночасно зі зміною напрямку державної політики, що відобразилось на військовій дисципліні курсантів навчальних закладів. Економічна нестабільність призвела до зниження престижу військової служби, а перехід на українську мову призвів до нестачі навчальної та методичної літератури для підготовки майбутніх офіцерів.¹⁰³ Цю проблему вдалось вирішити шляхом передачі навчальної літератури з Одеського ордена Леніна інституту Сухопутних військ¹⁰⁴, також прийшли на допомогу наукові центри, які були

¹⁰⁰ Постанова Верховної Ради України про збільшення батальйону Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН на території колишньої Югославії та надсилку групи військових спостерігачів. 19 листопада 1993 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4879. Арк.5–6.

¹⁰¹ Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна ХХІ століття"): Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 року №896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.12.2022).

¹⁰² Там же.

¹⁰³ Наказ начальника Одеського ордена Леніна інституту Сухопутних військ про створення комісії по передачі навчальної літератури до Львівського військового інституту “Львівська політехніка”. 11 жовтня 2006 р. ГДА МО України. Ф.5820. Оп. 49177. Спр. 2. Арк.64.

¹⁰⁴ Там же.

створені при навчальних закладах готували видання українською мовою (підручники та методичну літературу).

У 1997 році відбулась науково-практична конференція, організаторами якої виступили Головне управління виховної роботи, Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка та інші. Головною темою конференції було мовне питання та впровадження української мови у всі сфери життя громадян України.¹⁰⁵ Також під егідою Головного управління ВР була проведена ще одна конференція, що стосувалась системи виховної роботи, яка розкривала суть, мету та завдання виховної роботи у військових колективах, до розробки якої були залучені керівний склад, що забезпечував виховну роботу та Міністерство освіти України. Таким чином, відбувалось наукове обґрунтування ВР, а також був створений проєкт Концепції ВР, який у 1998 році набув чинності. “Реалізація Концепції давала змогу забезпечити єдність навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки військовослужбовців; досягти координації зусиль та виробити однакові погляди на проблему виховання військовослужбовців; вдосконалити педагогічні форми і методи виховання військовослужбовців; узгодити дії державних та військових органів управління щодо цілеспрямованої підготовки молоді до військової служби”.¹⁰⁶

У зазначеній концепції чітко був сформований зміст виховної роботи, а саме: “Виховна робота у Збройних Силах та інших військових формуваннях України – це система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з’єднань і частин,

¹⁰⁵ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / НУОУ ім. І.Черняховського. Київ, 2013. С. 86

¹⁰⁶ Про концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України: Указ Президента України №981/98 від 04.09.1998 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98> (дата звернення: 16.12.2022).

зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів...”¹⁰⁷

Основною відмінністю виховної роботи від партійно-політичної була відсутність партійного зобов’язання та політичного тиску (армія поза політикою). А виховання на ґрунті радянської ідеології трансформувалось у відродження власної української ідентичності, що впродовж десятиліть викорінювалась та знищувалась радянською владою.

Також було запроваджено нову складову виховної роботи – морально-психологічне забезпечення, пріоритетним напрямом якої визначалось “забезпечення належного морально-психологічного клімату у військових колективах, зміцнення дисципліни і правопорядку, проведення на професійному рівні профілактичної роботи, ефективного впливу на колективну думку, настрої, мотивацію до служби”. Такий напрям мав би забезпечити нові підходи до виховання військовослужбовців ЗС України з урахуванням економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації, становлення молоді у суспільстві та необхідності формування нового світогляду, морально-етичних, національно-історичних засад поведінки.¹⁰⁸

Враховуючи це та досвід, отриманий військовослужбовцями, які брали участь у міжнародних миротворчих операціях, у 1999 році була запроваджена Концепція з морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) ЗС України, що стало значним поштовхом до розвитку МПЗ – як однієї із основних видів всебічного забезпечення. Відповідно до концепції “Морально-психологічне забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) – це один із основних видів всебічного забезпечення військ (сил), метою якого є формування та підтримка морально-психологічного стану особового складу, бойових та психологічних якостей, необхідних для успішного виконання

¹⁰⁷ Про концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України: Указ Президента України №981/98 від 04.09.1998 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98> (дата звернення: 16.12.2022).

¹⁰⁸ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / НУОУ ім. І.Черняховського. Київ, 2013. С. 92, 97

бойових завдань.”¹⁰⁹ Саме у Концепції були розкриті питання стосовно змісту МПЗ, який включав в себе:

- мобілізацію військовослужбовців для виконання конкретних бойових завдань, формування свідомого ставлення до цього прогнозування динаміки морально-психологічного стану військ (сил), збереження його стійкості та керованості;
- досягнення високого рівня бойової активності особового складу, що дозволяє йому витримувати психоемоційні навантаження та підтримувати боєздатність в умовах психотравмуючих факторів, притаманних сучасній війні;
- зрив психологічних операцій противника шляхом прогнозування та попередження негативних наслідків інформаційно-психологічного впливу;
- створення комплексних заходів для захисту психологічного та психофізіологічного благополуччя військовослужбовців та сприяння реабілітації тих, хто зазнав психологічної травми.¹¹⁰

Тож, у 1999 році діяли дві Концепції ВР та МПЗ. Дослідивши їх зміст, авторка дійшла висновку, що: відповідно до Концепції ВР морально-психологічне забезпечення було спрямоване на виховання української ідентичності, дисциплінованості, усвідомлення прав та обов’язків, тощо. Натомість, Концепція МПЗ (вже враховуючи іноземний досвід) передбачала глибший психологічний напрям, психологічну підтримку та супровід під час бойових дій, психологічну реабілітацію особового складу.¹¹¹

Беручи до уваги вищезазначені нормативно-правові документи, а також враховуючи умови, в яких перебувало населення України, посадові обов’язки заступника командира роти з виховної роботи мали на меті: підтримання високого рівня морально-психологічного стану, виховання патріотизму (любові

¹⁰⁹ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / НУОУ ім. І.Черняховського. Київ, 2013. С. 92, 97

¹¹⁰ Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від 05.05.1999 року №142. URL: https://mil.knu.ua/files/162_362923550.pdf (дата звернення: 19.12.2022).

¹¹¹ Там же.

до Батьківщині), зміцнення військової дисципліни, забезпечення прийнятних соціально-побутових умов, вивчення потреб особового складу (проблемні питання, настрої, сімейний стан тощо). Варто зазначити, що обов'язки виховника значно відрізнялись від радянського політпрацівника, робота якого базувалась виключно навколо вимог та вказівок Комуністичної партії, а також формування відчуття ненависті до “ворогів Батьківщини”. (Додаток 1) У незалежній Україні питання зневаги та ненависті були відсутні, фахівці з виховної роботи повинні були “виращувати” патріотів, які б любили свою державу та готові були віддати своє життя за її захист.

Тож, перший період “будівництво” охарактеризовується прийняттям нормативно-правової основи діяльності держави, її Збройних Сил та освіти. Військові навчальні заклади зазнали суттєвих реформувань, відбувалась нова система військової освіти, що звісно позначилось на настроях населення України: перехід від радянських засад до українських був доволі “болісним”. На цьому шляху були визначені пріоритетні напрями у виховній роботі, зокрема прийняття Концепції ВР, основною метою якої була українізація населення та безпосередньо військовослужбовців, підтримання належного рівня військової дисципліни за допомогою засобів культурно-просвітницької роботи. Розпочався процес запозичення іноземного досвіду (участь у миротворчих операціях та навчаннях), що відобразилось у Концепції МПЗ.

Другим етапом слід вважати “становлення та розвиток”, який охоплює 2001-2011 рр. і був спрямований на виконання “Програми реформування та розвитку системи військової освіти на 2001 – 2005 роки”, у якій пункт інтегрування цивільної та військової освіти¹¹² у подальшому був зазначений у Державній програмі на 2006-2011 рр.¹¹³¹¹⁴ Інтегрування цивільної та військової освіти

¹¹² Збройні Сили незалежної України. Перші 10 років (1991-2001) / за ред. Бринцева В.В. Київ: НАОУ, 2006. С.306, 316.

¹¹³ Біла книга 2005: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Заповіт, 2006. С. 54. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2005_Oboronna_polityka_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 15.01.2023).

¹¹⁴ Про заходи щодо реформування гуманітарної сфери Збройних Сил України: Розпорядження Президента України від 25.10.2003 року №338/2003-рп. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3382003-1048> (дата звернення: 16.12.2022).

передбачало гуманізацію військово-професійної освіти.¹¹⁵ Тобто йшлося про зміну вектору навчального процесу у напрямку розвитку особистості майбутнього офіцера, набуття знань та навичок в управлінні колективами. Як зазначає український науковець М.А. Коваль: “Гуманізація військово-професійної освіти – це переборення сьогоденної аморфності, врахування психофізіологічної самобутності різних вікових груп офіцерів, особливостей соціального та культурного контекстів життя, складності та неоднорідності внутрішнього світу суб’єктів навчання та виховання.”¹¹⁶ Що, на думку автора, і було основним проблематичним питанням серед військовослужбовців та населення України. Зміна життєвого устрою, нова країна (для певних категорій населення нова і невідома історія та мова) – усе це призводило до неусвідомлення власної індивідуальності, національно-патріотичного світогляду та невизначеності майбутніх перспектив. Тобто, умови, в яких перебувала Україна, можна визначити, як нерозуміння власної ідентичності, запровадження іноземного досвіду, а саме досвіду країн-НАТО, а також реформування ЗС України та військових навчальних закладів.

У 2005 році за наказом Міністерства Оборони України та Міністерством освіти і науки України №221/217 була затверджена “Інструкція про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України”, якою керувались до 2015 року, передбачала забезпечення набуття “знань, умінь та навичок, світогляду, громадських, професійних якостей майбутніх військових фахівців, що формувались у навчально-виховному процесі ВВНЗ з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки та військової справи.”¹¹⁷

¹¹⁵ Біла книга 2005: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Заповіт, 2006. С. 54. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2005_Oboronna_polityka_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 15.01.2023).; Біла книга 2007: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Військо України, 2008. 120 с. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/WB_2007.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

¹¹⁶ Коваль М.А. Деякі сучасні інноваційні підходи у вихованні курсантів (студентів). Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. 2010. №2 (6). С.30-35.

¹¹⁷ Про затвердження Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: Наказ Міністерства оборони України Міністерства освіти і науки України від 13.04.2005 №221/217. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/260600___508621 (дата звернення: 19.12.2022).

Як вище було зазначено, особливістю даного періоду було запровадження досвіду країн-членів НАТО, яке показало першочергову важливість особистості військовослужбовця, його ініціативності, патріотизму та лідерства. (саме це й стало основною метою даного етапу розвитку). Разом з тим, розпочались організаційні зміни й у структурі виховної роботи, з метою ефективної реалізації поставлених завдань:

1. організація заходів підготовки військовослужбовців до високого рівня соціально-психологічної та моральної стійкості;
2. правове виховання особового складу;
3. проведення культурно-виховної та просвітницької роботи, організація дозвілля особового складу під час бойових дій.¹¹⁸

Слід визначити, що у радянські часи у навчальному закладі культивувався штучно створений ідеал людини-інтернаціоналіста, взірцевої особистості з партійно-політичним світобаченням, яка мала обмежений доступ до надбань національної та світової культури, обмежений розвиток національної мови (русифікація) та пригнічення національної культури і свідомості українця. За роки незалежності України відбувалось відродження національної свідомості, патріотизму, української культурної спадщини та традицій.¹¹⁹

Не менш важливим для військових фахівців з виховної роботи був досвід, набутий під час миротворчих операцій українським контингентом, а саме: визначення основних напрямків діяльності офіцерів ВСПР у військових підрозділах: *підготовка* (психологічна підготовка до умов проходження військової служби. У навчальному закладі підготовка проходила під час польового вишколу, у ході якого формувалась стійкість до психотравмуючих чинників бою та вміння адаптуватись до екстремальних умов під час збройних конфліктів); *супровід* (соціально-психологічний супровід службової діяльності особового складу. Знання та практичні навички з психології, педагогіки,

¹¹⁸ Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навч.підр./ за ред. В.В. Стасюка. Київ: НУОУ, 2012. С.62

¹¹⁹ Про заходи щодо оптимізації мережі вищих військових навчальних закладів і військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. №381 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2005-%D0%BF> (дата звернення: 16.12.2022)..

морально-психологічного забезпечення були фундаментом для недопущення часткового або повного стану непрацездатності в життєвих ситуаціях); *допомога та реабілітація* (виявлення порушень та відновлення психологічного стану військовослужбовця).¹²⁰

Отже, особливістю етапу “становлення та розвиток” є запровадження використання військового досвіду країн-членів НАТО та досвіду набутого під час виконання завдань у ході миротворчих операцій у складі іноземного контингенту, які покладались на офіцерів з виховної роботи (морально-психологічна підготовка, супровід та реабілітація), а також зосереджувалась увага на питанні формування лідерських якостей.

Третій етап, припадає на 2011–2013 роки (до початку Антитерористичної операції), і спрямований на виконання Державної програми реформування та розвитку ЗС України на 2012–2017 рр.¹²¹ Його основною метою була інтеграція Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. Ознайомившись із Білими книгами за 2012 та 2013 рр., в яких підбито минулорічні висновки, основна увага приділялась мовній підготовці, зокрема це курси для офіцерського та сержантського складу, стажування та навчання курсантів в іноземних навчальних закладах.¹²² Також у 2013 році Президентом України був прийнятий Указ “Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року”, який визначав мету: “забезпечити особистісний розвиток людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя”.¹²³ У військовій підготовці ця мета відобразилась у компетенціях, якими повинні були володіти випускники (більш детально у наступному підрозділі), а також

¹²⁰ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр): дис...канд.істор.наук за спеціальністю 20.02.22 військова історія. Київ, 2013, 278 с.

¹²¹ Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-12#Text> (дата звернення: 10.09.2022)., Біла книга 2013: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2014. С.29. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/bila-kniga.html>. (дата звернення: 15.01.2023).

¹²² Біла книга 2012: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2013 76 с. URL: https://dnipr.kyivcity.gov.ua/files/2013/10/31/WB_2012.pdf. (дата звернення: 15.01.2023). Біла книга 2013: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2014. 75 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/bila-kniga.html>. (дата звернення: 15.01.2023).

¹²³ Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 24 червня 2013 р. №344-2013. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

введення у підготовку дисциплін лідерського спрямування, які забезпечували розвиток лідерських якостей.

2.2. Концептуальні та організаційні основи професійної підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (1991-2014 рр.)

У 1992 році, після прийняття “Про реформу системи військової освіти”¹²⁴ та директив МО та НГШ України,¹²⁵ почалась розбудова системи військової освіти в Україні, в першу чергу приймалися організаційні рішення щодо цього питання. Саме ці документи стали засадничими в управлінні військовою освітою та власне ВВНЗ.

Таким чином, на початку етапу “будівництво” (1991-2001), який визначений у попередньому підрозділі, першочерговим завданням було реформування військових навчальних закладів, тому в 1991 році було відновлено освітній процес у ЛВВПУ з культурно-просвітницької роботи, журналістики,¹²⁶ однак набір нових слухачів та курсантів був призупинений. У 1992 році училище розпочалось реформування і відповідно до постанови Кабінету Міністрів України воно було перейменовано у Львівське вище військове училище (ЛВВУ) та після випусків курсантів, які вступили ще за радянський час, навчальний заклад приєднався до Львівського політехнічного інституту і в подальшому став Відділенням військової підготовки.¹²⁷

¹²⁴ Про реформу системи військової освіти: Постанова Кабінету міністрів України від 19 серпня 1992 р. №490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

¹²⁵ 54. Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про організацію відрядження випускників військових навчальних закладів, які закінчують навчання в 1993 році у розпорядження Міністерства оборони Російської Федерації. 02 липня 1993 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 5. Арк.139–140; 55. Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про створення комісії по розформуванню Львівського вищого військового училища та формуванню відділення військової підготовки при державному університеті “Львівська політехніка”. 25 вересня 1993 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 6. Арк.16–17.

¹²⁶ Наказ начальника Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” по навчальній частині про виплату одноразової грошової винагороди за підтримання високої бойової готовності відділення, сумлінне виконання службових обов’язків та бездоганну дисципліну за 1994 рік. 20 січня 1995 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 46903. Спр. 2. Т.4. Арк. 8–11.

¹²⁷ Про реформу системи військової освіти: Постанова Кабінету міністрів України від 19 серпня 1992 р. №490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

Тож, як зазначалось напочатку, основою даного етапу була українізація населення та військовослужбовців, зміна світогляду та відторгнення радянських стереотипів, тому й відбувалась перекваліфікація особового складу навчальних закладів (як офіцерів, так і працівників ЗС України), яка полягала у гуманітарній підготовці та не залежала від роду діяльності, релігійних чи політичних вподобань.¹²⁸ Тематичні плани занять, які були затверджені начальником Соціально-психологічної служби, включали питання історії України та Збройних Сил, української мови та літератури, права тощо. Окрім викладачів навчальних закладів, таку ж перепідготовку проходили й діючі офіцери української армії у новоствореному методичному центрі Соціально-психологічної служби ЗС України.

Наступним кроком щодо організації навчального процесу було питання реорганізації та перепрофілювання військових навчальних закладів. Від СРСР Україна успадкувала дві академії та 30 ВВНЗ, які проводили вузькопрофільну підготовку для радянської армії не здійснивши їх реорганізацію, ці військові навчальні заклади задовольнили б потреби у фахівцях ЗС лише на 55%.¹²⁹ Тож у 1993 році розпочалось трансформування Львівського вищого військового училища у Відділення військової підготовки при Державному університеті “Львівська політехніка”,¹³⁰ нова структура складалась з трьох факультетів: (факультет підготовки фахівців з застосування автомобільних підрозділів та автотехнічного забезпечення, факультет підготовки фахівців з міжнародної інформації та культурно-просвітницької діяльності у військах, факультет підготовки фахівців з геодезії, музичного мистецтва та фізичного виховання, 16 кафедр, серед яких кафедра психологічної боротьби та військового перекладу, організації соціально-психологічної служби у військах, психологічних операцій, а також збереження кафедри журналістики та

¹²⁸ Наказ головного управління виховної роботи про організацію професійної підготовки офіцерів Головного управління виховної роботи МО України в 1996 навчальному році. 19 грудня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 22583. Спр. 1. Арк. 167–168.

¹²⁹ Довідка-повідь, щодо вирішення проблемних питань відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”. 10 вересня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 23906. Спр. 11. Арк.214.

¹³⁰ Про реформу системи військової освіти: Постанова Кабінету міністрів України від 19 серпня 1992 р. №490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2022)..

культурно-просвітницької роботи¹³¹, курсів перепідготовки офіцерів, курси підготовки іноземних військовослужбовців. У 1997 році відповідно до постанови Кабінету Міністрів України “Про перетворення військового факультету радіоелектроніки при Житомирському інженерно-технологічному інституті та відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”” Відділення військової підготовки було реорганізоване у Військовий інститут при Державному університеті “Львівська політехніка”.¹³²

Одночасно була прийнята Директива НГШ ЗС України, яка визначала створення робочої групи, що складалась із представників управління Центрального апарату, штабів та командувань видів ЗС України для розробки напрямів підготовки та переліку спеціальностей фахівців ЗС України.¹³³ Перелік спеціальностей було зменшено, задля уникнення дублювання підготовки у різних ЗВО. У директиві було зазначено, що “існуюча система військово-облікових спеціальностей застаріла й не відображає потреби Збройних Сил у фахівцях, не враховує сучасних вимог щодо підготовки кадрів ...”¹³⁴. Ознайомившись із напрямками роботи СПС України, серед яких була організація технічного забезпечення заходів пропаганди та культурно-просвітницької роботи з особовим складом,¹³⁵ авторка робить припущення, що напрям підготовки 6.0907 “Радіотехніка” за спеціалізацією “Технічні засоби інформації та культурно-просвітницька робота у військах (силах)” був запроваджений для забезпечення офіцерів саме структур СПС, а це відповідало вимозі Директиви,

¹³¹ Наказ начальника Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” по навчальній частині про виплату одноразової грошової винагороди за підтримання високої бойової готовності відділення, сумлінне виконання службових обов’язків та бездоганну дисципліну за 1994 рік. 20 січня 1995 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 46903. Спр. 2. Т.4. Арк. 8–11.

¹³² Про перетворення військового факультету радіоелектроніки при Житомирському інженерно-технологічному інституті та відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”: Постанова Кабінету Міністрів від 6 листопада 1997 року №1220. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/view/kp971220> (дата звернення: 10.09.2022).

¹³³ Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про створення робочої групи для розробки документів щодо визначення напрямків підготовки і переліку спеціальностей фахівців Збройних Сил України. 15 жовтня 1993 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 6. Арк.143–145.

¹³⁴ Збройні Сили незалежної України. Перші 10 років (1991-2001) / за ред. Бринцева В.В. Київ: НАОУ, 2006. с.303

¹³⁵ Наказ начальника соціально-психологічної служби Збройних Сил України – начальника соціально-психологічного управління Міністерства оборони України про конкретизацію та посилення роботи Соціально-психологічного управління Міністерства оборони України в культурно-просвітницькому вихованні та гуманітарній підготовці. 10 квітня 1992 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 19877. Спр. 1. Арк.6–7.

що зазначена вище, а саме – створення напряму підготовки, який враховував умови того часу.

Таким чином, навчальний заклад було реорганізовано, напрям підготовки створений, науково-педагогічні працівники проходили перепідготовку. Наступним кроком було відновлення навчального процесу.

Професійна підготовка, відповідно до наказу Головного управління виховної роботи¹³⁶ (раніше – СПС) повинна була включати вивчення права та законодавства України, характеру і способів введення сучасних операцій, досвіду війн і воєнних конфліктів, військової педагогіки та психології. В освітню складову було запроваджено нові дисципліни, які були необхідні для забезпечення вирішення психологічних та морально-етичних проблем, що виникли зі зміною геополітичної умови новоствореного суспільства та держави:

- “Історія України”, “Історія військового мистецтва”, “Українська та зарубіжна культура”, “Ділова українська мова” – ці дисципліни стали підґрунтям для виховання національної свідомості майбутньої військової еліти, оскільки за радянські часи освіта та армія послуговувались здебільшого російською мовою й культурою;
- “Основи психології та педагогіки”, “Соціологія”, “Виховна робота у Збройних Силах України” – вивчення цих дисциплін давало можливість випускникам забезпечувати організацію виховної роботи, морально-психологічну підготовку, зберігати згуртованість та спокій у військових колективах.
- “Основи автоматизації проектування виробництва радіоелектронної апаратури, телебачення, електроакустики” тощо. Знання з ремонту, будови та застосування радіотехніки та телевізійної техніки були не просто вимогою часу, а й необхідністю, оскільки забезпечували всебічне військово-патріотичне

¹³⁶ Наказ головного управління виховної роботи про організацію професійної підготовки офіцерів Головного управління виховної роботи МО України в 1996 навчальному році. 19 грудня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 22583. Спр. 1. Арк.167–168.

виховання на стійких позиціях та моральних засадах українського офіцера нової генерації.¹³⁷

У 1997 році значно збільшилась кількість спеціальностей, за якими проходили підготовку майбутні офіцери військово-гуманітарного профілю у Військовому інституті (“Апаратура радіозв’язку, радіомовлення і телебачення”, “Правознавство”, “Журналістика”, тощо)¹³⁸.

Довузівський вишкіл молоді проходив у ліцеї з посиленою фізичною підготовкою ім. Героїв Крут м. Львова, у Центрі професійної орієнтації Національного університету “Львівська політехніка”. Крім того, у Військовому інституті здобували освіту військовослужбовці Республіки Молдова.

У 1999 році була затверджена освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) на випускника Військового інституту, яка конкретизувала вимоги Головного управління ВР МО України щодо підготовки військових фахівців за напрямом “Радіотехніка”,¹³⁹ у якій зазначались первинні посади для випускників: офіцер по технічним засобам інформації та культурно-просвітницької діяльності в ЗС України (начальник клубу військової частини), (що підтверджує припущення дисертантки щодо відповідності підготовки згідно із напрямом роботи СПС) та інструктор гарнізонного Центру культури, просвіти та дозвілля.

Разом з тим, аналізуючи відповідність вимог до випускника, які зазначені в ОКХ до посадових обов’язків заступника командира роти з виховної роботи, можна стверджувати, що майбутній офіцер міг би бути призначений на цю посаду також. Так, наприклад, для виконання посадового обов’язку “Виховна та національно-патріотична робота особового складу” були визначенні уміння “застосовувати знання з історії воєн та військового мистецтва у виховній роботі, застосування законів України на вимогу Загальновійськових Статутів, настанов

¹³⁷ Кмін А.О. Розвиток навчального процесу: від Львівського воєнно-політичного училища – до Академії сухопутних військ (1991–2014 рр). Гілея: науковий вісник, Вип.159 (№11–12), ч.1, Київ, 2022, С.78–82.

¹³⁸ Наказ начальника Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” по навчальній частині про зарахування абітурієнтів на 1 курс навчання до Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” у 1997. 30 липня 1997 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 46903. Спр. 2. Т.4. Арк. 80–90.

¹³⁹ Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Військового інституту про Державному університеті “Львівська політехніка”. Напрямок підготовки 0907 “Радіотехніка”. Львів. 1999 рік. 20с.

для згуртування військових колективів та підтримання військової дисципліни”. Відповідно у Військовому інституті вивчення навчальних дисциплін “Історія воєн та військового мистецтва”, “Статути ЗСУ”, “Військове навчання та виховання” надавали теоретичні знання для опанування даних умінь.

Тобто, для набуття теоретичних знань із обраної спеціальності вивчалися дисципліни з психології та педагогіки, виховної та культурно-просвітницької роботи, оскільки офіцеру на займаній первинній посаді необхідно було проводити заняття з гуманітарної підготовки, що охоплювали і питання педагогіки та психології.

Навчальна дисципліна “Основи психології і педагогіки” передбачала вивчення законів та закономірностей психіки та розвитку психології, педагогіки, основних категорій цих наук, формування та розвитку особистості, колективу, принципи і методи виховного та навчального процесу, особливості їх реалізації. Її вивчення було спрямоване на формування у курсантів умінь “аналізувати соціально-психологічний клімат у підрозділах військових частин, забезпечувати методами культурно-просвітницької роботи соціально-психологічну адаптацію”, що було необхідне для виконання майбутньої професійного обов’язку “аналіз морально-психологічних якостей військовослужбовця, забезпечення соціально-психологічної адаптації”. Так, наприклад, одна із тем дисципліни “Основи виховного процесу в армії і на флоті” розкривала питання щодо використання методів і форм виховання в армійському середовищі, роль і місце офіцера – керівника у вихованні особистості воїна, військового колективу.¹⁴⁰

“Педагогіка і психологія військового колективу” – роль предмету полягала у закладені у розвиток в майбутніх офіцерів знань щодо роботи з військовим колективом, виявлення, оцінки, прогнозування та корекції соціально-психологічних і педагогічних явищ та процесів, які супроводжують фахівця у ході військової діяльності як у мирний так і воєнний час, оцінки морально-

¹⁴⁰ Робоча навчальна програма з дисципліни “Основи психології та педагогіки”. 2000, Львів. 7 с.

психологічного стану та формування його здорового рівня, аналізу конфліктних ситуацій та процесу розв’язання конфліктів.¹⁴¹

“Організація та методика культурно-просвітницької роботи” – мета курсу – дати курсантам теоретичних знання, які необхідні для планування, організації та проведення культурно-просвітницької роботи, забезпечення бойової та повсякденної діяльності військових колективів, культурного виховання, естетичного розвитку, організації дозвілля військовослужбовців та членів їх сімей.¹⁴²¹⁴³

Одним із важливих напрямів у підготовці курсантів було вивчення технічного забезпечення виховної та культурно-просвітницької роботи. Це передбачало вивчення навчальних дисциплін “Військові телецентри та пристрої телебачення”, “Фотографічна техніка та фотографічні процеси”, “Кінопроекційна техніка та експлуатація кіноапаратурних комплексів”, “Основи радіотелевізійної та клубної служби”. Вони мали на меті надати курсантам фундаментальні знання з функціонування телевізійних систем, обладнань та технологій, що застосовувались в телевізійному мовленні, навички поводження з фототехнікою та тонкощами фотографічних процесів (експозицію зображення, зйомку, друк, маніпуляції зі світлом, художні прийоми, тощо), комплексного розуміння кінопроекційної апаратури, включно із вміннями її експлуатації та ремонту. (Додаток 18)

Отже, із здобуттям незалежності України та утворенням нових структурних підрозділів ЗС України відбувалась перепідготовка офіцерського та викладацького складу з акцентом на національній свідомості, українському патріотизмі, духовності та сприйнятті нової української держави (її історії та мови). З відновленням навчання у Військовому інституті напрям підготовки ґрунтувався на виховній, гуманітарній (психологічній, педагогічній) підготовці

¹⁴¹ Робоча навчальна програма з дисципліни “Педагогіка і психологія військового колективу”, 1998, Львів. 11с.

¹⁴² Робоча навчальна програма з дисципліни “Організація та методика культурно-просвітницької роботи”. 1998. Львів. 15 с.

¹⁴³ Кмін А.О. Історичний досвід формування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю Збройних Сил України. Культурологічний альманах. №3, Київ: Видавничий дім “Гельветика”, 2022. С. 71–76.

та вмінні застосовувати технічні засоби виховної та культурно-просвітницької роботи. А основна концепція даного періоду – “офіцер-виховник”, який володіє основами педагогіки та культурно-просвітницької роботи і використовує ці знання для виховання особового складу в контексті української культури, історії, мови.

Наступним етапом слід вважати 2001-2011 рр. – “*становлення та розвиток*”, під час якого відбувалась інтеграція військової освіти у цивільну, а основний орієнтир робився на особистість, індивідуальність, розвиток управлінських, лідерських та педагогічних якостей курсанта/студента та запровадження іноземного досвіду в освітню складову.

У Військовому інституті продовжували підготовку за спеціальністю “Радіотехніка”, яка включала в себе вивчення: управління повсякденною діяльністю підрозділів у мирний час – за допомогою методів, принципів цілеспрямованого впливу на особовий склад для вирішення питань, конфліктів, завдань, що виникають між певними особами або колективом задля підтримання військової дисципліни; “Основи управління та прийняття рішень у військовій справі” – дана дисципліна була необхідна для забезпечення молодих офіцерів знаннями щодо коректності постановки завдань та цілей, необхідних для виконання бойового завдання, а також для підтримання військової дисципліни. Тим самим розвивались управлінські здібності майбутніх офіцерів.¹⁴⁴

Однією із характерних рис даного етапу була співпраця з іноземними військовими школами, тому слід би звернути увагу й на те, що на кафедрі психологічних операцій Військового інституту була сформована школа з викладання іноземних мов, зміцнювались зв’язки з Британською радою, австрійським та французьким культурними центрами.

Курсанти вдосконалювали набутті знання, вміння та навички під час проходження стажування:

¹⁴⁴ Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра напряму підготовки 0907 “Радіотехніка”. Київ. 1999 рік. 25с.

Курсанти спеціалізації “Апаратура радіозв’язку, радіомовлення і телебачення” проходили стажування у структурах виховної роботи;

Спеціалізація “Технічні засоби інформації та культурно-просвітницька діяльність Збройних Силах” давала змогу набути практичних навичок в організації та проведенні різних форм виховної та культурно-просвітницької діяльності, залучатись до проведення занять в системі гуманітарної підготовки та суспільно-політичного інформування з особовим складом військових частин Львівського гарнізону, різноманітних заходів у Центрі культури, просвіти та дозвілля ЗахОК, клубах військових частин гарнізону.¹⁴⁵

Окрім того, офіцери та курсанти ВВНЗ залучались до Міжнародних навчань, основною метою яких був обмін досвідом з країнами-партнерами НАТО. Таким чином, відбувалась тісна співпраця з військовими колективами іноземних країн, що на нашу думку підтримувало військовий дух та підвищувало престиж ЗС України.

Також активно бралась участь у міжнародних освітніх та наукових конференціях, запрошувались викладачі-іноземці для проведення спецкурсів під час яких відбувався обмін досвідом військовослужбовців зокрема, з Франції та Великобританії. Тобто, навчальним закладом активізувалась співпраця з іноземними освітніми закладами, переймався досвід та вдосконалювалась як навчальні програми, так і сама система підготовки.

2006 – 2011 роки мали стати переломними та наповненими змінами у військовій освіті. Відповідно до взятого Україною курсу в НАТО та тісну співпрацю з іноземними військовими навчальними закладами у Державній програмі на 2006-2011 роки зазначалось про подальше удосконалення військової освіти.¹⁴⁶ З 2006 року відбір курсантів для навчання здійснювався за результатами Зовнішнього

¹⁴⁵ 71. Звіт державної екзаменаційної комісії про проведення державної атестації та випуску курсантів у Львівському військовому ордені Червоної Зірки інституті імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка” у 2001 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 1П. Спр. 31. Арк. 24–25.

¹⁴⁶ Біла книга 2005: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Заповіт, 2006. С. 54, 56-58 URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2005_Oboronna_polityka_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 15.01.2023). Біла книга 2007: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Військо України, 2008. С.57–60. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/WB_2007.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

незалежного оцінювання. Планувалась ротація викладацького складу і досвідчені офіцери мали посісти посади викладачі. Таке рішення скасовувало просування офіцера лише по викладацькими щаблями та збагачувало підготовку курсантів досвідом, який знадобиться на майбутньому офіцерському шляху. А повне інтегрування військової освіти у стандарти НАТО відкривало перспективу прийняття офіційного визнання дипломів зарубіжних ВВНЗ без подальшої перепідготовки.¹⁴⁷

Головне управління виховної роботи (виховної та соціально-психологічної роботи) акцентувало увагу на питанні формування лідерських якостей у військовослужбовців (що особливо притаманне під час навчання у країнах-партнерах НАТО), також на морально-психологічному забезпеченню.¹⁴⁸

Тож, для забезпечення військовими фахівцями виховної роботи з 2009 року в Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (АСВ) був запроваджений новий напрям підготовки 6.020101 “Культурологія”, випускники якого призначались на первинні посади: начальника клубу військової частини; заступника командира підрозділу з виховної роботи; спеціаліста з виховної та соціально-психологічної роботи культурно-виховних установ, з’єднань, військових частин; спеціаліста з організації постачання, експлуатації та ремонту технічних засобів пропаганди органів виховної роботи.¹⁴⁹

Зазнали змін і вимоги до випускників, опанування теоретичних знань під час навчання у ВВНЗ, які необхідні були для виконання майбутніх посадових обов’язків, набули нового значення, а саме набуття компетенцій, що також наближало військову освіту до стандартів Північноатлантичного Альянсу. Компетенції включали в себе наступні напрями: соціально-особистісні, загально-наукові, інструментальні, загально-професійні та спеціалізовано-професійні.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Біла книга 2005: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Заповіт, 2006. С. 56–58. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2005_Oboronna_polityka_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 15.01.2023).

¹⁴⁸ Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22. Київ, 2013. С.120–121.

¹⁴⁹ Освітньо-кваліфікаційна характеристика. Галузь знань 0201 “Культура”, Львів, 2010. С.2.

¹⁵⁰ Освітньо-кваліфікаційна характеристика. Галузь знань 0201 “Культура”, Львів, 2010. С. 21-26.

¹⁵¹Відповідно, дані компетенції забезпечували готовність до виконання фахівцями майбутніх посадових обов'язків. (табл.1)

Табл. 1

Відповідність посадових обов'язків Заступника командира роти з виховної роботи до вимог випускника із напрямку підготовки “Культурологія”

Обов'язки	Компетенції
Виховна та національно-патріотична робота особового складу	- знання основ виховної роботи у Збройних Силах України; - здатність визначити вищі патріотичні інтенції та художні цінності в сучасній українській культурі для виховання військовослужбовців; - здатність впроваджувати досвід досвідчених фахівців виховних структур; - здатність використовувати професійно профільовані знання та вміння під час планування і проведення різноманітних заходів виховної роботи;
Аналіз морально-психологічних якостей кожного військовослужбовця, забезпечення соціально-психологічної адаптації	- здатність впливати на свідомість військовослужбовців методами виховної роботи; - здатність формування та підтримання позитивного морально-психологічного стану військовослужбовців з використанням засобів міжкультурної комунікації, масової та медіа культури.
Проведення занять з педагогіки, психології та гуманітарної підготовки	- знання основ філософії, культурології, психології та педагогіки;
Вміле використання технічних засобів під час проведення виховної роботи.	- здатність впливати на свідомість військовослужбовців засобами масової та медіа культури; - спроможність сформувати й використовувати власну технологію і практики медіа культури для виконання завдань за призначенням;

Саме знання з виховної та соціально-патріотичної роботи були ключовими у набутті певних складових компетенцій, а саме: вивчення основ виховної роботи в ЗС України; здатність визначати вищі патріотичні інтенції та художні цінності в сучасній українській культурі для виховання військовослужбовців; вміння впроваджувати досвід досвідчених фахівців виховних структур; здатність використовувати професійно-профільовані знання та вміння під час планування і проведення заходів з виховної роботи. Аналіз морально-психологічних якостей

¹⁵¹ Кмін А.О. Історичний вплив на організаційні основи системи професійної підготовки військово-гуманітарного профілю. Волинський національний університет імені Лесі Українки “Літопис Волині”. Всеукраїнський науковий часопис. №27, Луцьк: Видавничий дім “Гельветика”. С. 55–57.

військовослужбовців, забезпечувався вмінням впливати на свідомість кожного методами виховної роботи; формувати та підтримувати їхній позитивний морально-психологічний стан з використанням міжкультурної комунікації та медіа культури. Тобто, спроможність формувати й використовувати власну технологію практики медіа культури – для виконання завдань за призначенням авторка відносить до обов’язку вмілого використання технічних засобів під час виховного процесу.¹⁵²

Тож, порівнюючи вимоги до випускника 1999-го року та 2009 року слід наголосити на значних кроках у зміні системи підготовки. Знання, які здобувались у 1999 році забезпечували відлагодження дій та механізму забезпечення ефективної роботи. Однак, через десять років, для успішного завершення навчання цього вже буде недостатньо. Компетенції відповідають за особистісний розвиток, шлях набуття особливих комбінацій практичних навичок, професійних якостей та вміння переймати інноваційний досвід та вдало його застосовувати під час виконання завдань.¹⁵³

Для підготовки майбутніх офіцерів було запроваджено систему формуванню командної взаємодії та підтримки командного клімату. Курсантів ще за роки навчання привчали створювати належні умови для забезпечення “командної роботи”. Такі знання набувались під час проходження польових виходів, симулювання виживання у складних умовах, командних іграх тощо. На психолого-педагогічних дисциплінах (морально-психологічне забезпечення, соціологія, військова психологія та педагогіка), які сприяли формуванню у майбутнього офіцера необхідних професійно-важливих якостей та навичок, фахової творчої поведінки, що були необхідними для організації та забезпечення психологічної підтримки, управління військовими колективами, забезпечення дозвілля особового складу як в мирний час так, і під час ведення бойових дій.¹⁵⁴

¹⁵² Освітньо-кваліфікаційна характеристика. Галузь знань 0201 “Культура”, Львів, 2010 С. 21-26, Статути Збройних Сил України. Міністерство оборони України, Київ. 2020. С.56-58.

¹⁵³ Освітньо-професійна програма магістра. Галузь знань 0201 «Культура», Львів, 2010. С. 28-29

¹⁵⁴ Освітньо-кваліфікаційна характеристика. Галузь знань 0201 «Культура», Львів, 2010 26 с.

Слід зазначити, що й надалі продовжилась плідна співпраця з іноземними навчальними закладами. Як приклад, 2009 року, у рамках міжнародного співробітництва, курсанти АСВ два тижні перебували у складі німецького батальйону, де ознайомились із системою навчання і виховання військовослужбовців Німеччини.¹⁵⁵ У 2011 році Академію відвідали кадети з навчального закладу Вест-Поїнт, які у форматі “круглого столу” мали нагоду поспілкуватись із курсантами Академії, поділитись враженнями про навчання у себе на Батьківщині, а також обговорити проблемні питання та надати дружні поради.¹⁵⁶ Таким чином, зростав рейтинг Збройних Сил України, в тому числі і навчального закладу на українській та світовій арені.

Тобто, одним із головних напрямів у розвитку військової освіти та діяльності ВСПР, слід назвати інтеграцію до стандартів НАТО. Україна стрімко переймала досвід країн-партнерів та запроваджувала у практику, а саме перехід на розвиток компетентностей у курсантів. Безперечно, цей етап розвитку навчально-виховного процесу ми можемо охарактеризувати, як становлення “офіцера-управлінця”, який повинен був володіти психологічними та педагогічними основами управління військовими колективами та вмінням підтримувати належний рівень морально-психологічного стану військовослужбовців.

Зміст професійної військової освіти набув корінних змін з урахуванням впровадження теоретичних основ лідерства, морально-психологічного забезпечення та основ поведінкової психології, що стало основною відмінністю українського офіцера від радянського звичного “офіцера-замполіта”. Якщо ще до 2001 року освіта керувалась основоположними нормативними документами, шукала власні шляхи, які базувались на українській ідентичності та історії, незважаючи на протиріччя “радянського світогляду”, то період з 2001 року можна назвати стрімким розвитком військової освіти та Збройних Сил. Україна

¹⁵⁵ У рамках міжнародного співробітництва курсанти Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного повернулися із двотижневого відрядження: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=news/2009/11/17/u-ramkah-mizhnarodnogo-spirovbitnytva-kursanty-akademiyi-suhoputnyh-viysk-imeni> (дата звернення 26.12.2022)

¹⁵⁶ Сьогодні гостями Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного стали кадети американського Вест-Пойнту: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=news/2011/03/15/sogodni-gostyamy-akademiyi-suhoputnyh-viysk-imeni-petra-sagaydachnogo-staly-kadety> (дата звернення: 26.12.2022)

остаточно відійшла від стандартів “радянщини”. Запровадження компетенцій та видового поділу навчальних закладів, кредитно-модульної системи освіти, (яка існує в країнах-партнерах НАТО) – усе це наближало Україну до стандартів НАТО.

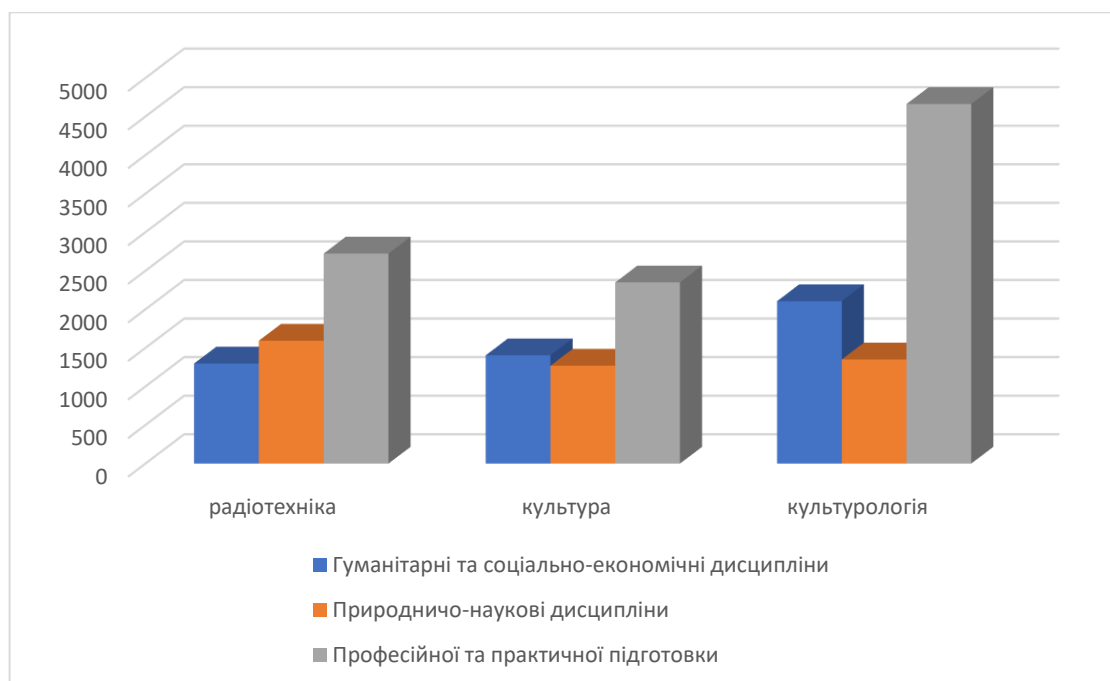

Рис.1 Порівняння кількості годин за циклами підготовки у напрямках “Радіотехніка” та “Культурологія”

Тож, порівнюючи три напрями підготовки, які проводились впродовж досліджуваного періоду (Рис.1), стало можливо констатувати, що в напрямку “Культурологія” значно збільшилась увага на професійній та практичній складовій освітнього процесу у порівнянні із роками підготовки за напрямком “Радіотехніка”. Такі зміни можливо пояснити саме введенням компетентнісного підходу, про який зазначається вище, що спрямований на здобуття практичних навичок та професійних якостей.

Не був винятком період 2011-2013 років (до початку Антитерористичної операції). З огляду поступового розвитку українського суспільства виникала необхідність в окремій підготовці військових фахівців, які б безпосередньо працювали з особовим складом, володіли знаннями з психології управління,

формування лідерства та методиками психологічної діагностики і підготовки.¹⁵⁷ Саме це передбачала посада заступника командира роти по роботі з особовим складом, підготовка якого з 2013 р. розпочалась в Академії сухопутних військ за спеціальністю “Виховна та соціально-психологічна робота в підрозділах Сухопутних військ”.

Табл. 2

Відповідність посадових обов’язків Заступника командира роти по роботі з особовим складом до вимог випускника із напрямку підготовки “Виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах Сухопутних військ”

Обов’язки	Компетенції
Виховна та національно-патріотична робота особового складу	здатність проводити виховну роботу, спрямовану на якісне виконання завдань бойової та воєнно-ідеологічної підготовки особового складу, підвищення боєздатності підрозділу; здатність формувати та згуртовувати військовий колектив (бойову команду) та підтримувати позитивний морально-психологічний клімат під час виконання ним функціональних завдань;
Аналіз морально-психологічних якостей кожного військовослужбовця, забезпечення соціально-психологічної адаптації	здатність проводити професійно-психологічний відбір військовослужбовців до складу підрозділів, що виконують завдання (місії) за призначенням; здатність організовувати морально-психологічне забезпечення підготовки і застосування підрозділів за призначенням; здатність використовувати сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців підрозділу здатність використовувати сучасні методики психології управління та лідерства у формуванні позитивного морально-психологічного стану особового складу підрозділу здатність застосовувати методологію і методику соціологічних досліджень для вивчення та виховання особового складу;
Проведення знання з педагогіки, психології та гуманітарної підготовки	здатність організовувати спеціальну та цільову психологічну підготовку особового складу в системі бойової підготовки підрозділу до виконання завдань за призначенням;

¹⁵⁷ Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: навч.-метод. посібник / за ред. Воробйова. Львів: АСВ, 2012. С.10

Аналіз вимог до випускника 2013 року показав значну відмінність у спеціалізовано-професійних компетенціях (табл. 2). Акцентувалась увага на здібностях, що стосуються професійно-психологічного відбору, психологічної діагностики, психології управління та лідерства, згуртування військового колективу та підтримання його позитивного морально-психологічного стану. Також, варто звернути увагу – це відміна попередніх вимог. Компетенції передбачають вміння використовували норми міжнародного гуманітарного права та дотримання євроатлантичних стандартів й процедури управління підрозділом під час миротворчих операцій (місій) (Додаток 3).¹⁵⁸

Тож стало цікаво, чи такі зміни вплинуть на розширення навчального плану підготовки. І це таки призвело до появи нових дисциплін.

Однією з таких навчальних дисциплін стала “Соціально-психологічні технології управління військовими колективами”, яка забезпечувала вивчення практичних методів та методик діагностики, корекції та розвитку соціально-психологічних явищ управлінської діяльності у військових колективах. Під час цих занять курсанти аналізували питання виникнення конфліктів, “професійного вигорання”, організації тренінгів, вивчення інтерактивних (ігрових) технік тощо.

Наступна – “Сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців” – розглядала вивчення загальних засад теорій психодіагностики, значна увага приділялась сучасним підходам психології, конфліктології, девінтології щодо діагностики індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців

Навчальна дисципліна “Психологія лідерства” була спрямована на розвиток професійних знань та навичок військового лідера. Курсанти вивчали фундаментальні принципи управління командою, отримували уявлення про ефективні стратегії лідерства та набували компетенцій, необхідних для керівництва військовими підрозділами.

¹⁵⁸ Кмін А.О. Історичний досвід формування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю Збройних Сил України. Культурологічний альманах. №3, Київ: Видавничий дім “Гельветика”, 2022. С. 71–76.

Ще одним кроком в удосконаленні військової освіти стало створення мережі курсової підготовки, спеціально розроблених для перепідготовки та підвищення кваліфікації. Ці курси були спрямовані на поглиблення професійних знань з урахуванням функціональних обов'язків, а також вдосконалення іноземної мовної підготовки.¹⁵⁹ Створення курсової підготовки дозволило забезпечити більш спеціалізований та цілеспрямований підхід до навчання, що дає можливість військовослужбовцям отримати поглиблені знання та досвід у конкретних сферах, пов'язаних з їх функціональними обов'язками. Включення програм іноземної мовної підготовки ще більше покращило їхні комунікативні навички, сприяючи ефективному міжнародному співробітництву.

Даний етап був початком становлення майбутнього “офіцера-лідера”, що сьогодні є основною метою освітнього процесу у ВВНЗ. Акцент навчання змістився на підготовку офіцерів, які б володіли лідерськими якостями та здатністю ефективно керувати особовим складом.

¹⁵⁹ Біла книга 2011: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2012. С.36. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2011_Zbroini_Syly_Ukrainy/. (дата звернення: 15.01.2023).

Висновки до розділу 2

Отже, аналізуючи розвиток системи освіти, а також напрями підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю, можна зробити наступні висновки:

Розвиток системи освіти можна поділити на три етапи:

1. перший – будівництво (1991-2001) – відбувалось формування законодавчої бази освіти та Збройних Сил України; підготовка фахівців з військово-гуманітарного профілю передбачала поглиблене вивчення технічних засобів культурно-просвітницької роботи задля залучення військовослужбовців та населення України до вивчення та розуміння культурної спадщини та історії нашого народу. Особливістю даного етапу є становлення “офіцера-виховника”, який повинен був вирішувати надважливі питання, що стосувались поширенню української культури та традицій серед народу України.
2. Другий – становлення та розвиток (2001–2011) – продовжується розвиток освіти завдяки активному запровадженню іноземного досвіду, а саме країн-членів НАТО (впровадження шкали оцінювання, Зовнішнє незалежне оцінювання, кредитно-модульна система, компетентнісний підхід), освіта обрала напрям розвитку – гуманізація (основна увага приділялась особистості військовослужбовця, як приклад розвиток компетенцій), відбувався постійний обмін досвідом серед військовослужбовців та викладачів навчальних закладів України та за її кордоном. Особливість даного етапу полягала у вихованні “офіцера-управлінця” з високими морально-етичними якостями, знаннями психології, педагогіки вмінням управляти військовим колективом.
3. Третій – подальший розвиток (2011–2013) – характеризується першими кроками на шляху до виховання “офіцера-лідера” із веденням навчальних дисциплін, які стосувались розвитку лідерських якостей та більш детального вивчення психологічних особливостей особистості військовослужбовця.

РОЗДІЛ 3.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ З ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У НАСВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014 –2020 РР.)

3.1 Трансформація організації та змісту навчально-виховного процесу підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю з урахуванням нових викликів національній безпеці України

У 2014 році відбулась анексія Кримського півострова російською федерацією та початок бойових дій в Луганській та Донецькій областях. Доволі велика кількість науковців сучасності описують події, які відбувались на даних територіях¹⁶⁰, однак нас зацікавило, що ж спонукало до розширення спектру практичних навичок офіцерів військово-гуманітарного профілю. У першу чергу безпосередньо бойові дії, а точніше психологічні наслідки цього, що призвело до так званого посттравматичного синдрому. Цей фактор не був новим у науці та військовій практиці, так би мовити “Афганський” та “В’єтнамський” синдроми¹⁶¹, які виникали після міжнародних миротворчих місій були відомі лише у наукових та навчальних середовищах. Поява фактору вивчалась, як іноземний досвід, однак реалії змінили це та спонукали до створення Психологічної служби, яка повинна була вдосконалити організацію психологічного забезпечення ЗС України.¹⁶² Її завданням було проведення психологічної діагностики, корекції, реабілітації тощо. Наступне, з чим

¹⁶⁰ Грилюк, с. Досвід організації психологічного забезпечення на початку антитерористичної операції. Вісник Національного університету оборони України, 2019. № 51(1). С. 11–16, Капінус О.С., Романишин А.М. Робота позаштатних груп психологічного забезпечення в зоні проведення Антитерористичної операції у 2014-2015 році. Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи: тези доп. учасників III Всеукр. наук-практ. конф., 22-23 вересня 2016 р. Одеса: Військова академія, 2017. С.259–260.

¹⁶¹ «Афганський» або «В’єтнамський» синдром чекає нас після АТО: веб-сайт. URL: <https://www.mylvin.com.ua/ua/news/stuff/30649.html> (дата звернення: 28.12.2022)

¹⁶² Про затвердження Положення про Психологічну службу ЗС України: Наказ Генерального Штабу України від 01.12.2014 №317. URL: <https://dovidnykmpz.info> (дата звернення: 19.12.2022).

зіштовхнулись офіцери по роботі з особовим складом – це стрімкий інформаційний вплив як на військовослужбовців, так і на українське місцеве населення, що потребувало володіння навичками та знаннями з питань інформаційно-психологічного впливу та протидії йому.¹⁶³

Тому, у 2015 році начальником Генерального штабу генералом армії України Муженком В.В. був затверджений “Замисел оптимізації і реорганізації органів по роботі з особовим складом ЗС України”. Головна мета якого полягала у підтриманні високого морально-психологічного стану та організації інформаційно-пропагандистського забезпечення задля підтримання мотивації військовослужбовців незалежно від умов їх діяльності та дислокаційного перебування. Одним із навчальних закладів, які б мали проводити підготовку фахівців з морально-психологічного забезпечення, була Національна академія сухопутних військ (далі – НАСВ).¹⁶⁴

Трансформація військової освіти відбувалась поступово, в першу чергу викладачі профільюючих кафедр НАСВ відряджались до бойових частин, у яких безпосередньо брали участь в Антитерористичній операції (АТО)¹⁶⁵ для набуття власного сучасного досвіду та розуміння проблемних питань, які виникали у військових колективах.¹⁶⁶ У подальшому даний досвід узагальнювався у навчальних та методичних посібниках¹⁶⁷ та безпосередньо у навчальних дисциплінах.

2015 рік не вирізнявся кардинальною зміною у підготовці військових фахівців за спеціалізацією “Виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах Сухопутних військ”, однак, напротивагу зменшенню загальної кількості

¹⁶³ Біла книга 2015: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2016. С.66. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/bila-kniga.html>. (дата звернення: 15.01.2023).

¹⁶⁴ Замисел оптимізації та реорганізації ЗС України на 2015–2017 роки: Указ Президента України. Київ: Відомості ВР. 2014. 30 с..

¹⁶⁵ Про організацію роботи позаштатних груп психологічного забезпечення: розпорядження першого заступника начальника Генерального штабу ЗС України від 01 серпня 2014 №144. Київ, 2014. 4с

¹⁶⁶ Капінус О.С., Романишин А.М. Робота позаштатних груп психологічного забезпечення в зоні проведення Антитерористичної операції у 2014-2015 році. Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи: тези доп. учасників III Всеукр. наук-практ. конф., 22-23 вересня 2016 р. Одеса: Військова академія, 2017. С.259-260.

¹⁶⁷ Психологія бою: посібник/ Грицевич Т.Л та ін. Львів: Астролябія, 2017. 352 с.

навчальних годин (вимога часу потребувала пришвидшеного випуску молодих офіцерів) набуття практичного досвіду під час військового стажування залишалось в пріоритеті. Для вивчення дисциплін лідерського та психологічного спрямування було впроваджено практичне вирішення фахових завдань у польових умовах, що дозволяло відпрацьовувати ситуаційні вправи, які могли в майбутньому виникати під час проходження військової служби. (Додаток 2)¹⁶⁸

У 2016 році у компетенції, які набувались випускниками ВВНЗ, були включені компоненти психологічної підтримки та збереження позитивного морально-психологічного клімату серед особового складу, інформаційно-пропагандистське забезпечення.¹⁶⁹ Як зазначалось раніше, питаннями діагностики та корегування морально-психологічного стану військовослужбовців повинна була займатись новостворена Психологічна служба, однак випускники НАСВ, які вивчали виховну роботу, призначались на посади психологів, про що зазначено в освітньо-кваліфікаційній характеристиці випускника даної спеціальності, як первинна посада. Можливо тому у навчальну програму були включені дисципліни, які вивчали дані питання. Серед таких були: “Психологічна підготовка особового складу підрозділу” та “Військова девіантологія”.

Варто більш детально варто зосередитись на другій дисципліні, а саме – “Військова девіантологія”. Метою даного курсу слугувало “розуміння забезпечення причин та передумов виникнення проявів відхильної поведінки серед військовослужбовців, володіння методами та формами її оперативної діагностики, проведення ефективних заходів запобігання відхиленням у поведінці військовослужбовців, їх профілактика і мінімізація негативного впливу”.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Реформування освіти: риси сучасного війська. Офіцер України. Львів: НАСВ. 2014. №1(38). С.6–7.7

¹⁶⁹ Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України фахівця з виховної та соціально-психологічної роботи у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних Сил) ВОС 341000, 341900, Львів, 2016. С.17-19.

¹⁷⁰ Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посібн./ Романишин А.М. та інші. Львів: СКІФ, 2023. С.6.

Тож даний період часу – 2014–2016 рр. можна охарактеризувати, як час набуття досвіду сучасної війни та початок трансформації підготовки військово-гуманітарних кадрів, а саме фахівців з виховної роботи.

2017-й рік – це рік, який в першу чергу змінив саму структуру ВР трансформувавши її під вимоги воєнних дій у структуру МПЗ. Першочергово, МПЗ було частиною виховної роботи, не пріоритетом, основна увага приділялась вихованню сучасного воїна відповідно до українських традицій, поглядів, українського законодавства. Однак, бойові дії змінили концепцію роботи даної структури. На перший план вийшло психологічне забезпечення (яке, як зазначено у вступі до розділу, було одним із чинників, які спонукали до початку трансформації освіти), а також інформаційно-пропагандистське забезпечення (ІПЗ). До речі, ці два напрямки стали складовими МПЗ відповідно до прийнятого положення. Звісно, напрямок виховання не лишився осторонь, а увійшов до складової ІПЗ (військово-патріотична робота, забезпечення технічними засобами пропаганди).¹⁷¹

Тому, зважаючи на реорганізацію діючої структури у структуру МПЗ, вже набутий бойовий досвід АТО, для підготовки офіцерів з виховної роботи були запровадженні нові дисципліни, які повинні мати б забезпечити отримання як компетенцій для успішного завершення навчання, так і вирішення питань, які виникали у ході російської агресії проти України. Такими дисциплінами були: “Внутрішньокommунікаційна робота”, “Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців”, “Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника”.

Таким чином, “Внутрішньокommунікаційна робота” мала сприяти курсантам у формуванні довіри до керівництва як військового, так і держави шляхом недопущення “інформаційного голоду” особового складу (командирське та бойове інформування, національно-патріотична підготовка, а також проведення

¹⁷¹ Положення про структури морально-психологічного забезпечення в Збройних Силах України: затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22.05.17 №183. 6с.

аналізу бойових дій). Це було доволі актуальним та проблематичним питанням, дослідженням якого займався науковець Підпригора І.І.¹⁷² Він вважав, що імідж ЗС України залежав від настроїв у середині військового колективу, а лише тоді розповсюджувався серед населення. А вже від іміджу ЗС залежала вдала протидія російському агресору. Однак, на його думку, саме комунікація, а точніше її відсутність між командиром та мобілізованими військовослужбовцями не давали змогу протидіяти російській інформаційній війні проти української армії. Відповідно до силабусу навчальної дисципліни – її основна мета полягала у набутті знань, вмінь і навичок (технології, методики інформаційно-пропагандистського забезпечення, вміння проводити аналіз інформаційного простору (в тому числі виступів, промов медійних особистостей)), що використовувались в інформаційно-пропагандистському забезпеченні особового складу (а це – із складових МПЗ). Тому, ця дисципліна була запроваджена з метою забезпечення набуття військово-спеціальних компетентностей (Додаток 4), які б давали змогу виконувати посадові обов’язки, а саме: “організація та проведення внутрішньо-комунікаційної роботи, впровадження сучасних інформаційних технологій, інформаційно-роз’яснювальна та військово-соціальна роботи, тощо”¹⁷³

Дисципліна “Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців” дозволила формувати психологічну стійкість у курсантів шляхом моделювання ситуацій, які були притаманні в умовах АТО (за рахунок досвіду науково-педагогічних працівників, які були у складі груп з психологічного забезпечення в зоні проведення бойових дій) із усвідомленим прийняттям рішень та чіткої відповідальності за це.¹⁷⁴

“Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника” – як навчальна дисципліна – була запроваджена з метою засвоєння управлінської

¹⁷² Підпригора І.І. Формування іміджу Збройних Сил України засобами інформаційно-пропагандистського забезпечення в умовах російсько-українського конфлікту. Історичні студії суспільного процесу. 2018. Вип. 6. С. 81-89

¹⁷³ Силабус навчальної дисципліни «Внутрішньо-комунікаційна робота в частині (підрозділі). Шифр ВК 14. Львів, 2020. 13с.

¹⁷⁴ Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців: навч. посіб. / Грицевич Т. та ін. Львів: НАСВ, 2019. 450 с.

діяльності, яка базується на психологічній та педагогічних засадах і викладається у зазначеній дисципліні. З огляду на досвід Антитерористичної операції на Сході України, взаємовідносини військового керівника та підлеглого взаємопов'язані із успішністю виконання бойового завдання. Так, притаманний колишній стиль керування, який базується на страху та недовірі, був малоефективний, натомість взаємоповага та довіра – показувала ефективність у підтриманні боєздатної армії.¹⁷⁵

Перехідним етапом у підготовці майбутніх офіцерів став 2018 рік. Для цього була введена нова спеціалізація “Морально-психологічне забезпечення у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних Сил)”, яка трансформувалась за змістом та вимогами до випускника із “Виховної та соціально-психологічної роботи у підрозділах Сухопутних військ”.

Тож, курсанти набору 2018 року навчались вже за оновленою навчальною програмою, яка складалась з чотирьох нових дисциплін, які були викладались у попередні роки, а також введення “Етики професійної діяльності військового керівника”. Культура відносин керівника та його підлеглих, яка вивчалась під час нової дисципліни, певним чином допомогла зрозуміти етичну складову формування лідерських позицій у колективі. Питання моралі, розуміння до релігійних, гендерних чи етнічних відносин у колективі певним чином допомагали у зростанні курсанта як військового лідера. В наш час питання щодо гендерності, доволі часто висвітлюється у наукових працях, обговорюється в інформаційному просторі, тому військовий лідер зобов'язаний володіти навичками розвіювання гендерних стереотипів та будувати чіткі професійні відносини з усіма категоріями військового колективу.¹⁷⁶ Таким чином військовим лідером відбувається формується позитивне налаштування усієї команди/ колективу.

¹⁷⁵ Дорохов М. Психолого-педагогічні аспекти запровадження взаємовідносин між начальниками та підлеглими в Збройних Силах України на основі європейських цінностей прав людини. Вісник Київського національного університету оборони імені Тараса Шевченка. 2017. Вип. 1. С.44.

¹⁷⁶ Культура відносин у військовому колективі. Порадник командирів : метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: : Видавничий дім “Освіта України”, 2021. С. 95.

У 2019 році було затверджено нову освітньо-кваліфікаційну характеристику, яка остаточно трансформувала вимоги до випускників, які призначались на нові посади: заступник командира роти (батальйону) з морально-психологічного забезпечення; офіцер відділення морально-психологічного забезпечення, тощо. Проводячи аналогію із 2013-им та 2016-им роками, кількість первинних посад значно скоротилась та була більш конкретною. Так, ще до 2019 року офіцер з виховної роботи (тепер МПЗ) міг бути призначений на посаду політолога, однак у навчальному закладі вивчали лише поверхневі знання з політології. Також розширились вимоги щодо компетенції випускника шляхом висування такої вимоги,¹⁷⁷ як “Здатність визначати кризові психічні стани та здійснювати їхню корекцію через заходи психопрофілактичної та внутрішньокommунікаційної роботи з особовим складом”. З цією метою було запроваджено нову дисципліну “Психологія кризових станів”, основною метою якої було набуття професійних компетенцій, що стосувались проведення психопрофілактики особового складу (прогнозування та профілактика негативних психологічних станів (апатія, депресія)) та корекцією психічних станів із застосуванням внутрішньокommунікаційної роботи.¹⁷⁸ У 2020 році для більш детального вивчення особистих якостей військовослужбовців та попередження девіантної поведінки у програму підготовки була запроваджена навчальна дисципліна “Сучасні методики психодіагностики військовослужбовців”, яка зосереджувала увагу на діагностиці індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців (емоційного стану, професійно-ділових якостях, їх вплив на психічний стан).¹⁷⁹

¹⁷⁷ Освітньо-професійна програма «Морально-психологічне забезпечення у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних сил)», Міністерство оборони України, НАСВ, Львів 2019 р. С.10.

¹⁷⁸ Силабус навчальної дисципліни «Психологія кризових станів». Шифр ОК 32. Львів, 2020. 11с.

¹⁷⁹ Силабус навчальної дисципліни «Сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців». Шифр ВК 13. Львів, 2020. 16с.

Табл.3

Дисципліни морально-психологічного спрямування, які запровадили для підготовки майбутніх офіцерів у 2014-2019 рр.

2014	2015	2017	2018	2019
Сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців	Соціально-психологічні технології управління військовими колективами	Внутрішньокommунікаційна робота в частині	Етика професійної діяльності військового керівника	Психологія кризових станів
Психологічна підготовка особового складу підрозділу		Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців		
Військова девіантологія		Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника		

Отже, впродовж періоду 2014-2020 рр. вимоги до випускників набували постійної трансформації навчального процесу, про що свідчить поява щорічно нових дисциплін (табл.3), які б забезпечували набуття військово-спеціальних компетентностей для майбутнього виконання обов'язків офіцера з морально-психологічного забезпечення, а саме: організація МПЗ та використання технічних засобів інформації під час його проведення, психопрофілактика особового складу та визначення і коригування кризових станів військовослужбовців.¹⁸⁰ Найбільш інтенсивним роком щодо появи нових навчальних дисциплін ми можемо виділити 2017-й рік (це запровадження в підготовку “Внутрішньокommунікаційної роботи”, “Тренінгових технологій в навчанні та вихованні військовослужбовців”, “Психолого-педагогічних аспектів діяльності військового керівника”). Такий крок пояснюється зміною напрямку підготовки з виховної роботи на морально-психологічне забезпечення, для виконання функціональних обов'язків якого з'явилась необхідність у

¹⁸⁰ Освітньо-професійна програма «Морально-психологічне забезпечення у підрозділах, на кораблях (за видами збройних сил)», Міністерство оборони України, НАСВ, Львів 2019 р. 24с.

розширенні дисциплін психологічного, інформаційного та лідерського спрямування.¹⁸¹

До початку бойових дій на сході керівництво України вносило зміни у законодавства, розвиток військової освіти, використовуючи досвід країн-членів НАТО, тобто проводились заходи, спрямовані на інтеграцію до стандартів Північноатлантичного Альянсу. Та війна не зупинила даний напрям, вона, можна сказати, його пришвидшила. Питання, на які була зосереджена увага в іноземних ВВНЗ стрімко вносились до програм підготовки: лідерство, девіантологія, психологічна підготовка тощо.

Також зазнала вдосконалення організація освітнього процесу, а саме: проведення групових занять з використанням активних методів навчання (тренінгові методи), що поширені та постійно використовуються в системі іноземної військової освіти¹⁸². Базові тренінгові методи поділяються на групові дискусії, ігрові методи, тощо. Під час таких занять задіяні 100% курсантів, вони можуть працювати й у групах. Саме у групі моделюється система взаємостосунків і взаємозв'язків, що характерно для повсякденного життя, реальної професійної діяльності у військово-соціальному середовищі.¹⁸³

Групові дискусії характеризуються колективним обговоренням обраної проблеми, що дозволяє з'ясувати думки, позиції, соціальні установки учасників тренінгу. У ході дискусії відбувається колективне обмінювання думками, щодо інформації з проблеми, яка аналізується.

Ігрові методи – моделювання ситуації з наявністю професійних проблем, конфліктної ситуації з розподілом ролей серед курсантів. Це дозволяє учасникам

¹⁸¹ Кмін А.О. Вплив бойових дій на розвиток підготовки військово-гуманітарних кадрів для Збройних Сил України. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, №53, Дрогобич: Видавничий дім "Гельветика", С. 30–35.

¹⁸² Нові методики навчання дозволяють молодим офіцерам одразу виконувати посадові обов'язки: веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/05/18/novi-metodyky-navchannya-dozvolyayut-molodym-oficzeram-odrazu-vykonuvaty-posadovi-obovyazky/> (дата звернення: 29.12.2022)

¹⁸³ Кмін А.О. Вплив бойових дій на розвиток підготовки військово-гуманітарних кадрів для Збройних Сил України. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, №53, Дрогобич: Видавничий дім "Гельветика", С. 30–35.

прослідковувати за поведінкою людини (персонажу), відпрацювати методи керівників для вирішення проблемної ситуації.

Інтерактивні методи навчання, включають використання комп'ютерних технологій. Так наприклад, курсанти проводили онлайн-інтерв'ювання з випускниками НАСВ, які брали участь в АТО, відбувався обмін досвідом. Також моделювання бойових дій, які проводились у Центрі імітаційного моделювання у Міжнародному центрі миротворчості та безпеки.

Серед нововведень підготовки майбутніх офіцерів з морально-психологічного забезпечення стало запровадження п'ятиденного курсу “Спеціальна психологічна підготовка”, під час якого курсантами набувались практичних умінь та навичок майбутньої первинної посади – заступник з МПЗ. З курсантами проходились декілька блоків курсу, які передбачали “перетин небезпечного району, реагування на засідку й на зіткнення з противником, дії особового складу в районі зосередження (базовому таборі), реакція на блокування дій цивільним населенням, виконання нормативів під час проходження смуги психологічної підготовки у складі бойових двійок, трійок та у складі підрозділу”, а також вправи на згуртування військового колективу, які використовуються країнами-партнерами-НАТО. (Додаток 5)¹⁸⁴

¹⁸⁴ Майбутні офіцери СПЗ вчаться лідерству за допомогою... колоди: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=news/2021/03/12/maybutni-oficery-mpz-vchatsya-liderstvu-za-dopomogoyu-kolody> (дата звернення: 21.09.2022)

Табл.4

Атестація 2015-2019 року вступу

2015	2016	2017	2018/2019
Організація МПЗ дій механізованих підрозділів	Організація МПЗ дій механізованих підрозділів	Організація МПЗ дій механізованих підрозділів	Організація МПЗ дій механізованих (танкових) підрозділів
	Управління діями механізованих підрозділів	Управління діями механізованих підрозділів	Психологія лідерства військовослужбовців Соціально-психологічні технології управління військовими колективами
Іноземна мова професійного спрямування	Іноземна мова професійного спрямування	Іноземна мова (військово-спеціальна мовна підготовка)	Іноземна мова (військово-спеціальна мовна підготовка)
			Іноземна мова

Варто звернути увагу й на зміни в атестації випускників. Для вступників 2015 року, відповідно до навчального плану атестація проводилась за окремими дисциплінами, у 2016 році – у підсумкову атестацію випускників був запроваджений комплексний екзамен з декількох дисциплін, у яких розкривались питання професійної підготовки¹⁸⁵ (Табл.4) Також зазнали зміни і дисципліни, які необхідно було здавати під час комплексного іспиту: для вступників 2016-2017 років вносились дисципліни з організації МПЗ дій механізованих підрозділів та управління діями механізованих підрозділів; 2018-2019 рр. – комплексний екзамен складався з дисциплін “Організація МПЗ дій механізованих (танкових) підрозділів”, “Психологія лідерства” та “Соціально-психологічні технології управління військовими колективами”. Тобто, атестація складалась із дисциплін, які забезпечували здобуття професійно-спеціальних компетентностей. До того ж оцінювання знань проводилось не з окремих дисциплін, а у їхній сукупності та взаємодії у вирішенні тих чи інших ситуаційних випадків.

¹⁸⁵ Про затвердження Положення про екзаменаційні комісії вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства оборони України від 09.09.2015 №472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1141-15> (дата звернення: 19.12.2022).

Отже, системи підготовки фахівців з морально-психологічного забезпечення в НАСВ є чітко організованим процесом навчання, який охоплює широкий спектр заходів і компонентів, спрямованих на розвиток необхідних знань, навичок, особистісних якостей необхідних для майбутнього офіцера. Вона складається з наступних компонентів:

Базова військова підготовка, зосереджується на розвитку базових військових навичок та знань. Курсанти вивчають військові дисципліни, такі як “Тактика”, “Вогнева підготовка”, “Управління діями механізованих підрозділів” тощо.

Фахова підготовка за обраною спеціалізацією зосереджена на таких дисциплінах, як "Організація морально-психологічного забезпечення механізованих підрозділів", "Внутрішня комунікація", "Тренінгові технології", "Психолого-педагогічні аспекти військового лідерства", "Психологія кризових ситуацій" тощо. Ця підготовка постійно переглядається та коригується з урахуванням нових загроз та викликів, з якими стикаються офіцери МПЗ в умовах російсько-української війни.

Академічна підготовка, яка спрямована на вивчення поглиблених знань у таких сферах як військова історія, військове право, етика, іноземна мова тощо.

Розвиток лідерських якостей. Розвиток лідерських якостей є одним із основних компонентів системи підготовки. Курсанти беруть участь у практичних вправах, спрямованих на розвиток їх лідерських здібностей, навичок прийняття рішень, ефективної комунікації та вирішення проблем у військових колективах.

Фізична підготовка, як незмінна складова військового вишкілу. Це регулярні заняття фізичною культурою та спортом (біг, смуги перешкод тощо).

Практична підготовка. Курсантами береться участь у практичних тренуваннях, щоб застосувати свої знання та навички в реальних життєвих ситуаціях. До них включають практичні та групові заняття.

Професійний розвиток. Курсанти заохочуються до постійного вдосконалення своїх знань та розуміння своєї майбутньої професії. Це передбачає відвідування тренінгів, круглих столів, інтерв'ю з випускниками та іноземними курсантами, а також інші можливості для професійного розвитку.

Польові навчання, включають польові вправи, які моделюють реалістичні сценарії. Ці вправи перевіряють знання курсантів, вміння працювати в команді та вирішувати проблемні ситуації в складних умовах.

Стажування. Курсанти мають можливість проходити стажування у військових частинах. Це дозволяє їм отримати безпосередній досвід своєї майбутньої професії, застосувати свою підготовку в реальних умовах, а також зрозуміти виклики та реалії військової служби.

Оцінювання та атестація. Курсанти проходять регулярне оцінювання та атестацію для визначення їхнього прогресу та рівня підготовки. Ці оцінки забезпечують зворотний зв'язок для вдосконалення та допомагають визначити сильні сторони та сфери зростання кожного курсанта.

Загалом, система підготовки фахівців з морально-психологічного забезпечення поєднує в собі теоретичні знання, практичні навички, розвиток лідерських якостей, фізичну підготовку, польові вишколи та стажування, щоб підготувати курсантів до майбутньої ролі офіцерів у Збройних Силах.

3.2. Досвід участі фахівців з військово-гуманітарного профілю у бойових умовах проведення Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних Сил на сході України.

Уперше незалежній Україні довелось вести бойові дії на теренах своєї держави, виборюючи незаконно захоплені території та відбивати атаки збройних російських формувань, які підтримувались армією російської федерації. Із початком російсько-українського конфлікту, як зазначають науковці Підпригора І.І.¹⁸⁶ та Алещенко В.І.¹⁸⁷, особовий склад зіштовхнувся із активною інформаційною війною, яка була спрямована на військовослужбовців та населення України, з метою очорнити імідж військовиків ЗСУ, керівництва держави та підриву правопорядку серед українців, особливо в районах бойових дій.

Починаючи з 2014 року, українська армія активно протистоїть агресивним діям російської федерації. Анексія Кримського півострову, утворення квазі-республік ДНР та ЛНР – це все передумови агресії з боку рф.

Підготовка інформаційного поля до війни проти української державності розпочалась ще 2013 року. Російське керівництво почало використовувати словосполучення “на Україні”, яке стосувалось територій з умовними кордонами, але не суверенних держав. Одночасно пропагандисти розповсюджували історії про “бандерівців та націоналістів”, які знущаються над російськомовним населенням України. Неодноразово у новинах на українському телебаченні акцентували увагу на наявність “зелених чоловічків”, які перебували на території Кримського півострову з метою забезпечення вільного

¹⁸⁶ Підпригора І.І. Формування іміджу Збройних Сил України засобами інформаційно-пропагандистського забезпечення в умовах російсько-українського конфлікту. Історичні студії суспільного процесу. 2018. Вип.6. С.81-89

¹⁸⁷ Алещенко В.І. Психологічне забезпечення в Збройних Силах України: шляхи удосконалення. Вісник Національного університету оборони України. 2013. №6 (37). С. 177–182.

волевиявлення кримчан та проведення референдуму щодо приєднання Криму до рф.¹⁸⁸¹⁸⁹

Результативність пропагандистської діяльності щодо населення східної території України можна проаналізувати за допомогою соціального опитування, яке проводилось у 2014-2015 роках. Таким чином, проведення Антитерористичної операції з метою повернення підконтрольних сепаратистами територій підтримували лише 6% населенням Донбасу.(Рис.2)¹⁹⁰¹⁹¹

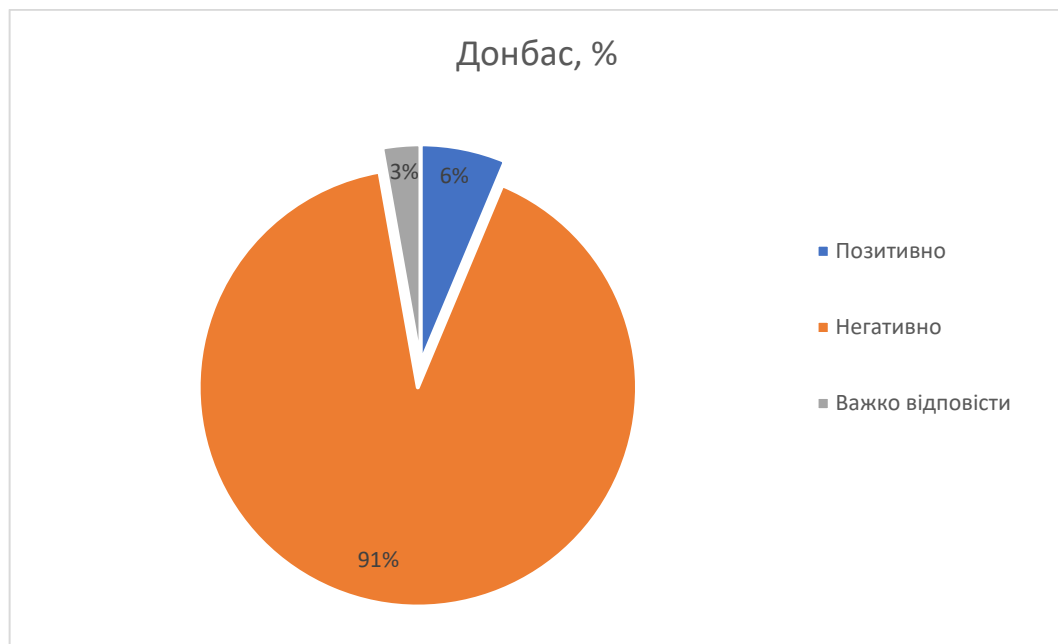

Рис.2 Ставлення громадян до ідеї проведення активних бойових дій з метою повернення підконтрольних сепаратистами територій

Також підтримка президента рф Путіна була вищою та складала 5.8 балів з 10 можливих, тоді як президента України Януковича – 3.6.¹⁹² Тому, виходячи з

¹⁸⁸ Путін вперше визнав, що «зелені чоловічки» - його військові. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022770/> (дата звернення 01.05.2022)

¹⁸⁹ Кмін А.О. Роль офіцерів військово-гуманітарного профілю у бойових діях на сході України (2014–2020). Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія “Історичні науки”, Том 33 (72) №3, Київ: Видавничий дім “Тельветика”, 2022. С. 51–55.

¹⁹⁰ Соціальні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення 2005-2014 рр.): наукова доповідь / Балакірева О.М. та ін. Київ: НАН України, 2015. С. 62

¹⁹¹ Кмін А.О. Роль офіцерів військово-гуманітарного профілю у бойових діях на сході України (2014–2020). Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія “Історичні науки”, Том 33 (72) №3, Київ: Видавничий дім “Тельветика”, 2022. С. 51–55.

¹⁹² Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2015 років, Київ, 2015 С. 533 URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2015.pdf> (дата звернення: 05.10.2022 р.)

даних соціального опитування, ми можемо зробити перший висновок: підготовка населення за допомогою масмедіа була ефективною.

З початком бойових дій окрім стресу, якого зазнали військовослужбовці зважаючи на реалії, продовжилась інформаційна війна. Однак на відміну від підготовчого етапу, спрямованого на населення України, вона мала на меті впливати на свідомість українських військовиків. Власне розповсюдження неправдивої інформації серед населення щодо дій українського уряду та Збройних Сил України, а також виправдовування дій терористичних угруповань, які засіли у захоплених населених пунктах Донецької та Луганської областей посилювало несприйняття всього, що стосувалось української культури та мови, тероризм і дискредитування українського уряду, що безпосередньо порушувало міжнародне право.¹⁹³

Вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців здійснювався з метою “дискредитації військово-політичного керівництва, розколу військової еліти, знищення довіри до командирів, криміналізація та деморалізація військовослужбовців”.¹⁹⁴ Розповсюдження листівок, неправдива або викривлена історична інформація, відправка смс-повідомлень з погрозами або агітацією до дезертирства активно використовувалась пропагандистами рф. (Рис. 3, 4)

¹⁹³ Коваль Д.О. Інформаційна війна російської федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства. Українська резолюція гідності, агресія рф і міжнародне право. Київ : К.І.С, 2014. С. 863–871. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_Revoliutsiia_hidnosti_ahresiia_RF_i_mizhnarodne_pravo.pdf? (дата звернення: 14.06. 2021).

¹⁹⁴ Мулява В.Д. Захист військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу: навч.посіб. Київ:НУОУ імені І. Черняхівського, 2019. С.31

Рис.3

Рис.4

Інноваційним методом інформаційної війни було використання спеціальних засобів, а саме відео-ігри “Операція Галичина”, в якій ворог постає в українській стилістиці (вишиванка). Такий метод спрямований на підсвідомість, за рахунок якої запам’ятовується образ ворогуючої особи та викликається ненависть до культурної ідентичності. Можна припустити, що цей метод розрахований на дітей, які вже з малечку будуть уявляти ворога в особі українця.¹⁹⁵

Як вже раніше було зазначено, бойові дії – це стресфактор, який може викликати своєрідну поведінку військовослужбовців. Таку поведінку визначають, як девіантну. Військові науковці-психологи виділили три групи девіантної поведінки під час військового часу: до першої належать дії, які спрямовані на отримання особистої вигоди (зрада, здача в полон, боязкість, мародерство).¹⁹⁶ Так, доприкладу, за даними Генпрокуратури з 2014 року було відкрито понад 2000 кримінальних справ про державну зраду.¹⁹⁷ Добровільна здача в полон, яка виникала як наслідок боягузливості, не віри у власні сили, недовіра особовому складу. У російських ЗМІ доволі часто з’являлись новини про те, як

¹⁹⁵ Мулява В.Д. Захист військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу: навч.посіб. Київ:НУОУ імені І. Черняхівського, 2019. С.20–21

¹⁹⁶ Військова девіантологія. / О.В.Бойко та ін. Львів: Астон, 2009. С.5–45

¹⁹⁷ З 2014 року в Україні зареєстровано більш ніж 2000 справ про державну зраду: веб-сайт. URL: https://lb.ua/pravo/2022/04/06/512507_z_2014_roku_ukraini_zareiestrovano.html (дата звернення: 24.05.2022)

військовослужбовців добровільно здавались у полон; за їх даними, кількість військовослужбовців становила понад 120 осіб.¹⁹⁸

До другої групи відносять поведінку, спрямовану на ухилення від бойових дій. Для неї характерна боязкість, дезертирство, свідомо заподіяна собі шкода, симуляція, самогубство, пияцтво та наркоманія.¹⁹⁹ За даними Управління військової служби правопорядку у період 2014-2015 рр. було зафіксовано близько 10 тисяч випадків дезертирства.²⁰⁰ А самогубства в армії становлять 25 % від кількості небойових смертей військовослужбовців.²⁰¹

Третя група складається із випадків вбивства командирів та товаришів по службі, а також агресивної поведінки щодо населення.²⁰²

Насамперед, у 2014 році, для допомоги військовим фахівцям були скеровані офіцери-психологи, які допомагали під час стресових ситуацій, навчали особовий склад методам саморегулювання та розвіювали міфи, які розповсюджувались за допомогою агітаційно-пропагандистських засобів.²⁰³ Психологи проводили індивідуальні та групові бесіди, підтримуючи та надавали допомогу в подоланні стресу. Також органами по роботі з особовим складом (з 2017 року МПЗ) з метою боротьби з негативним інформаційно-психологічним впливом особлива увага приділялась роз'ясненню військовослужбовцям суспільно-політичної і бойової обстановки у районі виконання завдань за призначенням, справжніх цілей, завдань, тематики, форм, методів психологічних операцій. Сприятливий інформаційний клімат серед військовиків та цивільного населення створювався за допомогою соціальної мережі "Facebook". Так, упродовж короткого проміжку часу були створені офіційні сторінки командних

¹⁹⁸ Почти 130 украинских силовиков сдались в плен ополченцам в Старобешеве: веб-сайт. URL: <https://ria.ru/20140827/1021587430.html> (дата звернення: 24.05.2022)

¹⁹⁹ Військова девіантологія. / О.В.Бойко та ін. Львів: Астон, 2009. С.5–45

²⁰⁰ Як військові рахують дезертирів: веб-сайт. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/stories/publications/yak-viiskovi-rakhuiut-dezertyriv> (дата звернення: 25.05.2022)

²⁰¹ В Україні кілька військових щотижня чинять суїцид: винен стрес?: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43137966> (дата звернення: 22.05.2022)

²⁰² Військова девіантологія. / О.В.Бойко та ін. Львів: Астон, 2009 С.5-45

²⁰³ Капінус О.С., Романишин А.М. Робота позаштатних груп психологічного забезпечення в зоні проведення Антитерористичної операції у 2014-2015 році. Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи: тези доп. учасників III Всеукр. наук-практ. конф., 22-23 вересня 2016 р. Одеса: Військова академія, 2017. С.259–260.

структур, а також військових частин, у штаті яких були прес-офіцери. Тобто відбувалась оперативна руйнація міфів та чуток, що поширювала країна-агресор, а також висловлювання населенням України підтримки, вдячності та поваги до військовослужбовців.

Одним із заходів психологічного супроводу було також відновлення боєздатності військовослужбовців на загальновійськових полігонах, під час яких оцінювався морально-психологічний стан, дисциплінованість та проводились бесіди. “Безпосередньо під час роботи у підрозділах проводили психологічний дебрифінг, основним завданням якого було зняття психоемоційної напруги, формування в особового складу єдиного сприйняття подій, у яких вони брали участь, діагностування поточного психічного стану особового складу та виявлення осіб з ознаками нервово-психічної неврівноваженості, бойової психічної травми. Після стабілізації морально-психологічного стану особового складу на 3-4 день перебування на полігоні офіцери групи з психологічного забезпечення брали участь у проведенні з особовим складом стрільб та занять з тактики, під час яких відпрацьовувались виконання завдань на блок-постах. Психологи проводили заняття з елементами тренінгу щодо психологічних особливостей особового складу під час перевірки транспортного засобу, поведження з натовпом, недопущення блокування руху колони.”²⁰⁴

Психологічна підготовка також включала проведення навчальних занять з вивчення елементів психологічної допомоги, саморегуляції, моделювання психологічних навантажень. Розповсюджувались та вивчались картки пам’яті “Правила першої психологічної допомоги” та “Перша психологічна допомога”, знання якої фіксувались прийняттям заліку у всього особового складу.

Завдання інформаційно-пропагандистського забезпечення включали кілька аспектів: забезпечення регулярного донесення до військових важливої інформації як про внутрішні, так і про міжнародні події, а також протидія

²⁰⁴Грилюк С. Досвід організації психологічного забезпечення на початку антитерористичної операції. Вісник Національного університету оборони України, 2019. № 51(1). С. 14. DOI: 10.33099/2617-6858-2019-51-1-11-16.

негативній та неправдивій інформації, що поширюється російською пропагандою. У 2014 році було запроваджено інформаційний бюлетень, метою якого було розвінчання міфів та чуток про Україну, а також створення сатиричного образу ворога. Паралельно з інформаційним бюлетенем поширювалися такі видання, як "Народна армія" та "Крила України". Ще одним важливим напрямком інформаційно-пропагандистського забезпечення було висвітлення героїчних вчинків військовослужбовців, які брали участь у конфлікті. Для цього підрозділи, відповідальні за інформаційно-пропагандистську роботу, збирали інформацію про випадки хоробрості та героїзму серед військовослужбовців, а потім висвітлювали їх у бюлетенях, періодичних виданнях (газетах, журналах) та засобах масової інформації.²⁰⁵ З 2017 році розпочала роботу радіостанція "Армія FM", яка програмному формату якої було розповсюдження новин, музики та розважальних програм, орієнтованих на військовослужбовців. Під час ефірів запрошувались військовослужбовці, волонтери, військове керівництво держави, які розповідали героїчні історії, бойові подвиги, а також актуальну інформацію з районів проведення АТО (ООС).²⁰⁶

Застарілі та недоукомплектовані мобільні центри МПЗ створили одну з проблем з якими зіштовхнулись офіцери відповідальні за МПЗ. Ці центри виконували функції польових друкарень, радіостанцій, інтернет- та відеозалів. Щоб вирішити цю проблему, волонтери та гуманітарна допомога допомогли оснастити ці центри сучасним мультимедійним обладнанням, зокрема телевізорами, ноутбуками та іншими необхідними ресурсами.²⁰⁷

Культурологічне забезпечення під час АТО в Україні полягало насамперед у розгортанні в місцях відновлення боєздатності військовослужбовців мобільних концертних бригад. Ці колективи разом з волонтерами організовували концерти

²⁰⁵ Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій: нарис/ за ред. Генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. С. 36-42.

²⁰⁶ "Армія FM": Нам 5 років!: веб-сайт: URL: <https://www.armyfm.com.ua/nam-5-rokiv!/> (дата звернення: 10.05.23р.)

²⁰⁷ Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій: нарис/ за ред. Генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. С. 53

як за участі відомих українських виконавців, так і військово-музичних підрозділів ЗС України. Крім того, організація сприяла запису та розповсюдженню компакт-дисків з українськими військовими та патріотичними піснями, які розповсюджувалися серед військових частин та закладів культури. В рамках культурної підтримки Будинки офіцерів також організовували для військовослужбовців та їхніх родин безкоштовні відвідування культурних закладів, таких як театри, музеї та концерти.²⁰⁸ (Додаток 9)

З метою задоволення духовно-релігійних потреб особового складу, в місця проведення АТО у 2015 році були направленні капелани на добровільних засадах, які здійснювали душпастирську опіку військовослужбовців. І лише у 2017 році посада капелана була введена в штат підрозділу.²⁰⁹

Офіцери з морально-психологічного забезпечення проводили психологічне забезпечення, з оцінюванням і прогнозування МПС своїх військ та противника; психологічний супровід, надавали допомогу та реабілітацію воїнів.²¹⁰

Психологічний супровід особового складу проводився безпосередньо під час виконання бойового завдання та включав в себе підтримання бойової готовності, бажання до прояву ініціативи, попередження негативних психічних станів.²¹¹

Роль офіцера з МПЗ важлива не лише під час бойових дій, у пунктах постійної дислокації його роль швидше є комунікацією між керівною ланкою частини та особовим складом. Він вирішує конфліктні ситуації та проблематичні питання (навіть щодо грошових виплат), які виникають під час несення військової служби. Разом із фахівцями він може навчати військовослужбовців користуванню військовим озброєнням. (саме тому, у 2017 році в підготовку

²⁰⁸ Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій: нарис/ за ред. Генерал-майора В. Ключова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. С. 50-51.

²⁰⁹ Там же. С.120.

²¹⁰ Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення: веб-сайт. URL: <http://medbib.in.ua/zmist-moralno-psihologichnogo-zabezpechennya.html> (дата звернення: 22.05.2022))

²¹¹ Види психологічної підготовки: веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/internetehnologievosviti/vidi-psihologichnoie-dorotogi> (дата звернення: 22.05.2022). Кмін А.О. Роль офіцерів військово-гуманітарного профілю у бойових діях на сході України (2014–2020). Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія “Історичні науки”, Том 33 (72) №3, Київ: Видавничий дім “Гельветика”, 2022. С. 51–55.

майбутніх офіцерів з МПЗ були запровадженні дисципліни з артилерійського озброєння).²¹²

Тож, основні завдання, які покладались на структури морально-психологічного забезпечення, відповідно до положення про структури МПЗ, були:

сприяння ефективному управлінню органами військового управління організацією морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ;

проведення постійного оперативного аналізу, оцінки та прогнозування суспільно-політичної обстановки в районах застосування військ, оцінювання рівня морально-психологічної готовності особового складу до виконання завдань за призначенням, забезпечення його керованості;

організація цілеспрямованих та профілактичних заходів щодо підтримання військової дисципліни, запобігання небойовим втратам через людський фактор, попередження правопорушень у військових частинах, таких як самовільне залишення частини, порушення статутних правил, зловживання владою, непокоря, насильницькі дії проти цивільного населення, пошкодження приватної власності;

організація та здійснення заходів з вивчення, виховання та підтримання належного рівня морально-психологічної готовності особового складу, забезпечення військової дисципліни, правопорядку та зразкової поведінки;

удосконалення системи інформаційно-пропагандистського забезпечення на рівні “батальйон (дивізіон)-рота (батарея)-окремий військовослужбовець”;

запровадження та спрямування системи національно-патріотичної підготовки військовослужбовців на формування патріотизму, національної гідності, переконань, готовності до захисту українського народу зі зброєю в руках;

²¹²Хто і як дбає про душевну рівновагу бійців на “нулі”: розповідь лейтенанта морально-психологічного забезпечення: веб-сайт. URL: <https://informer.ua/uk/hto-i-yak-dbaye-pro-dushevnu-rivnovagu-biyciv-na-nuli-rozpovid-leytenanta-moralno-psihologichnogo-zabezpechennya> (дата звернення: 22.05.2022)

налагодження системи підготовки та розповсюдження інформаційно-методичних матеріалів у військах на рівні служб, для використання у внутрішніх радіомережах, на сторінках військових частин у соціальних мережах, а також безпосередньо в підрозділах, які виконують бойові або навчальні завдання;

підготовка та розповсюдження “Бойових бюлетенів” серед особового складу на рівні оперативних (повітряних) командувань, військових частин;

організація інформування громадськості та висвітлення у ЗМІ інформації про проявів героїзму, мужності, самовідданості особового складу, а також вшанування пам’яті загиблих військовослужбовців;

систематично сприяти внутрішній комунікації між командирами для вирішення нагальних повсякденних питань;

володіння командирами (начальниками) методиками командирського (бойового) інформування, аналізу проведених дій, ситуаційного лідерства і впровадження їх в систему підготовки і застосування військ (сил);

створення кімнат відпочинку та традицій у пунктах постійної дислокації військових частин та оновлення експозицій музеїв бойової слави та закладів культури Збройних Сил України з урахуванням завдань, що виконуються під час проведення антитерористичної операції (АТО);

проведення індивідуальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, активний моніторинг та оперативне реагування на соціально-психологічні зміни у військових підрозділах;

формування у військовослужбовців стійких мотиваційних чинників до служби за контрактом та у військовому оперативному резерві; постійний моніторинг, реагування та вирішення соціальних проблем, з якими стикаються військовослужбовці та їхні сім'ї;

організацію душпастирської опіки щодо задоволення духовних та релігійних потреб військовослужбовців, враховуючи різноманітний релігійний ландшафт українського суспільства;

впровадження нової системи психологічної підготовки особового складу до ведення бойових дій в умовах гібридної війни, спеціально адаптованої до унікальних вимог різних видів та родів військ Збройних Сил України;

розробку та апробацію індивідуальних та колективних стандартів психологічної підготовки військовослужбовців з урахуванням вимог та досвіду проведення АТО;

підготовка (підвищення кваліфікації) та сертифікація інструкторів з психологічної підготовки в навчальних центрах та на полігонах;

забезпечення створення та функціонування системи підтримки учасників АТО в обласних військових комісаріатах та військових частинах з акцентом на організацію заходів з відновлення психологічного благополуччя та сприяння реабілітації травмованих військовослужбовців;

розробка та практична апробація навчально-методичних матеріалів та посібників з морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ з урахуванням досвіду АТО та з акцентом на зміцнення військової дисципліни та національно-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил;

налагодження та розвиток співпраці з громадськими та волонтерськими організаціями для проведення спільних заходів, пов'язаних з психологічним забезпеченням, організацією оперативної підтримки, проведенням комплексної профілактичної, роз'яснювальної, консультативної, психодіагностичної та психокорекційної роботи з сім'ями військовослужбовців;

забезпечення систематичного та всебічного професійного розвитку офіцерів у структурах морально-психологічного забезпечення.²¹³

Як першочергові, планувати та організовувати заходи формування, підтримки і відновлення морально-психологічного стану (готовності) особового складу, який залучений до проведення АТО.

Отже, завдання морально-психологічного забезпечення охоплює широкий спектр обов'язків, спрямованих на підвищення добробуту, мотивації, дисциплінованості та ефективності роботи військовослужбовців. Це включає в себе персоналізовану допомогу, моніторинг соціальної динаміки, впровадження спеціалізованих навчальних програм та створення систем підтримки як для військовослужбовців, так і для їхніх сімей. Комплексний характер цих завдань підкреслює важливість вирішення психологічних та соціальних аспектів військової служби для підтримання загальної боєготовності та ефективності.

Після завершення активної фази бойових дій та визначення чітких позицій противника гібридна війна дещо стабілізувалась. Саме в цей час активізувалось морально-психологічне забезпечення та створення нових структур, які стали своєрідним містком між військовослужбовцями та населенням, яке проживало в зоні проведення бойових дій (такі як ЦВС).

Загалом за період 2018-2020 рр. для офіцерів МПЗ було проведено низку регулярних конференцій, курсів підвищення кваліфікації, під час яких вони мали змогу дізнатись про новітні психологічні методики, особливості планування МПЗ в підрозділі та обмінятись цінним досвідом.²¹⁴ У подальшому вони могли організовувати подібні заходи у своїх підрозділах, забезпечуючи таким чином підтримку високого бойового духу і запобігаючи небойовим втратам..

²¹³ Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій: нарис/ за ред. Генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. С. 60-123. Положення про структури морально-психологічного забезпечення в Збройних Силах України, затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22.05.17 №183.

²¹⁴ У ВІКНУ розпочалися курси підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення: веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/02/u-viknu-rozpochalysya-kursy-pidgotovky-fahivcziv-moralno-psyhologichnogo-zabezpechennya/> (дата звернення: 22.05.2022)

Для вивчення досвіду випускників НАСВ спеціалізації “Виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних Сил України)” під час участі бойових діях було проведено опитування²¹⁵. Метою опитування було зібрати інформацію щодо труднощів, з якими вони зіштовхнулись, шляхи їх вирішення та рекомендації для майбутніх офіцерів–МПЗ.

Результати опитування показали кілька ключових труднощів, з якими стикнулися випускники:

1. Зловживання психоактивними речовинами: значна кількість особового складу, особливо після повернення з передової лінії бойових дій, виявляли схильність до вживання алкоголю та психотропних речовин;
2. 80% батальйону відповідно до визначених документів належала до групи посиленої психологічної уваги, що унеможливлювало виконання бойових завдань;
3. Технічне забезпечення: підрозділ відчував нестачу техніки, а наявна була переважно застаріла і часто виходила з ладу;
4. Відсутність інформації про ротацію: Щоразу підрозділ їхав на 6–7 місяців, а повертались через 9–10 місяців, а то й більше. Відсутність точної інформації, щодо ротації викликало панічні настрої серед особового складу, який з нетерпінням чекав на повернення додому.
5. Повідомлення від ворога: приходили постійні повідомлення, щоб здаватись в полон та подібні форми психологічної війни.

Для їх подолання вони використовували різні методи, ось деякі з них:

1. Впровадження система покарань за вживання алкогольних та наркотичних речовин, що передбачала обов’язкове проведення розслідування із застосуванням адміністративного та дисциплінарного стягнення;

²¹⁵ ПА НДЛ Ф.1, оп.1, спр.1 “Опитування випускників НАСВ, які брали участь в АТО (ООС)”, арк. 3–7.

2. Регулярне коригування складу групи посиленої психологічної уваги з можливістю додавання або виключення осіб на основі щомісячних оцінок. Список військовослужбовців, призначеного для несення вартової служби, оновлювався не лише на основі результатів тестування, але й за допомогою комплексних оцінок, включаючи індивідуальні бесіди;
3. Для вирішення проблем нестачі обладнання використовувались різні методи, такі як добровільні внески особового складу підрозділу, а також звернення за підтримкою до волонтерів;
4. Проводились бесіди для підготовки особового складу до тривалих періодів розгортання. Особлива увага приділялася виявленню осіб, які демонстрували лідерські якості в управлінні ситуаціями, які впливали на морально-психологічний стан військовослужбовців. З даними особами проводились індивідуальні бесіди, тощо. Крім того, докладались зусилля для надання щорічної основної відпустки, коли це було можливо;
5. Було роз'яснено ризики, пов'язані з використанням телефону, а також проведені бесіди для підвищення обізнаності про поширення дезінформації.

Опитування завершилося останнім запитанням, яке містило рекомендації від випускників для майбутніх фахівців з МПЗ. Офіцери виділили кілька ключових рекомендацій, які базуються на їхньому досвіді роботи в цій галузі. По-перше, було підкреслено, що майбутні фахівці з МПЗ повинні ретельно вивчати керівні документи, що стосуються їх роботи, оскільки ці документи містять цінні вказівки, зразки дій та алгоритми, необхідні для виконання обов'язків. Всебічне розуміння цих документів має вирішальне значення для ефективної практичної діяльності.

Крім того, вони наголосили на важливості приділяти достатньо часу вивченню психологічних основ ефективної комунікації. Випускники підкреслили, що сильні комунікативні навички є основою успішної взаємодії з особовим складом. Приділяти значну увагу вивченню дисциплін, які стосуються психології, лідерства, а також управління діями військових колективів.

Психологія необхідна для розуміння фахівцями МПЗ поведінки військовослужбовців, розуміння стресових факторів, реакцій на стрес і стратегій управління стресом може сприяти кращій ефективності, підтримці психічного здоров'я і загальній готовності до виконання бойового завдання.

Лідер є важливим елементом у військових підрозділах. Він може впливати на успіх виконання бойового завдання, згуртованість підрозділу, а також індивідуальних добробут. Розуміння різних стилів лідерства, методів комунікації та мотиваційних стратегій може сприяти розбудові довіри, налагодженню співпраці, тощо. Окрім того, необхідно вміти приймати критично важливі рішення за складних обставин. Вивчення процесів прийняття рішень, в тому числі когнітивних упереджень, помилок у судженнях, може підвищити здатність військових лідерів приймати обґрунтовані та ефективні рішення. Ці знання можуть мати вирішальне значення в екстрених ситуаціях, коли час обмежений, а наслідки рішень є значними.

Майбутнім фахівцям з МПЗ було рекомендовано приділяти значну увагу вивченню основ роботи командира підрозділу того роду військ в якому проходитимуть службу. Розуміння обов'язків, викликів посади командира підрозділу підвищить їхню здатність ефективно співпрацювати та надавати належну підтримку у військах.²¹⁶

Загалом, це опитування дає цінну інформацію про досвід випускників зазначеної спеціалізації та надає практичні рекомендації щодо покращення підготовки фахівців МПЗ а саме: зосередження уваги на психології, лідерстві та виділення часу для вивчення основ командування підрозділами в конкретних родах військ.

²¹⁶ ПА НДЛ Ф.1, оп.1, спр.1 “Опитування випускників НАСВ, які брали участь в АТО (ООС)”, арк. 3–7.

Висновки до розділу 3

Таким чином аналізуючи підготовку військовослужбовців військово-гуманітарного спрямування у НАСВ у період 2014-2020 років можна зробити ряд висновків:

По-перше, основний чинник, який сприяв вдосконаленню підготовки офіцера з виховної роботи (з 2017 року офіцер з МПЗ), ми виділяємо, як початок бойових дій на території східної частини України (Антитерористична операція), що стало поштовхом до трансформації виховної роботи у всебічне розширення морально-психологічного забезпечення, що призвело до змін спеціалізації та методики підготовки випускників у НАСВ в 2017 році.

По-друге, розширення завдань та вимог до випускника з морально-психологічного забезпечення, (підтримання високого рівня морально-психологічного стану військовослужбовців, проведення психологічного супроводу підрозділу, володіння методами психодіагностики тощо), призвело до змін у навчальному процесі шляхом впровадження нових дисциплін (“Діагностика індивідуально-психологічних властивостей та якостей військовослужбовця”, “Внутрішньокommунікаційна робота”, “Психологія кризових станів”), які допомагали курсантам в оволодінні спеціально-професійними компетенціями. Найбільш інтенсивних змін навчальний процес набув у 2017 році. Це пояснюється зміною напрямку підготовки, викликаною необхідністю у більш детальному вивченні індивідуальної особистості військовослужбовців, психологічної діагностики та допомоги (для попередження посттравматичного синдрому та девіантної поведінки).

По-третє, у освітній процес були запроваджені активні методи навчання (групові дискусії, ігрові та інтерактивні методи), аналогічні до тих, які використовуються у навчальних закладах провідних країн світу. Це стало підтвердженням того, що окрім використання у процесі навчання бойового досвіду офіцерів-викладачів та

випускників НАСВ під час АТО (ООС), одночасно продовжувалось засвоювався іноземного досвід.

По-четверте, у 2018 році під час підсумкової атестації випускників з МПЗ, більш прискіплива увага приділялась набуттю ними військово-спеціальних (професійних) компетенцій. Тобто, у комплексний іспит включали питання з організації МПЗ, психології лідерства та соціально-психологічних технологій управління військовими колективами. Натомість, ще у 2016 році комплексний державний іспит складався лише з однією профілюючої дисципліни, а саме – організація МПЗ.

По-п'яте, офіцери з МПЗ виконували одну з важливих місій у житті підрозділу як під час бойових дій, так і у місцях постійної дислокації. Їхня основна діяльність була спрямована на підтримання морального духу, попередження кризових ситуацій, вирішення соціально-побутових та сімейних питань, які зазвичай впливали на морально-психологічний стан військовослужбовців. Вони проводили відповідні заняття та тренінги з метою навчити особовий склад основам саморегуляції, надання першої психологічної допомоги, проводили колективні бесіди, дізнавались про наявність проблематичних питань та шукали шляхи їх вирішення. Не менш важливим було вміння донести правдиву інформацію стосовно державної політики, хід бойових дій анульовуючи тим самим ворожі намагання пропагандистських масмедіа, спростовуючи чутки, які розповсюджувались за допомогою недоброзичливого населення.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНИХ ФАХІВЦІВ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ ТА ЇХ УЧАСТЬ У ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

4.1. Система підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю провідних країн світу (Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Республіка Польща)

Система підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю провідних країн світу постійно перебуває у полі зору як вітчизняних, так й іноземних науковців, про що свідчить низка наукових робіт²¹⁷, у яких досліджено як історію, так і сучасний стан іноземної військової освіти, а також проаналізовано спільні та відмінні риси у підготовці майбутніх українських та іноземних фахівців з військово-гуманітарного профілю.

Тому, на нашу думку, у провідних країнах світу варто простежити низку характерних рис та особливостей підготовки фахівців, на яких покладено виконання завдань з морально-психологічного забезпечення. Для вирішення поставленого наукового завдання нами було обрано п'ять військових заклади провідних країн світу: Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Республіки Польщі. Головною причиною вибору зазначених країн було те, що вивчення військової підготовки у Сполучених Штатах Америки,

²¹⁷Mulligan K., Fear N., Jones N., Wessely S., Greenberg N. Psycho-educational interventions designed to prevent deployment-related psychological ill-health in Armed Forces personnel: a review. *Psychological Medicine*, Vol. 41, 2011 , P. 673 –686. Program studiów poziom studiów: jednolite studia magisterskie wojskowe Uchwała Senatu Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego nr 66.WAT.2019 z dnia 26 września 2019 r. w sprawie ustalenia programu studiów Obowiązuje od roku akademickiego 2019/2020. URL:<http://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://bip.wat.edu.pl/bip/dokumenty/edukacja/programy-studiow/wim/jsm-mechanika-i-budowa-maszyn.pdf> (дата звернення: 13.10.2022). Jacobs A.. Teaching IR at Sandhurst: Blended Learning through an Integrated Approach: веб-сайт. URL: <https://www.militarystrategymagazine.com/article/teaching-ir-at-sandhurst-blended-learning-through-an-integrated-approach/> (дата звернення: 22.10.2020)

Федеративній Республіці Німеччині, Франції, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Республіці Польщі, може запропонувати Україні цінні знання і уроки, які можуть бути застосовані для досягнення її власних цілей у сфері оборони і безпеки. Вивчення досвіду цих країн може допомогти Україні покращити взаємосумісність з НАТО та іншими партнерами, привести свою практику підготовки у відповідність до міжнародних стандартів, отримати уявлення про вимоги членства в НАТО. Спираючись на досвід цих країн, Україна може посилити свої військові спроможності, зміцнити свої оборонні інституції та зробити ефективний внесок у регіональні та міжнародні зусилля з безпеки. Також вивчення досвіду фахівців військово-гуманітарного профілю, які забезпечували МПЗ у локальних війнах та збройних конфліктах кінця XX – початку XXI століття сприятиме розумінню програм, методів, які використовуються для підвищення стійкості, пом'якшення психологічного впливу бойових дій на військовослужбовців тощо.

Сполучені Штати Америки. Здійснення заходів щодо підтримання високого морально-психологічного рівня особового складу у Збройних Силах Сполучених Штатів Америки покладено безпосередньо на командирів військових підрозділів та військових капеланів, а також групу з психологічних операцій, основною метою яких є: на основі національно-історичної спадщини сформувати в особового складу патріотичне світосприйняття, високі моральні та лідерські якості, а також відчуття гордості за свою країну та престижності національної значущості професійної діяльності у Збройних Силах США.²¹⁸

Підготовка командирів військових підрозділів Сухопутних військ проводиться у Військовій академії США (United States Military Academy) більш відомої як Вест-Поінті (West Point). Навчальний заклад має перший рівень у багаторівневій системі військової підготовки США. На відміну від української вступної кампанії, вступ у навчальний заклад починається з другого семестру останнього

²¹⁸ Völgyi Z. Psychological aspects of military training. веб-сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/349029830_Psychological_aspects_of_military_training (дата звернення: 20. 09.2021), chological Operations. Joint Publication 3-13-2. 2010. PP. II-10. URL: <https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).

року навчання у школі. Абітурієнтам необхідно подати електронну анкету, обов'язковою умовою для вступу є наявність рекомендації від члена американського конгресу, яку отримують лише учні, що мають певні досягнення у навчанні (високий рейтинг оцінок серед випускників школи, нагороди, участь у шкільних клубах).²¹⁹

Ще однією особливістю Військового навчального закладу США є літні курси лідерів, які проводяться для потенційних абітурієнтів, і упродовж яких учень школи, який хотів би пов'язати своє життя із армією, має змогу спробувати себе в якості курсанта, за скороченою програмою підготовки. Такі курси, на нашу думку, допомагають визначитись та переконати у правильності власного рішення щодо вибору майбутнього закладу вищої освіти. Тривалість курсу – два тижні.²²⁰

Підготовка майбутніх командирів триває впродовж чотирьох років, відмінністю від української освіти є те, що три роки всі командири вивчають загальноосвітні предмети, такі як математика, фізика, кібербезпека (отриманими знаннями повинен володіти кожен командир), а на останньому році навчання відбувається вибір спеціалізованих навчальних дисциплін, для здобуття необхідної специфіки подальшої службової діяльності.²²¹

Слід звернути увагу на те, що дисципліни “Лідерство” та “Психологія” викладаються як загальноосвітні, і є обов'язковими для всіх курсантів навчального закладу. Вони орієнтовані на розвиток ефективності роботи курсантів у військових командах (основна увага зосереджена на набуття компетентностей, які стосуються аналізу поведінки та психокорекції особового складу, впливу на емоційний стан, вміння визначати коріння упереджень,

²¹⁹ United States Military Academy West Point. Psychology: веб-сайт. URL <https://www.westpoint.edu/academics/academic-departments/behavioral-sciences-and-leadership/psychology> (дата звернення: 26.12.2019)

²²⁰ Physical program class of 2020. United states military academy. New York: West point. P. 5-7 URL: <https://www.westpoint.edu/physical-program>(дата звернення: 13.10.2022). West Point. Fact Sheet. How to physically prepare for Cadet Basic Training. P. 1-6. URL:<http://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://www.west-point.org/academy/malowa/inspirations/PhysicalPrepForUSMA.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).

²²¹ Physical program class of 2020. United states military academy. New York: West point. P. 7-10 URL: <https://www.westpoint.edu/physical-program>(дата звернення: 13.10.2022).

насильства та агресії серед військовослужбовців, а також вирішення конфліктних ситуацій).²²²

Окрім основної підготовки (освітньої складової навчання, фізичної підготовки), яка загалом не відрізняються від української (лекції, групові заняття, практичні заняття, семінари), підготовка майбутніх командирів США відбувається за спеціальними індивідуальними та груповими програмами, які спрямовані на розвиток у курсантів особистісних якостей. Вони надаються окремо створеним Центром покращення продуктивності (Center for Enhanced Performance) та складаються з академічної, фізичної та психологічної програм.²²³ Цікавим є програма репетиторства, (яка входить до складу академічної програми), під час якої курсанти-вихователі (таку назву мають курсанти старших курсів, які проходять дану програму), допомагають іншим курсантам підготуватись до іспитів.²²⁴ Не менш цікавим є курс психології елітної продуктивності, основна увага якого зосереджена на психологічних концепціях і принципах, які покращують продуктивність військовослужбовця. Основною метою курсу є набуття компетентностей, які допомагають у розумінні елітарної діяльності, розвитку впевненості, установки цілей та контролю уваги, візуалізації та подоланні проблем продуктивності.²²⁵ Програма військового вдосконалення, яка є однією із складових психологічної програми, спрямована на розвиток лідерських якостей з акцентом на систематичному вихованню “духу воїна”. Головними цілями даної програми є: вдосконалення психологічної стійкості, визначення характеру довіри, вміння ефективного цілепокладання у військовому підрозділі, психічна спритність, вміння правильно розподілити власний час (енергоменеджмент).²²⁶ Дані програми є вибірковими, однак обов’язковими,

²²² Department of Behavioral Sciences and Leadership: веб-сайт. URL: <https://courses.westpoint.edu/static/index.htm> (дата звернення: 22.10.2020)

²²³ Center for Enhanced Performance: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/centers-and-research/center-for-enhanced-performance> (дата звернення 11.02.23)

²²⁴ Academic Excellence Tutor Program: веб-сайт. URL: https://www-westpoint-edu.translate.goog/centers-and-research/center-for-enhanced-performance/academic-excellence-program/tutor-program/train?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc. (дата звернення 11.02.23)

²²⁵ Там же.

²²⁶ Military Enhancement Program: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/centers-and-research/center-for-enhanced-performance/military-enhancement-program> (дата звернення: 11.02.23)

тобто кожен курсант Вест Поінту зобов'язаний брати участь у хоча б одній програмі Центру покращення продуктивності.

Таким чином, окрім основної освітньої підготовки, яка складається із загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, курсанти додатково отримують знання та практичні вміння під час проходження курсів задля різнобічного розвитку особистості, а також покращення лідерського потенціалу.

Польові виходи також є невід'ємною складовою у підготовці американських командирів та організовані за принципом динамічних військових сценаріїв, які охоплюють певні умови майбутньої діяльності. До прикладу з умовами одного зі сценаріїв польового виходу було використання невеликих безпілотних апаратів, за допомогою яких проводився збір розвідувальної інформації, розпізнавання дружніх та ворожих команд, а також умовно завдавались бойові ушкодження.²²⁷ Невід'ємною складовою навчання є також літні стажування, які тривають протягом 3-4 тижнів у різнопланових організаціях, зокрема: Федеральне бюро розслідувань, Агентство національної безпеки, тощо.²²⁸

Як зазначено вище, підготовка військових фахівців у США є багаторівнева, то ж наступним кроком після завершення навчання у Вест-Поінті є базовий курс для офіцерів, упродовж якого детально вивчається матеріал стосовно певної галузі, аби набути компетентності у технічних аспектах професійної діяльності.

Ми зазначали, за морально-психологічне забезпечення у США відповідають командири, капелани та офіцери груп психологічних операцій, тож командири проходять підготовку у відділі "Adjutant General", де навчаються особливостям управління персоналом. У їх обов'язки входить надання кадрової підтримки, яка впливає на загальний добробут і самопочуття солдатів, одночасно допомагаючи командирам, підтримуючи солдатів у бойовій готовності.²²⁹

²²⁷ Cadets Enhance Tactical Skills Through CLDT Drone Training: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/news/west-point-news/cadets-enhance-tactical-skills-through-cldt-drone-training> (дата звернення 12.02.23)

²²⁸ United States Military Academy West Point. Psychology: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/academics/academic-departments/behavioral-sciences-and-leadership/psychology> (дата звернення: 26.12.2019)

²²⁹ Your Career After West Point: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/admissions/careers> (дата звернення 13.02.2023)

Підготовка кваліфікованих фахівців з ведення психологічних операцій (операцій інформаційного забезпечення бойових дій) відбувається на базі центру і школи спеціальних способів бойових дій імені Дж. Кеннеді (John F. Kennedy Special Warfare Center and School) (військова база Форт-Брагг). Після здійснення психологічного, індивідуального та фізичного оцінювання розпочинається 12-тижневий курс з підготовки.²³⁰ Основна увага у теоретичній складовій курсу приділяється концепціям військово-психологічних операцій, а у практичній – підвищенню навичок реагування на змінні оперативні умови під час імітації стресових ситуацій, а також вдосконалення міжособистісних комунікацій на рівні роти, батальйону.²³¹ Окрім базової курсової підготовки, у США існують постійнодіючі курси з підвищення кваліфікації (Psychological Operations Qualification Course), що тривають 43 тижні. Їх особливістю є вивчення цільової аудиторії, мовної підготовки, політики суспільства, поглиблене вивчення культури та національної підготовки конкретного регіону. Такі курси проходять військовослужбовці, які у подальшому будуть призначені для виконання службових завдань у складі миротворчого контингенту.²³²

Також, варто зазначити, що жінок-військовослужбовців, з нещодавнього часу, розпочали готувати за програмою культурологічного забезпечення. Ця потреба виникла у зв'язку із необхідністю поширення інформаційно-психологічного впливу та організації і проведення заходів з військово-цивільної співпраці у відносинах з жіночим населенням мусульманських країн, де задіяні військовослужбовці США.²³³

Таким чином, узагальнивши підготовку офіцерів ЗС США можна зробити два висновки. По-перше, для вступу до військового навчального закладу необхідно

²³⁰ Psychological Operations Branch: веб-сайт. URL: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/specialty-careers/special-ops/psychological-operations.html> (дата звернення: 13.10.2022).

²³¹ SOFCCC Special Operations Forces Captain's Career Course. P. 26–72.

²³² U.S. ARMY Careers&Jobs: веб-сайт. URL: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/special-operations/psyop/psyop-training.html> (дата звернення: 26.12.2019)

²³³ Подготовка военнослужащих ВС США и школе специальных способов ведения боевых действий имени ДЖ. Кеннеди: веб-сайт. URL: http://pentagonus.ru/publ/podgotovka_voennosluzhashhikh_vs_ssha_v_centre_i_shkole_specialnykh_sposobov_vedenija_boevykh_dejstvij_imeni_dzh_kennedi_2016/9-1-0-2682 (дата звернення 26.12.2019)

мати рекомендацію одного з членів конгресу, яка отримується тільки завдяки наполегливому навчанню у школі. По-друге, загальна підготовка базується на удосконаленні лідерських навичок та вивченні основ військової справи, а фахова підготовка проводиться на курсах, перед призначенням на посаду.

Велика Британія. У Великій Британії питаннями морально-психологічного забезпечення та інформаційно-пропагандистської протидії займаються командири, священники, офіцери-психологи та офіцер з питань освіти та навчання.

Підготовка майбутніх офіцерів для Сухопутних військ Великої Британії проводиться у Королівській військовій академії Сандхерст (Royal Military Academy Sandhurst), навчання проходить виключно на контрактній основі, тобто курсанти перед вступом зобов'язані підписати контракт із ЗС. Королівська військова академія Сандхерст була створена в 1947 році, об'єднавши Королівську військову академію і Королівський військовий коледж для підготовки офіцерів британської армії. Тоді навчання тривало шість місяців і було швидше як курсова підготовка, аніж базове військове навчання.

Курсанти Сандхерста прибувають до академії з різним досвідом. Близько 85 відсотків є випускниками університетів, але інші вступають до Сандхерста з загальним сертифікатом про освіту вищого рівня ("GCE A-levels") (його здобувають окремо на курсах підготовки для вступу в університети, це складніша програма, ніж у звичайній школі, тривалість якої в середньому 2 роки)²³⁴, тоді як ще одна група — це солдати, які пройшли військову службу. Приблизно десять відсотків від числа зарахованих це закордонні кадети, яких інші держави відрядили для навчання в Сандхерсті.²³⁵ Незважаючи на те, що велика група приходить з університетським дипломом, це не є вимогою для вступу в Сандхерст.

²³⁴ GCE A-Level Programmes. URL: <https://uk4u.gr/gce.html> (дата звернення: 15.10.2022).

²³⁵ How to become an army officer (with roles and requirements). URL: <https://uk.indeed.com/career-advice/finding-a-job/how-to-become-an-army-officer> (дата звернення: 15.10.2022).

Особливістю вступної кампанії ВВНЗ є складання інтерв'ю, а також виконання групових вправ та командних завдань, під час яких оцінюється робота в групі та управління її діями.²³⁶

Основний курс підготовки триває 48 тижнів, які поділені на три семестри по 14 тижнів кожен. Окрім основного курсу підготовки, у навчальному закладі є низка короткотривалих курсів, зокрема з підвищення кваліфікації для діючих офіцерів, курси для медиків та за спеціальністю “правознавство”.

Академічні предмети викладаються на кафедрі оборони та міжнародних відносин, кафедрі воєнних досліджень та кафедрі комунікацій та прикладної поведінкової науки.

Кафедра воєнних досліджень відповідає за вивчення воєн та сучасної військової історії, охоплюючи п'ять ключових напрямів: теорії воєн, маневри їх ведення, експедиційні операції, повстанці та боротьба з повстанцями.

Основним моментом курсу з вивчення війни є навчання Normandy Scholar, під час якого всі курсанти-офіцери проводять дві доби у Нормандії, вивчаючи реальні сценарії тактичного рівня з кампанії 1944 року. Ця вправа включає комплексний підхід до підготовки у Сендхерсті та допомагає студентам привчитись до командування, прийняття рішень і лідерства.²³⁷

Кафедра комунікації та прикладної поведінкової науки у військовому навчальному закладі забезпечує викладання дисциплін з галузі соціальних наук і призначена для розуміння того, що мотивує людей, групову динаміку та прийняття рішень. Основні теми, які охоплюються, це мотивація, спілкування та вплив, вирішення проблем, творче мислення та навички ведення переговорів для молодого офіцера. Основною вправою є Exercise Agile Influence, тобто симуляція масштабу кампанії, під час якої курсанти стикаються з необхідністю розвивати гнучкість мислення та реакції.²³⁸

²³⁶ Підготовка командних кадрів к воспитательной деятельности в ВУЗах США, ФРГ и Великобритании: веб-сайт. URL: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-218> (дата звернення: 26.12.2019)

²³⁷ Royal Military Academy Sandhurst. Preparing for excellence: веб-сайт. URL: https://www.army.mod.uk/training_education/24487.aspx (дата звернення: 22.10.2020)

²³⁸ Там же.

Головною метою діяльності кафедри оборони та міжнародних відносин є: по-перше, розвиток здатності ідентифікувати, аналізувати та оцінювати ряд фундаментальних сучасних викликів міжнародній безпеці. Це включає: визначення джерел конфлікту, стратегічних факторів і міжнародних тенденцій, які у сукупності формують сучасний оперативний контекст. По-друге, вміння оцінювати засоби, за допомогою яких держави, установи та політики реагують на виклики міжнародній безпеці, приділяючи постійну увагу ефективності військової сили та міжнародній ролі Великобританії. Третьою метою є розвиток академічних навичок, необхідних для оцінки різноманітних джерел, і переконливої подачі його як усно, так і у письмовій формі. Тож, даний курс поділений на три складові.

Початкова – охоплює питання міжнародних відносин і дослідження безпеки, охоплюючи мінливий характер системи безпеки, принципи влади, могутність США, демократію та права людини, мир і стабільність, система ООН.

Під час основної – досліджується тероризм, різні нетрадиційні загрози безпеці, нестабільність держави та розглядаються стабілізаційні і миротворчі операції загалом, а також в Афганістані та на Близькому Сході (детально).

Заклучна – складається із вивчення питань європейської безпеки, зовнішньої політики, політики безпеки та оборони Великобританії. Крім того, курсанти на заняттях вивчають основи з права збройних конфліктів (LOAC), які охоплюють ключові принципи, обов'язки, питання, пов'язані з полоненими особами, і правила ведення бойових дій.²³⁹

У цілому, в системі навчання застосовують максимально наближену бойову підготовку, що орієнтована до умов сучасної війни (третина навчання відбувається у нічну пору доби), під час якої військовослужбовець відчуває фізичне та психологічне навантаження. Під час процесу навчання використовуються бойові стрільби, бомбардування, атакуючі ворожі танки, артилерійський залп із введенням елементів ризику та небезпеки. Завдяки таким

²³⁹ Teaching IR at Sandhurst: Blended Learning through an Integrated Approach: веб-сайт. URL: <https://www.militarystrategymagazine.com/article/teaching-ir-at-sandhurst-blended-learning-through-an-integrated-approach/> (дата звернення: 22.10.2020)

заняттям, ті хто навчається, набувають необхідні морально-бойові якості. Курсанти у ході навчань вивчають дисципліни: “Інформаційно-педагогічні технології”, “Способи спілкування”, “Особистісний вплив”.²⁴⁰

Наступним кроком на шляху до отримання професії є обов’язкове проходження кваліфікаційних курсів, під час яких вже офіцери вивчають особливості майбутньої професії та здобувають фахову відповідність. (Додаток 14) До прикладу, офіцер, до майбутніх обов’язків якого входить навчання солдатів та офіцерів корисним навичкам, починаючи від інструктажу та всебічної обізнаності та закінчуючи знаннями щодо міжнародних відносин, повинен пройти 10 – тижневий курс навчання у філії освіти і навчання “Branch” у місті Восі Доун (Worthy Down),²⁴¹ упродовж якого вивчаються питання з педагогіки (основ викладання, теорії та моделі навчання, лідерство і т.д.)²⁴²

Таким чином, проводячи паралель між підготовкою у США та Великій Британії, можна виділити головну відмінність – курсанти, які вступають до навчального закладу, є військовослужбовцями, курсантами з наявною базовою вищою освітою (з будь якої спеціальності) або випускники школи, які пройшли курси A-level й отримали відповідний сертифікат.

Франція. Як і у вищезазначених країнах, у Франції питаннями морально-психологічного забезпечення відповідають безпосередньо командири, психологи, а також офіцери з персоналу та кіберзахисту.

Їх базову підготовку проводить Військова академія Saint-Cyr Coëtquidan (Сен-Сір). Навчальний заклад складається із трьох шкіл: Спеціальна військова школа Сен-Сір (готує близько 200 офіцерів, відібраних на конкурсній або скороченій основі, для навчання від одного до трьох років), міжвійськове училище (для діючих військовослужбовців) та школа офіцерів-контрактників та офіцерів

²⁴⁰ Подготовка командных кадров к воспитательной деятельности в ВУЗах США, ФРГ и Великобритании: веб-сайт .URL: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-218> (дата звернення: 26.12.2019)

²⁴¹ Royal Military Academy Sandhurst: веб-сайт. URL: <https://apply.army.mod.uk/roles/adjutant-generals-corps/education-and-training-officer> (дата звернення: 22.10.2020)

²⁴² AGC(ETS) BRANCH TRAINING COURSE 3/10 4 January – 4 March 2011 COURSE PROGRAMME 23 October, 2020. s.10

запасу. Нас цікавить саме перша Спеціалізована школа Сен-Сір.²⁴³ Конкурс на вступ складається з тестових іспитів (комплексний, науковий, економічні та соціальні науки, есе) та фізичної підготовки.²⁴⁴

Комплексний – охоплює актуальні політичні, економічні, соціальні та оборонні теми сучасного світу. До тесту додається документація максимум на 25 сторінок та тестові питання. Основна мета конкурсу – перевірка здатності до аналізу.

Науковий – це комплекс питань з математичного та фізичного профілю різної складності, для визначення рівня наукової обізнаності.

Економічний та соціальний – складається з двох або трьох детальних питань (коментар документа, подання запиту тощо). Від кандидата вимагається продемонструвати навички з використання ринкового механізму і структури для вирішення конкретних питань.

Есе – подається у вигляді відкритого запитання, на яке кандидат повинен скласти план, вступ, розкрити питання та зробити відповідні висновки)

Скорочена основа відбору полягає у наявності bac+2, де bac – означає наявність освітнього ступеню “бакалавр”, який отримується у коледжах, а цифра – кількість модулів, прослуханих у цивільному університеті (наприклад 1 рік магістратури). Варто звернути увагу на те, що “бакалавр” та цивільний університет обирається відповідно до напрямку майбутньої діяльності, наприклад, якщо професія потребує технічного спрямування, то напрям технічний, гуманітарного спрямування – гуманітарний. Це відображається й у обиранні військової підготовки, кандидат, який пройшов технічну школу, не може навчатись за військово-гуманітарною спеціальністю і навпаки.

²⁴³ Ecole Militaire de Saint Cyr: веб-сайт. URL:<https://www.kidsvacances.fr/fiches-orientation/ecole-militaire-saint-cyr.html> (дата звернення: 20.10.2020)

²⁴⁴ Arrêté du 8 juillet 2019 relatif aux concours d'admission aux écoles de formation des officiers du corps technique et administratif de l'armée de terre et des officiers logisticiens des essences prévus au 1 et au 2 de l'article 6 du décret n° 2019. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=tRwqaD4Badi0zI8-wPLQ7VVTC2gzvG3rX0Yw_wHhyng (дата звернення: 19.10.2020)

Базова підготовка у Сен-Сірі спрямована на розвиток наступних компетентностей:

по-перше, формування військових лідерів з розвитком технічних, тактичних, фізичних навичок та моральних якостей;

по-друге, академічні, які розвивають інтелектуальні навички та навички з міркування, аналізу світу та суспільства, необхідні для реального розуміння ситуації, яка може виникнути як у повсякденному житті, так і в бойових умовах;

по-третє, професійні, розвиток яких базується на тренінгах, що поєднують теоретичні знання та ситуації з реального життя військовослужбовців. Головна мета цих тренінгів — навчити майбутніх офіцерів “розрізняти складність”, “приймати рішення в умовах невизначеності” та “діяти у нестандартних умовах”.²⁴⁵

Після завершення навчання, офіцери мають змогу пройти спеціалізовані курси з кіберзахисту або психології. Так, проходження курсу з психології дає змогу офіцеру отримати знання з психометрії, вміння організовувати інтерв’ю (основи підготовки, проведення, узагальнення, поставлення коректних питань), а також набути навичок щодо адаптованості, переконання й читання курсів людям, які не є професіоналами в даній сфері.²⁴⁶

Також, ще одним варіантом, аби стати психологом у ЗС Франції та маючи диплом психолога (магістр), необхідно пройти відбір в армію у “Центрі відбору та орієнтації” (співбесіди, тестування, медичне обстеження та психотехнічні (поведінкові) тести). Після успішного проходження кандидата відправляють на навчання до Школи офіцерів-контрактників та офіцерів запасу, де впродовж трьох місяців їм надаватимуть базові знання з військової справи. І насамкінець відбувається підписання п’ятирічного контракту та розподіл у підрозділи.

²⁴⁵ L’académie militaire de Saint-Cyr Coëtquidan: веб-сайт. URL: <https://www.st-cyr.terre.defense.gouv.fr/index.php/L-Academie> (дата звернення: 19.10.2020)

²⁴⁶ Etre officier psychologue de l’armée de terre: веб-сайт. URL: <https://les-psychodrigues.com/etre-officier-psychologue-de-larmee-de-terre/> (дата звернення: 24.11.2022)

Німеччина. Функціональні обов'язки офіцерів з морально-психологічного забезпечення у Німеччині виконують офіцери з навколишнього середовища людини та психологи. Система підготовки офіцерського складу в Німеччині значно відрізняється від попередньо досліджених країн, оскільки вона складається з декількох етапів – і лише один з них відбувається у навчальному закладі. Отже, курс офіцерської підготовки для ЗС Німеччини складається із:

- три місячної базової підготовки у базовому навчальному підрозділі;
- трьох місяців практики у регулярних військах;
- дев'яти місяців курсантського курсу в навчальному комплексі роду військ;
- двох місяців у офіцерській школі армії;
- трьох місяців стажування у підрозділі;
- чотирьох років навчання в університеті ЗС Німеччини;
- чотири місячних курсів в армійській офіцерській школі;
- курси командира бойової машини упродовж 12 місяців на навчальному комплексі військової частини

Базова підготовка впродовж трьох місяців у базовому навчальному підрозділі – це інтенсивні заняття, які складаються з орієнтування на місцевості, різних видів пересування, маскування та обману, поводження зі зброєю, набуття навичок військового побуту в польових умовах (імпровізовані місця проживання, приготування польової кухні). Незалежно від подальшого роду військ, усі слухачі проходять даний курс, після завершення якого складають іспити на фізичну витривалість (спринт, витривалість (90 хв), та плавання) та отримують “загальну базову компетенцію”. Слухачі, яким не вдалося скласти іспит, мають змогу перенавчитись із тренерами та повторити здачу іспиту.²⁴⁷ Після чого у званні “солдат” військовослужбовці проходять стажування (практику) у регулярних військах Німеччини упродовж трьох місяців. Таким чином,

²⁴⁷ Qualifizieren während des Dienstes und nach Dienstzeitende: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/personal/organisation-/bildungszentrum-der-bundeswehr-/bundeswehrfachschule> (дата звернення 28.12.2019)

відбувається базова військова підготовка (початкові знання про професію солдата).

Дев'ятимісячний курсантський курс у навчальному комплексі роду військ (Fahnenjunker), який проходить в школах і навчальних закладах відповідного роду військ і включають знання, пов'язані із кар'єрою, наприклад, військове право або психологія. Також у рамках даного курсу військовослужбовці отримують знання з лідерства та набуття навичок.²⁴⁸

Двомісячні курси в армійській офіцерській школі – мовна підготовка. Упродовж 9 тижнів удосконалюються навички з письмової та усної англійської мови.

Стажування. Після тритижневої літньої відпустки для військовослужбовців розпочинається стажування на керівних посадах у підрозділах відповідного роду військ, під час якого вони отримують перший досвід у керівній ролі офіцера за рахунок проведення військовослужбовцям базової підготовки для новоприбулих солдатів. Це перший досвід у роботі з підлеглим особовим складом. Звісно, стажування проводиться під керівництвом досвідчених офіцерів.²⁴⁹

Підготовка в одному з університетів Bundeswehr (Бундесверу), які розташовані у Мюнхені та Гамбурзі: „Universität der Bundeswehr München“ (Мюнхенський університет федеральних збройних сил), Universität in Hamburg trägt den Namen „Helmut-Schmidt-Universität – Universität der Bundeswehr Hamburg“ (Університет федеральних збройних сил Гамбург). Головною метою підготовки є пропозиція солдатам щодо отримання подальшої освіти на університетському рівні на додаток до військової підготовки. Крім того, навчальні заклади спрямовані й на підготовку військовослужбовців до цивільної кар'єри після служби .

Окрім наявності громадянства Німеччини, мінімального віку 17 років, необхідною умовою для подання документів на вступ є кваліфікація технічного

²⁴⁸ Bundeswehrkarriere: Bundeswehr Ausbildung bzw. Offizier Studium: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr-test.de/bundeswehr-karriere/bundeswehr-ausbildung-offizier-studium> (дата звернення: 24.11.2022)

²⁴⁹ Bundeswehrkarriere: Bundeswehr Ausbildung bzw. Offizier Studium: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr-test.de/bundeswehr-karriere/bundeswehr-ausbildung-offizier-studium> (дата звернення: 22.05.2022)

коледжу, а також документ, який засвідчує проходження “базової військової підготовки”.

Як і у всіх навчальних закладах провідних країн світу, для вступу потрібно пройти процедуру відбору: медичний огляд, бесіда, фізичний тест, робота в групі (може складатись з групової дискусії, ділової гри або групової роботи з подальшим оголошенням результатів). Однак, відмінністю вступної кампанії німецької школи офіцерів є наявність комп’ютеризованого тесту на профпридатність у Центрі оцінювання керівників Бундусверу, який складається з сотні завдань і тестів (з державної мови, математики, логіки, концентрації, тощо)²⁵⁰, після чого відбувається розмова з відповідальною особою, яка й визначає чи підходить абітурієнт для підготовки офіцера, чи ні.²⁵¹

Навчальні заклади Бундесверу формують у кадетів позитивну мотивацію до виконання бойових завдань згідно з Концепцією внутрішнього керівництва. Із студентами усіх спеціальностей проходить вивчення педагогічних і соціальних дисциплін (педагогіка, психологія, соціологія, соціально-наукова методологія, робота з кадрами). Так, наприклад, в університеті Universität der Bundeswehr München існує курс “С”, який спрямований на вивчення педагогічних, політичних, соціальних наук, культурології та психології.

За час навчання у майбутніх офіцерів розвивають наступні якості та вміння: активність у службовій діяльності, творчий підхід, гнучкість мислення, здатність до критичного аналізу, вміння здобувати правдиву інформацію та обмінюватись нею, знання соціальних процесів у військових колективах, витривалість у критичних ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, здатність забезпечувати єдність дій.²⁵²

²⁵⁰ Einstellungstest offizierslaufbahn: веб-сайт. URL: <https://einstellungstest-bundeswehr.de/bundeswehr-einstellungstest-offizierslaufbahn/> (дата звернення: 24.11.2022)

²⁵¹ 114. Qualifizieren während des Dienstes und nach Dienstzeitende: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/personal/organisation-/bildungszentrum-der-bundeswehr-/bundeswehrfachschule> (дата звернення 28.12.2019)

²⁵² Романюк І.М. Світовий досвід підготовки офіцерів з виховної роботи. Вісник Національного університету оборони України. Питання педагогіки. 2013. № 3(34). С. 111.

На відміну від інших навчальних закладів, у Бундесвері навчання відбувається не по семестрах, а по триместрах. Таким чином, загальний термін навчання становить 3 роки для отримання освітнього ступеня “бакалавр” та 4 роки – “магістр”.²⁵³ Також, відмінністю від більшості військових навчальних закладів, первинне офіцерське звання “лейтенант” отримується під час навчання, а не після випуску з ВВНЗ.²⁵⁴

Чотиримісячні курси в армійській офіцерській школі необхідні для призначення на посаду:

- 1) Офіцер з навколишнього середовища людини – офіцер, який пройшов п’ятитижневий курс навчання, з яких два тижні у психіатричному відділенні лікарні. Його основне завдання – підтримувати працездатність, інформувати про стрес та його управління. Під час місії він виявляє ризикові ситуації та вразливий персонал;
- 2) Психолог – вивчає тонкощі військової психології, його обов’язки спрямовані на сприяння відновленню згуртованості, повідомлення про необхідність оперативної перерви, необхідність припинення місії, про морально-психологічний стан військовослужбовців та колективу в цілому.²⁵⁵

Далі починається навчання на командира бойової машини. Загалом це триває 12 місяців. Змістом цього навчального розділу є командування та тактичне застосування взводу, що складається приблизно з 30 чоловіків і жінок та чотирьох основних бойових танків Leopard 2.

Отже, система підготовки військових фахівців у Німеччині є багатоступенева та включає в себе багатокомпонентність навчання (війська підготовка, мовна, академічна підготовка), однак не дивлячись на це, система освіти має баланс між академічною та практичною підготовкою.

²⁵³ Bundeswehr studium: веб-сайт. URL: <https://einstellungstest-bundeswehr.de/bundeswehr-bewerbung/bundeswehr-studium/> (дата звернення: 22.05.2022)

²⁵⁴ Bundeswehrkarriere: Bundeswehr Ausbildung bzw. Offizier Studium: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr-test.de/bundeswehr-karriere/bundeswehr-ausbildung-offizier-studium> (дата звернення: 22.05.2022)

²⁵⁵ Кмін А.О. Особливості підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення Збройних Сил провідних країн світу. Scientific journal “VIRTUS” №42, March 2020, Canada. С. 166–169.

Польща. Як і в більшості провідних країнах світу, у Польщі питанням морально-психологічного забезпечення особового складу займаються командири підрозділів та група психологічних дій.

У свою чергу, майбутні командири проходять навчання в Akademia Wojsk Lądowych imieni generała Tadeusza Kościuszki (Військовому університеті сухопутних військ імені генерала Тадеуша Костюшка) в Інституті командування. Для вступу у навчальний заклад необхідно пройти співбесіду, мати добрі результати після завершення старшої середньої школи, а також скласти іспити з англійської мови та фізичної підготовки. Протягом шести семестрів студенти опановують дисципліни з теорії та стратегії управління, міжнародних відносин, історії та мистецтв війни. Під час теоретичного курсу курсанти двічі стажуються у військах, що загалом складає шість місяців.^{256 257}

Психологічне забезпечення діяльності польських військовослужбовців, як в мирний час, так і у воєнний, а саме інформаційно-психологічний вплив на противника покладено на групу психологічних дій (Centralna Grupa Działan Psychologicznych). До її обов'язків входить забезпечення військового керівництва країни, родів військ своєчасною інформацією, яка дозволяє планувати і проводити операції та заходи, спрямовані на обробку військ і населення противника шляхом пропаганди із метою – зниження морального духу. Дані фахівці володіють декількома іноземними мовами, більшість пройшли спеціалізовані курси, які організовували в Польщі з інструкторами НАТО, та стажування у структурних підрозділах психологічних операцій натівських армій, брали участь у миротворчих операціях.²⁵⁸

Однак, базове навчання проводиться за гуманітарно-інформаційним профілем у Військовій Технічній Академії (Wojskowa Akademia Techniczna). На вибір

²⁵⁶ Akademia Wojsk Lądowych imieni generała Tadeusza Kościuszki: веб-сайт. URL: <https://awl.edu.pl/> (дата звернення 25.12.2019)

²⁵⁷ Zarządzenie nr 11/mon ministra obrony narodowej «W sprawie ustalenia warunków i trybu przyjęć na studia kandydatów na żołnierzy zawodowych do uczelni wojskowych w roku akademickim 2015/2016» z dnia 6 czerwca 2014 r., P.5 URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/zm-zarzadzenie-w-sprawie-ustalenia-warunkow-i-trybu-przyjec-na-studia-34878978> (дата звернення: 13.10.2022).

²⁵⁸ Служба психологических операций Войска Польского: веб-сайт. URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar38.htm> (дата звернення: 04.01.2020)

вступнику пропонується безліч як технічних (інженерних), так і інформаційних спеціальностей. Для забезпечення майбутньої діяльності офіцера групи з психологічних операцій підходять два напрями навчання, а саме: інженерія безпеки й криптологія та кібербезпека.

Інженерія безпеки – спеціальність, яка пов’язана з необхідністю протидії загрози для широкого загалу, в тому числі навмисні руйнівні дії людей (терористичні акти, диверсійні заходи). Метою курсу є раціональна максимізація захисту людей, природного середовища та благ цивілізації. Ця мета досягається поєднанням завдань двох основних напрямів інженерної безпеки: інженерної технічної безпеки та інженерної цивільної безпеки.

Криптологія та кібербезпека – за цими спеціальностями навчаються фахівців у галузі інформаційної безпеки, підготовлених до самостійного вирішення проблем у галузі проєктування, організації та функціонування захисту інформації та безпеки інформаційних систем, що працюють у різних середовищах. Вони готуються до роботи в міждисциплінарних командах, що вирішують питання, пов’язані з управлінням ризиками, виявленням та прогнозуванням загроз інформаційної безпеки.²⁵⁹

Вступ у навчальний заклад відбувається на основі конкурсного відбору, яким передбачено екзаменування фізичних можливостей, а також дисциплін: математика, фізика (на спеціальність “Криптологія та кібербезпека” кандидат має можливість обирати фізику або інформатику), англійська та польська мови.²⁶⁰ Більш детально пропонуємо розглянути навчальну підготовку за спеціальністю “Інженерія безпеки”.

Навчальний процес триває впродовж п’яти років із можливістю отримати освітньо-кваліфікаційний рівень “магістр”. В загальному навчальний процес включає в себе декілька блоків:

²⁵⁹ Wojskowa Akademia Techniczna: веб-сайт. URL: <https://www.wojsko-polskie.pl> (дата звернення: 17.10.2020)

²⁶⁰ Proces rekrutacji na studia wojskowe URL: <https://www.wojsko-polskie.pl/wat/proces-rekrutacji-na-studia-wojskowe-wymagania/> (дата звернення: 19.10.2020)

1. Військовий – умовно поділяється на основні (соціальне спілкування, тактика, історія мистецтва війни) та спрямований (захист секретної інформації, кібербезпека, міжнародне гуманітарне право, вогнева підготовка).
2. Спортивно-мовний – фізична підготовка та іноземна мова.
3. Політехнічний напрям – до складу якого входить спеціалізована група дисциплін, які складаються з: прогнозування наслідків загроз, моделювання загроз, психологічної діяльності, пропаганди, дезінформації та інших.²⁶¹

Ще один шлях отримання офіцерського звання – цивільний варіант. Таке навчання триває від трьох до 12 місяців, залежно від спеціальності та складається з базової військової підготовки. Ним можуть скористатись люди, які мають освітню ступінь “магістр”. Проводячи порівняння із українською системою освіти, цивільний варіант схожий на військову кафедру (відмінність полягає в тому, що підготовка відбувається після завершення цивільного вишу).

Отже, військова освіта досліджуваних країн-партнерів НАТО, як і в Україні, поділяється на дві складові: професійну та академічну. Однак, система підготовки даних країн мають свої особливості. По-перше, здобуття академічної складової освіти. В одних країнах, установа, яка відповідальна за академічну складову, є ВВНЗ, в інших – це цивільні навчальні заклади, тобто академічна складова відокремлена від професійної освіти (Велика Британія). По-друге, у деяких країнах є більше одного ВВНЗ, зокрема як у Франції, Польщі, а в інших спільний ВВНЗ, як саме у Німеччині.

Вивчивши особливості підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю, які відповідають за морально-психологічне забезпечення у досліджуваних країнах, ми можемо виділити основні відмінності та подібності.

²⁶¹ Załącznik nr 3 Do uchwały Senatu WAT nr 66/WAT/2019 z dnia 26 września 2019 r. PROGRAM STUDIÓW Poziom studiów: jednolite studia magisterskie wojskowe Uchwała Senatu Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego nr 66/WAT/2019 z dnia 26 września 2019 r. w sprawie ustalenia programu studiów Obowiązuje od roku akademickiego 2019/2020. URL: https://www.wojsko-polskie.pl/wat/u/94/a7/94a7b0b3-c2d7-4bcc-aef2-de22390aeefa/regulamin_studiow_jednolity_scalony.pdf (дата звернення: 19.10.2020)

Табл. 5

Відмінності та подібності у навчальних закладах країн-членів НАТО

	США	Велика Британія	Франція	Німеччина	Польща
Особливості вступної кампанії	Рекомендація від конгресмена	Вища освіта, підписання контракту	Вас+2 або Комплексний іспит	Базова військова підготовка	Знання англійської мови
Тривалість навчання (роки)	4	1	До 3	7 (4 з яких ВВНЗ)	3-5 (залежить від спеціальності)
Вибір спеціалізації	На останньому курсі	Не обирається	На 1 курсі	На 1 курсі	На 1 курсі
Тривалість професійних курсів	12 тижнів	10 тижнів	14 тижнів	4 місяці	-
Освітньо-кваліфікаційний рівень	бакалавр	бакалавр	бакалавр	Бакалавр/магістр	Бакалавр/магістр

Основною подібністю, як відображено в табл.5, є наявність *професійних курсів* підготовки, які необхідно пройти після випуску з ВВНЗ відповідно до майбутньої посади, на яку призначатиметься випускник. Так, вони всі різняться своєю тривалістю від 10 тижнів до 4 місяців, однак мета курсів однакова, а саме – оволодіння необхідним навичками та знаннями, необхідними у професійній діяльності офіцера.

Вибір спеціалізації є ще однією подібністю у ВВНЗ країн-членів НАТО, однак і тут не все однозначно. У навчальних закладах Франції, Німеччини та Польщі напрям (спеціалізація) підготовки обирається під час вступу до навчального закладу і продовжується впродовж усього навчання. Однак у США напрям підготовки обирається лише на останньому університетському році навчання, до

того підготовка є загальновійськовою та включає в себе компоненти лідерства, психології та військових дисциплін, які необхідні для кожного командира без винятку. У Великій Британії напрям підготовки єдиний для всіх – загальновійськовий.

Щодо відмінностей, перш за все, це *вступна кампанія*, яка складається з проходження вступного тестування, оцінювання фізичної підготовки та медичного обстеження. Однак, окрім цього, є певні нюанси, якими кожна досліджувана країна відрізняється: у США – необхідність мати рекомендацію від конгресмена, яку можливо отримали за умови високого рівня знань зі шкільної програми, а також участі у позашкільній самодіяльності (гуртки, олімпіади тощо). У Великій Британії – завершену цивільну освіту (вищу освіту) та безпосереднє підписання контракту зі ЗС Великої Британії. У Франції – це наявність здобутого освітнього рівня “бакалавр” та вивчення одного з напрямів (технічного або гуманітарного) у вищому цивільному закладі впродовж необхідних років (bac+2), також є проходження комплексного вступного іспиту (особливістю якого є написання есе), однак, враховуючи статистику, а саме 80% вступників мають здобуту вищу освіту, можна стверджувати, що вступна кампанія у Франції має схожість зі вступною кампанією Великої Британії (наявність вищої освіти). У Німеччині – перед вступною кампанією у ВВНЗ є обов’язкове проходження “базової військової підготовки”, яка входить до складу етапів офіцерського навчання. У Польщі особливим для вступу ми визначаємо обов’язкове знання англійської мови.

Тривалість навчання, у кожній досліджуваній країні тривалість навчання відрізняється: США – 4 роки, Велика Британія – 1 рік, Франція – до 3 років (в залежності від спеціальності), Німеччина – 4 роки, Польща – 3-5 років (залежить від обраної спеціальності). Найменша тривалість навчання є у ВВНЗ у Великій Британії та Франції. Таким чином ми робимо припущення, що така нетривала підготовка зумовлена обов’язковою закінченою вищою цивільною освітою, яка необхідна для вступу у військовий навчальний заклад. Окремо варто звернути

увагу на Німеччину, підготовка майбутнього офіцера проходить впродовж 7 років, 4 з яких – навчання у ВВНЗ.

Підсумовуючи, робимо висновок, що системи військової освіти України та країн НАТО, включаючи США, Німеччину, Францію, Велику Британію та Польщу, розроблені з урахуванням специфічних потреб їхніх Збройних сил, а також пріоритетів професійного розвитку та готовності військовослужбовців. Кожна країна має свій власний унікальний підхід, але їх об'єднує спільна мета – забезпечити всебічну підготовку, розвивати лідерські навички і підвищувати оперативну сумісність.

Ці системи охоплюють широкий спектр предметів, у тому числі військову науку, тактику, лідерство і спеціалізовану технічну підготовку. Хоча конкретні акценти можуть відрізнятися, усі країни надають великого значення підготовці компетентних і всебічно розвинених військових фахівців, які володіють необхідними знаннями та навичками для ефективної служби у своїх Збройних силах.

Міжнародне співробітництво відіграє важливу роль у військовій освіті: обміни, спільні навчальні ініціативи сприяють взаємному навчанню, оперативній сумісності та спільним зусиллям у сфері колективної безпеки. Беручи участь у таких програмах, Україна і країни НАТО роблять свій внесок у глобальну спільноту військової освіти і отримують неоціненний багаж знань та досвіду.

Загалом, системи військової освіти України та країн НАТО мають спільні цілі – підготовка військовослужбовців до викликів сучасної війни, сприяння професійному розвитку та зміцненню міжнародного співробітництва. За допомогою своїх систем навчання ці країни здійснюють підготовку компетентних, адаптивних та ефективних військових лідерів, здатних виконувати різноманітні функції та завдання на призначених посадах у ЗС своїх країн.

4.2. Особливості практичних дій фахівців МПЗ у локальних війнах та збройних конфліктах другої половини XX - початку XXI ст.

Друга половина XX і початок XXI століття були свідками численних локальних війн та збройних конфліктів по всьому світу, однак ми розглядаємо лише три з них, а саме: війна в Перській затоці (1990-1991 рр.), Війна в Югославії (1991-2001 рр.) та Війна в Афганістані (з 2001 р.).

Під час локальних війн та збройних конфліктів кінця XX початку XXI століття військовослужбовці стикалися з різними стресами та викликами, оскільки діяли в складних і нестабільних зонах конфліктів. Основні стреси, з якими зіткнулися військовослужбовці під час проведення миротворчих операцій, включають в себе наступні:

- бойові дії: військовослужбовці наражалися на небезпеки бойових дій, включаючи прямі зіткнення з ворожими силами, засідки, артилерійські та мінометні обстріли. Постійна загроза поранення або смерті, разом з непередбачуваним характером бойових дій, створювали величезний стрес і тривогу.
- тривалі ротації: тривале перебування далеко від дому і близьких, часто в складних і незнайомих умовах, сприяло виникненню почуття ізоляції, туги за домівкою і самотності.
- невизначеність і двозначність: військовослужбовці часто стикалися з невизначеністю щодо ситуації на місцях, цілей своєї місії та правил ведення бойових дій. Ця невизначеність збільшувала рівень стресу і ускладнювала процес прийняття рішень.
- умови життя і фактори навколишнього середовища: військовослужбовці стикалися з непростими умовами життя, включаючи неналежне житло, обмежений доступ до основних зручностей і екстремальні погодні умови. Ці фактори, в поєднанні з відсутністю особистого комфорту і постійним

порушенням розпорядку дня, посилювали стрес, який відчували військовослужбовці.

– культурні та мовні бар'єри: військовослужбовці часто стикалися з культурними і мовними бар'єрами, що ускладнювало спілкування і взаємодію з місцевим населенням. Ці бар'єри могли сприяти виникненню почуття розчарування, нерозуміння і відчуття відірваності від місцевого середовища.

– емоційний та психологічний вплив: сукупний вплив бойових дій, насильства та розлуки з близькими може призвести до емоційного та психологічного стресу серед військовослужбовців. Такі стани, як депресія, тривога та почуття провини можуть проявлятися внаслідок травматичного досвіду, отриманого під час війни.²⁶²

Так наприклад під час війни в Перській затоці, яка розпочалась 2 серпня 1990 року, Сполученні Штати Америки та їх партнери по коаліції були розгорнуті в Саудівській Аравії для проведення операції "Щит пустелі", яка в подальшому перейшла в операцію "Буря в пустелі". Основний стрес-фактор, який виділяють американські науковці Р.Гіффорд, Р. Урсано, Д.Стюарт, Ч.Енгель²⁶³, з яким зіштовхнулись військовослужбовці під час розгортання (у вересні-жовтні 1990 р.) полягав у невизначеності тривалості миротворчої операції (солдати не мали уявлення, чи пробудуть вони тиждень, рік чи більше). Вони відчували почуття розчарування, через те, що "застрягли в пустелі без чіткого кінця", що поєднувалось із нестачею інформації про те, що відбувається на вищих рівнях керівництва (планування подальших дій чи навіть статус операції). Паралельно з цим, більшість військовослужбовців не мали доступу до актуальних газет чи журналів, телебачення, пошта могла йти тижнями, а можливість телефонних дзвінків була нечаста. Таким чином, інформаційний голод сам по собі ставав стрес-фактором.

²⁶² Raju Psychological aspects of peacekeeping operations: веб сайт. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4361978/> (дата звернення: 20.04.23)

²⁶³ Robert K Gifford, Robert J Ursano, John A Stuart, and Charles C Engel. Stress and stressors of the early phases of the Persian Gulf War: веб сайт. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1569630/> (дата звернення: 20.04.23)

Іншим наслідком браку інформації було те, що військовослужбовці не знали про переважну підтримку їх військової служби в суспільстві (вони з великим побоюванням задавались питанням, що про них думає громадськість).

Не варто забувати важкі умови проживання: пустеля, життя в наметах, спека з дрібнозернистим піском, а релігійні звичаї Саудівської Аравії внесли правила щодо обмеження в одязі (наприклад, жінкам-солдатам було заборонено працювати в футболках).²⁶⁴

Під час миротворчих операцій відповідальність за морально-психологічний стан персоналу покладалась на різні організації та окремих осіб. До ключових суб'єктів, які брали участь у підтримці морально-психологічного стану особового складу належали:

– військові психологи – це професіонали, підготовлені для оцінки та вирішення питань психічного здоров'я і благополуччя військовослужбовців. Вони відігравали важливу роль у проведенні психологічних оцінок, наданні консультацій та розробці програм з охорони психічного здоров'я, адаптованих до конкретних потреб миротворчого персоналу. Військові психологи часто тісно співпрацювали з командирами та медичним персоналом, щоб забезпечити психологічну підтримку особового складу під час миротворчих місій.

– капелани, часто пов'язані з релігійними установами, надавали духовну підтримку і настанови військовослужбовцям. Вони допомагали у вирішенні морально-етичних проблем, надавали консультації, проводили релігійні служби та сприяли підвищенню стійкості і духовного благополуччя серед особового складу.

– командири та лідери миротворчої місії несли відповідальність за сприяння загальному благополуччю особового складу, який перебував під їхнім командуванням. Вони відігравали вирішальну роль у задаванні тону, створенні

²⁶⁴ Robert K Gifford, Robert J Ursano, John A Stuart, and Charles C Engel. Stress and stressors of the early phases of the Persian Gulf War: веб сайт. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1569630/> (дата звернення: 20.04.23)

позитивного клімату в колективі та формуванні сприятливого середовища, в якому пріоритетом є моральне і психологічне благополуччя особового складу. Командири і лідери відповідали за впровадження політики і програм, спрямованих на задоволення потреб особового складу в охороні психічного здоров'я і забезпечення доступу до відповідних служб підтримки.

— окрім військових психологів, до складу миротворчих операцій могли залучатися фахівці з психічного здоров'я, такі як психіатри, соціальні працівники та консультанти. Ці фахівці надавали спеціалізовану підтримку особовому складу, який стикався з проблемами психічного здоров'я, травмами або розладами, пов'язаними зі стресом. Вони проводили індивідуальну та групову терапію, психоосвіту та заходи з охорони психічного здоров'я, спрямовані на поліпшення самопочуття та підвищення життєстійкості.

— миротворчі операції часто мали служби підтримки для задоволення моральних і психологічних потреб персоналу. Так, наприклад, програма "Morale, Welfare, and Recreation" (MWR), яка була розроблена для підтримки добробуту військовослужбовців шляхом сприяння відпочинку, релаксації, спілкуванню та соціальній активності протягом усього періоду їхньої служби під час миротворчої місії. (Додаток 17)

Ця програма, як правило, координувалися і контролювалися персоналом MWR, який складався з військовослужбовців і цивільних працівників²⁶⁵:

— відділ морального та психологічного забезпечення та відпочинку — це персонал, що складався з військовослужбовців і цивільних працівників та відповідав за загальне планування, організацію і управління діяльністю MWR. Вони координували свої дії з іншими військовими частинами і командуванням баз, щоб забезпечити наявність ресурсів і засобів, необхідних для реалізації програм MWR.

²⁶⁵ Department of Defense indtruction. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA306774.pdf> (дата звернення: 20.04.23)

- командири частин або командири баз відповідали за надання підтримки і ресурсів для діяльності з MWR. Вони розподіляли бюджети, затверджували програми і забезпечували наявність необхідної інфраструктури та об'єктів для реалізації ініціатив у сфері MWR.
- різні допоміжні підрозділи у військовій структурі, такі як підрозділи матеріально-технічного забезпечення або батальйони забезпечення базування, сприяли організації програм MWR. Вони забезпечували логістичну підтримку, технічне обслуговування і безпеку об'єктів і заходів MWR.
- у деяких випадках приватні підрядники залучалися до надання конкретних послуг або створення зручностей для програм MWR. Наприклад, підрядники могли керувати їдальнями або рекреаційними об'єктами (об'єктами для активного відпочинку) під наглядом персоналу MWR.²⁶⁶

Війна в Перській затоці. Під час війни в Перській затоці 1991 року армія США доклала значних зусиль для підтримки бойового духу своїх військ. Ось кілька способів, за допомогою яких вони підтримували морально-психологічний стан військовослужбовців на високому рівні:

1. Спілкування: Командири миротворчих підрозділів визнавали важливість підтримки зв'язку солдатів з їхніми сім'ями і близькими вдома. Вони надавали різні засоби зв'язку, в тому числі телефонні лінії, поштові послуги, а пізніше – супутникові відеоконференції. Регулярне спілкування з сім'ями допомагало підняти бойовий дух і полегшити відчуття ізоляції.²⁶⁷
2. Розваги: Організувались рекреаційні заходи та розваги для військовослужбовців під час їх перебування в місцях постійної дислокації. Були створені мобільні центри відпочинку, відомі як центри "MORALE", де можна було дивитися фільми, грати в ігри та спілкуватися. Також організовувались живі

²⁶⁶ Department of Defense instruction. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA306774.pdf> (дата звернення: 20.04.23)

²⁶⁷ Lipscomb P. The Evolution of Communications in the Military as it Relates to Leadership. P.24-33

виступи музикантів, гумористів та інших артистів для підняття настрою військовослужбовців.²⁶⁸

3. Пакунки допомоги: Заохочувалась підтримка з боку громадськості, яка надсилала військовослужбовцям пакунки з продуктами харчування, туалетним приладдям та листами підтримки. Ці пакунки слугували відчутним нагадуванням про дім і демонстрували вдячність народу за їхню службу.

4. Програми морального духу, добробуту і відпочинку (Morale, Welfare, and Recreation (MWR) Programs): Армійські програми MWR пропонували цілий ряд заходів і послуг, спрямованих на підвищення добробуту і морального духу військовослужбовців. Ці програми включали спортивні змагання, фітнес-центри, магазини за інтересами, бібліотеки та організовані екскурсії до прилеглих рекреаційних зон.²⁶⁹

5. Морально-психологічні заходи в підрозділах: Армійські підрозділи організовували різноманітні заходи з підвищення бойового духу в своїх лавах. Ці заходи включали в себе вправи з командоутворення, барбекю, шоу талантів і святкування свят. Основна увага приділялася зміцненню товариських стосунків.

6. Лідерство і підтримка: Армійські лідери відігравали вирішальну роль у підтримці бойового духу солдатів. Вони регулярно спілкувалися зі своїми солдатами, вирішували їхні проблеми, надавали настанови та визнавали їхні зусилля. Основна увага командирів зосереджувалась на підтримці і розумінні особового складу, а також визнання цінності їх вкладу в місію.

7. Визнання та винагороди: Сухопутні війська визнають виняткову ефективність і досягнення через подяки, нагороди і просування по службі. Визнання відданості та досягнень окремих солдатів підвищувало їхній бойовий дух і прищеплювало почуття гордості.²⁷⁰

²⁶⁸ Department of the Army Historical Summary: FYs 1990–1991: веб сайт. URL: <https://history.army.mil/books/dahsum/1990-91/ch04.htm> (дата звернення: 20.04.23)

²⁶⁹ Tanselli L. Operation desert shield "War games". Spring 1992 Nirsas Journal. P. 20-21

²⁷⁰ Department of the Army Historical Summary: FYs 1990–1991: веб сайт. URL: <https://history.army.mil/books/dahsum/1990-91/ch04.htm> (дата звернення: 20.04.23)

Ці заходи мали на меті створити сприятливе середовище, підтримати зв'язок з домом і продемонструвати вдячність громадян за жертви, які приносять військовослужбовці. Задовольняючи психологічні та емоційні потреби солдатів, армія США прагнула зміцнити бойовий дух і мотивацію під час війни в Перській затоці 1991 року.

Також, окрім зазначених способів підтримання високого рівня морально-психологічного стану, особливо після проведення бойових зіткнень, на допомогу командирам були направлені лікарі-психіатри та штатні психологи, які проводили індивідуальні та групові бесіди, спрямовані на розуміння і підтримку психічного благополуччя військовослужбовців. Індивідуальні бесіди проводились з метою оцінки психічного здоров'я, виявлення ознак психічного розладу, травми чи інших проблем, які були спричиненні бойовим досвідом, розлукою із близькими тощо. Вони надавали індивідуальну психологічну підтримку та консультування, під час яких пропонували стратегії подолання труднощів, а також забезпечували безпечний простір де військовослужбовці могли висловити свої думки та емоції пов'язані із війною. Групові бесіди надавали можливість поділитись своїм досвідом з іншими, хто пройшов схожі ситуації. Така групова взаємодія сприяла підтримці з боку співслужбовців, відчуттю приналежності до однієї справи, що сприяло психологічному благополуччю.²⁷¹

“Союзницька сила”. Період з 24 березня по 10 червня 1999 року в історії США та країн-членів НАТО відзначився спільним проведенням повітряно-наступальної операції *“Союзницька сила”* на теренах колишньої Югославії. Головною метою якої було завоювання переваги в повітрі та ізоляція району бойових дій, вивід з ладу основних об'єктів військової інфраструктури та

²⁷¹ Milgram, N. Israel and the Gulf War: The major events and selected studies. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*. 1994. №7(3). P. 205–215. DOI: 10.1080/10615809408249346.

зниження військово-економічного потенціалу країни шляхом придушення волі сербського народу до опору.²⁷²

Першочергово, на моральну підтримку надавали командири, які відповідали за встановлення чітких цілей, повідомлень про місію та розуміння її місії (що було проблематичним під час проведення миротворчої операції в Перській затоці). Вони брали на себе ініціативу, демонстрували впевненість, компетентності і мужності, командири надихали своїх підлеглих залишатись вмотивованими та зосередженими на місії. Також вони інформували своїх підлеглих про загальну ситуацію, стратегію та хід операцій. Вони надавали оновлену інформацію про цілі місії, інформували своїх підлеглих про тактичні плани. Відкрите і прозоре спілкування допомагало зміцнити довіру, розвіяти чутки і сприяло зміцненню почуття єдності і цілеспрямованості.

Не менш важливим була організація командирами заходів з підняття бойового духу для підтримання бойового духу своїх підлеглих. Ці заходи могли включати регулярні фізичні тренування, спортивні змагання, культурні заходи та соціальні збори. Такі ініціативи надавали можливості для відпочинку, товариського спілкування та згуртування колективу, допомагаючи солдатам впоратися зі стресом і труднощами війни.²⁷³

Під час війни в Югославії також впроваджувалися програми MWR для підтримки добробуту військовослужбовців, дислокованих у регіоні. Вони були спрямовані на забезпечення солдатів заходами спрямованими на відпочинок, зручностями та послугами для покращення морального духу та підвищення якості життя. Ці ініціативи були покликані запропонувати тимчасовий перепочинок від складних і часто стресових умов військових операцій.

²⁷² Скорик А.Б., Воронин В.В., Доска О.М. Аналіз операції «Союзницька сила» і оцінка її впливу на зміну стратегії оборони США. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. Вип. 3(21). 2009. С.19.

²⁷³ Davor Marijan. The Yugoslav National Army Role in the Aggression Against the Republic of Croatia from 1990 to 1992. URL: https://www.researchgate.net/publication/27202766_The_Yugoslav_National_Army_Role_in_the_Aggression_Against_the_Republic_of_Croatia_from_1990_to_1992 (дата звернення: 09.06.2022)

Пропозиції MWR зазвичай включали фітнес-центри, спортивні споруди, бібліотеки та інші форми розваг. Солдати могли займатися фізичною активністю, наприклад, спортом або тренуваннями, щоб підтримувати свою фізичну форму і знімати стрес. Бібліотеки надавали доступ до книг, журналів та інших матеріалів для читання, що дозволяло солдатам розслабитися і відволіктися від реалій війни за допомогою літератури.

Залежно від наявних ресурсів, на деяких військових об'єктах також могли бути їдальні, кінотеатри та соціальні заходи. Ці зручності мали на меті створити відчуття нормального життя та товариського спілкування серед солдатів. Крім того, програми MWR сприяли наданню послуг зв'язку, дозволяючи солдатам залишатися на зв'язку зі своїми сім'ями і друзями за допомогою листування, телефонних дзвінків або інших засобів комунікації.²⁷⁴

Масштаби і доступність послуг MWR під час війни в Югославії могли варіюватися залежно від конкретного місця, ресурсів і роду військ, що брали участь у конфлікті. Обставини конфлікту і еволюція війни також могли впливати на спектр послуг і програм, що пропонувались. Тим не менш, мета MWR залишалася незмінною – надавати підтримку, відпочинок та різноманітні заходи для зміцнення бойового духу військовослужбовцям, які служать у складному та ворожому середовищі.

Базуючись на досвіді проведення операції "Щит пустелі" та "Буря в пустелі", (який стосувався вирішення проблемних питань та підтримки членів сімей військовослужбовців, які перебували у відрядженні), виникла необхідність у створенні "Центру допомоги сім'ям". Даний центр, по суті, об'єднував представників військових та цивільних структур, які б могли надати допомогу сім'ї військового (штабний суддя-адвокат, фінансист, військова поліція, група

²⁷⁴ V Corps in Bosnia-Herzegovina, 1995-1996 : an oral history / Harold E. Raugh, Jr., editor ; interviews by Nels Dolan. P.135. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/OperationJointEndeavor.pdf> (дата звернення: 20.04.23)

підтримки сім'ї тощо). Також для кожної родини призначався координатор, який допомагав у розробці та реалізації програм з підтримки.²⁷⁵

Афганістан. Під час війни в Афганістані, що розпочалася у 2001 році, морально-психологічне забезпечення мало певну схожість із тими заходами, які були проведені в Югославії, але були й певні особливості, зумовлені унікальним характером кожного з конфліктів, а також розвитком програм з підтримки.

У першу чергу роль командирів для підтримання морально-психологічного стану особового складу полягала у згуртованості підрозділу. Це досягалось за рахунок зміцнення довіри, товариських стосунків та відчуття своєї необхідності серед військовослужбовців під час відвертого спілкування, командної роботи та взаємної підтримки. Також надання оновленої інформації про тактичні плани, ситуацію у зонах проведення бойових дій, що зменшувало невизначеність, розвіювало чутки та зміцнювало єдність.²⁷⁶

Ініціативи MWR в Афганістані пропонували військовослужбовцям цілий ряд послуг та зручностей для підтримки. А саме – фітнес-центри, обладнані тренажерами, спортивні майданчики для різних видів спорту, зокрема баскетболу, волейболу і футболу, а також зони відпочинку для релаксації. Ці зручності допомагали солдатам залишатися фізично активними, долати стрес і підтримувати належне самопочуття.

Програми MWR часто створювали інтернет-кафе або комп'ютерні центри, щоб солдати могли спілкуватися з родинами та друзями, які залишилися вдома. Це дозволяло військовослужбовцям спілкуватися зі своїми близькими, надсилати електронні листи та отримувати доступ до онлайн-ресурсів.

MWR також організовувала соціальні та розважальні заходи, аби створити для військових належні умови для проживання. Ці заходи включали живі виступи

²⁷⁵ V Corps in Bosnia-Herzegovina, 1995-1996 : an oral history / Harold E. Raugh, Jr., editor ; interviews by Nels Dolan. c.134. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/OperationJointEndeavor.pdf> (дата звернення: 20.04.23)

²⁷⁶ Redefining community in intercultural context the power distance and leadership in theatre of operations from Afghanistan. . URL: https://www.academia.edu/42829553/Redefining_Community_in_Intercultural_Context_THE_POWER_DISTANCE_DP_AND_LEADERSHIP_IN_THEATRE_OF_OPERATIONS_FROM_AFGHANISTAN_Rita_PALAGHIA

гуртів або коміків, шоу талантів, кінопокази та різноманітні святкування. Такі заходи мали на меті створити позитивну і приємну атмосферу, сприяти зміцненню товариських стосунків і дати можливість відпочити від вимог місії.

Для забезпечення належного харчування перед виконанням завдань місії були організовані їдальні, які нагадували цивільні ресторани, що дозволяло солдатам насолоджуватися їжею у комфортній і невимушеній обстановці.²⁷⁷

Також була запроваджена “Програма відновлення” (Restoration Program), яка діяла сім днів на тиждень. Щоденний розклад складався з фізичних тренувань та занять, які стосувались стресостійкості, управління гнівом, депресії або скорботи, позитивного мислення, розв’язання конфліктів тощо. Основною метою програми було запобігти жертвам неадекватної поведінки шляхом позитивних відносин із підрозділами та командирами, а у разі потреби реагувати на кризові стани. У грудні 2007 року до “Програми відновлення” були задіяні собаки-терапевти, що посприяло поліпшенню фізичного, соціального та емоційного стану військовослужбовців. Вони переказували історії про власних домашніх улюбленців і, як правило, розмова переходила до спогадів про нещодавню втрату товариша чи іншого поточного стресу, що значно полегшувало надання психологічної допомоги.²⁷⁸

Окрім того, під час миротворчих місій кінця XX початку XXI століття, психологи та капелани відігравали важливу роль у наданні психологічної підтримки та задоволенні потреб психічного здоров'я військовослужбовців. Роль психологів охоплювала кілька ключових аспектів:

— психологічна оцінка: психологи оцінювали стан психічного здоров'я людей, у тому числі цивільних осіб, біженців та військовослужбовців, які постраждали від війни. Вони використовували різні інструменти та методи

²⁷⁷ Gehrmann R. Entertaining Australian troops at war in Afghanistan and Iraq. P. 128–140. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/211496655.pdf> (дата звернення: 20.04.23)

²⁷⁸ Combat Operational Stress Control in Iraq and Afghanistan: Army Occupational Therapy. URL: <https://academic.oup.com/milmed/article/179/3/279/4160793/> (дата звернення: 21.04.23)

оцінки для виявлення симптомів травми, стресу, тривоги, депресії та інших психічних розладів²⁷⁹.

— індивідуальне консультування та терапія: психологи надавали індивідуальні консультації та організовували терапевтичні сесії, щоб допомогти людям впоратися з психологічним впливом війни. Вони створили безпечне та конфіденційне середовище, де люди могли висловити свої думки, емоції та переживання, пов'язані з конфліктом.

— психоосвіта та профілактика: психологи проводили психоосвітні заходи для підвищення обізнаності про проблеми психічного здоров'я та сприяння психологічній врівноваженості. Вони надавали інформацію про управління стресом, стратегію подолання та методи самодопомоги, щоб люди краще орієнтувались у викликах війни та її наслідках.²⁸⁰

— тренінги та консультації: психологи проводили тренінги та консультації для інших фахівців, залучених до військових дій, зокрема медичних працівників, соціальних працівників та лідерів громад.²⁸¹

Капелани також відігравали значну роль у миротворчих місіях, надаючи духовну та релігійну підтримку військовослужбовцям. Їх роль охоплювала різні аспекти: *духовне наставництво* — капелани пропонували духовне керівництво і консультування військовослужбовцям, допомагаючи їм зорієнтуватися в моральних і етичних проблемах, пов'язаних з війною. Вони вислуховували, давали релігійні поради, обговорювали питання віри та особистих переконань. *Морально-етична підтримка* — капелани допомагали військовослужбовцям вирішувати моральні дилеми та етичні питання, що виникали у зв'язку з їхньою участю у війні. Вони надавали конфіденційне і неупереджене середовище, де люди могли обговорити свої проблеми, допомагали їм узгоджувати свої дії з особистими цінностями і релігійними вченнями. *Кризове консультування* —

²⁷⁹ G.A.J. Van Dyk The role of military psychology in peacekeeping operations : the South African National Defence Force as an example P.129-130 URL: <https://journals.co.za/doi/abs/10.10520/EJC75870> (дата звернення: 21.04.23)

²⁸⁰ Mulligan K., Fear N., Jones N., Wessely S., Greenberg N. Psycho-educational interventions designed to prevent deployment-related psychological ill-health in Armed Forces personnel: a review. Psychological Medicine, Vol. 41, 2011 , P. 673 – 686. DOI: <https://doi.org/10.1017/S003329171000125X>

²⁸¹ Last D. Peacekeeping doctrine and conflict resolution techniques. P.187–207. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0095327X9502200203> (дата звернення: 21.04.23).

капелани пропонували кризове консультування та підтримку під час страждань, травм чи втрат. Вони надавали комфорт, розраду і джерело сили військовослужбовцям та їхнім сім'ям, що дозволяло пережити емоційні втрати від війни, включаючи поранення, розлуку з близькими. *Емоційна підтримка та стійкість* – капелани сприяли емоційній врівноваженості та стійкості військовослужбовців, надаючи підтримку, співчуття та співчутливу присутність. Вони допомагали людям впоратися з викликами війни, пропонуючи стратегії підтримки надії, управління стресом і знаходження сенсу в складних обставинах. *Сприяння комунікації* – капелани служили посередниками між військовослужбовцями та їхніми сім'ями, надаючи останні новини, передаючи повідомлення та пропонуючи підтримку під час розлуки. Вони допомагали подолати розлуку між військовослужбовцями та їхніми близькими, вирішуючи проблеми і забезпечуючи задоволення духовних та емоційних потреб.²⁸²

Також, варто звернути увагу на вплив ворожої пропаганди на морально-психологічний став військовослужбовців. Ключові наслідки ворожої пропаганди, які зустрічались під час досліджуваних локальних війн і збройних конфліктів кінця XX – початку XXI століття: підрив бойового духу – поширення дезінформації, неправдивих наративів, які викликали сумніви, розгубленість та відчуття марності їх служби, що потенційно послаблювало рішучість і мотивацію; психологічний стрес – графічні зображення або повідомлення, які підкреслювали небезпеку і жахи війни, були спрямовані на посилення тривоги, страху; підрив згуртованості – через поширення чуток або неправдивої інформації про дії чи наміри товаришів по службі та командирів.²⁸³

Протидія ворожій пропаганді у війні в Перській затоці включала кілька ключових моментів:

²⁸² Alvin M. Military Ministry to Civilians in Humanitarian Operations. p. 5-8. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA390546> (дата звернення: 21.04.23); Lee W., Burke C. and Crayne Z. Military Chaplains as Peace Builders. P.13–29. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep13893.9> (дата звернення: 21.04.23)

²⁸³ Кмін А.О. Окремі аспекти морально-психологічного забезпечення в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини XX – початку XXI ст. Електронний науковий фаховий журнал “Військово-історичний меридіан” №1, 2020, Київ, С.107–115.

По-перше, це взаємодія із ЗМІ. Коаліційні сили тісно співпрацювали із ЗМІ з метою надання точної і своєчасної інформації. Регулярні брифінги для преси, інтерв'ю із військовими посадовими особами, а також розміщення журналістів у військових частинах використовувались для підтримки прозорості і контролю нарративу.²⁸⁴

По-друге, психологічні операції (PSYOPS). Вони проводились з метою впливу і формування громадської думки, підриву довіри до іракського режиму і просування цілей коаліції. Ця діяльність включала в себе трансляцію радіо- і телевізійних програм, розповсюдження листівок, проведення особистих зустрічей із місцевим населенням.²⁸⁵

По-третє, налагодження супутникового мовлення. Через Службу радіо і телебачення Збройних Сил і Службу радіомовлення Британських Збройних Сил було налагоджено супутникове телевізійне мовлення, яке інформувало громадськість в регіоні щодо проведення миротворчої операції. Ці радіостанції подавали новини, розважальний контент, тим самим протидіючи пропаганді та пропонуючи альтернативне джерело інформації.

По-четверте, впровадження цензури та контролю інформації. Коаліційні сили запровадили суворі заходи цензури для запобігання поширенню чуток або секретної інформації, яка могла б бути використана ворогом.²⁸⁶

По-п'яте, моніторинг та аналіз. Відбувалось активне відстеження ворожої пропаганди, щоб визначати теми, тактику і потенційні джерела дезінформації. Такі дії дозволяли розробляти контрнарративи та ефективно реагувати на ворожу кампанію.²⁸⁷

²⁸⁴ Purvis S. The Media and the Gulf War. *RSA Journal*. Vol. 139. pp. 735-744. URL: <https://www.jstor.org/stable/41375694> (дата звернення: 21.04.23)

²⁸⁵ Goldstein F.L., Findley B.F. Psychological operations. Principles and Case studies. Alabama: Press maxwell Air Force Base. 1996. pp.5,10.

²⁸⁶ Fahey J. Case study: propaganda and the 1990 Gulf War: Television and the media. URL: https://www.academia.edu/7677855/Case_Study_Propaganda_and_the_1990_Gulf_War_Television_and_the_media (дата звернення: 21.04.23)

²⁸⁷ Freedom of Expression and the War: Press and Speech Restrictions in the Gulf and F.B.I. Activity in U.S. Raise First Amendment Issues URL: <https://www.hrw.org/reports/1991/us2/#2> (дата звернення: 21.04.23)

Підхід до протидії ворожій пропаганді в Югославії та Афганістані міг відрізнятися через унікальні особливості кожного конфлікту. Однак, можна виділити деякі загальні відмінності у протидії ворожій пропаганді у цих двох контекстах:

Війна в Югославії:

Під час конфлікту в Югославії традиційні ЗМІ, а саме: телебачення, радіо і газети відігравали неабияку роль у поширенні пропаганди. Протидія ворожій пропаганді зазвичай включала в себе націленість на ці традиційні медіа-канали і надання альтернативних наративів та інформації, щоб кинути виклик неправдивим або упередженим повідомленням.²⁸⁸

Психологічні операції (PSYOPS) використовувалися для протидії ворожій пропаганді в Югославії. Усі зусилля були спрямовані на вплив і формування сприйняття, ставлення і поведінки цільової аудиторії за допомогою різних засобів, включно трансляцію радіопрограм, розповсюдження листівок і особисту взаємодію з місцевим населенням, а також поширення щотижневої газети.²⁸⁹

У югославському конфлікті були задіяні численні етнічні групи зі своїми мовними діалектами. Протидія ворожій пропаганді вимагала багатомовного потенціалу для ефективної комунікації з різними верствами населення та вирішення їхніх конкретних проблем і скарг.²⁹⁰

Війна в Афганістані:

З поширенням цифрових і онлайн-платформ протидія ворожій пропаганді в Афганістані передусім включала стратегії боротьби з екстремістськими наративами, поширюваними через соціальні мережі, веб-сайти і онлайн-форуми.

²⁸⁸ Grotzky J. Media in Conflict - Wartime and after wartime in former Yugoslavia. URL: https://www.academia.edu/37852686/Media_in_Conflict_Wartime_and_After_Wartime_in_Former_Yugoslavia (дата звернення: 21.04.23)

²⁸⁹ Collins S. Army PSYOP in Bosnia: Capabilities and Constraints. URL: <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1928&context=parameters> (дата звернення: 21.04.23)

²⁹⁰ Sotiropoulou A. The role of ethnicity in ethnic conflicts: The case of Yugoslavia. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/26506/PN04.02.pdf> (дата звернення: 21.04.23)

Заходи включали моніторинг і відстеження онлайн-активності, проведення контрпропагандистських кампаній та використання цифрових платформ для поширення альтернативних меседжів.

В Афганістані протидія ворожій пропаганді часто була однією зі складових активної боротьби з повстанцями. Вона включала не лише протидію екстремістській пропаганді, але й вирішення глибинних проблем, поліпшення управління та завоювання підтримки і довіри місцевого населення.²⁹¹

Отже, протидія ворожій пропаганді в Югославії та Афганістані відрізнялася з точки зору фокусу на традиційні ЗМІ, використанням психологічних операцій, необхідністю багатомовності, акценту на цифрові і онлайн-платформи, інтенсивних зусиль у протидії повстанцям. Ці відмінності відображають унікальні характеристики кожного конфлікту, еволюцію медіа та технологій.

Отже, роль МПЗ у локальних війнах і збройних конфліктах кінця XX – початку XXI століття має вирішальне значення для підтримання добробуту та ефективності військовослужбовців у складних і часто стресових умовах. Вони спрямовані на підвищення психологічної стійкості, надання механізмів для подолання труднощів і сприяння психічній рівноваженості, командній роботі, довірі і взаємній підтримці військовослужбовців. МПЗ є широкою системою підтримки, яка включає медичні послуги, капеланські послуги, консультування та соціальне забезпечення. Ці системи працюють разом для надання комплексної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім'ям під час локальних війн і збройних конфліктів.

²⁹¹ Afghanistan: Counter-Terrorism Action Plan. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/52758/st_12315_2021_init_en.pdf (дата звернення: 21.04.23)

Висновки до розділу 4.

Проведений аналіз вищезазначеного дає змогу стверджувати, що завдання з морально-психологічного забезпечення у країнах-партнерах НАТО, а саме у Сполучених Штатах Америки, Федеративній Республіці Німеччині, Франції, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Республіці Польщі покладаються безпосередньо на командирів, священнослужителів, психологів та групу з психологічних операцій. Основною подібністю у підготовці майбутніх військових фахівців є наявність *професійних курсів* підготовки, які необхідно пройти після випуску з ВВНЗ відповідно до майбутньої посади, яку обійматиме випускник. *Підхід до вибору спеціалізації* у ВВНЗ країн-членів НАТО особливо не відрізняється. У навчальних закладах Федеративної Республіки Німеччини, Франції та Республіки Польща напрям (спеціалізація) обирається під час вступу до навчального закладу і продовжується впродовж усього навчання. Однак, у США напрям підготовки обирається лише на останньому університетському році навчання, до того часу підготовка є загальновійськовою та включає в себе компоненти лідерства, психології та військових дисциплін, які є необхідними кожному командирі без винятку. У Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії напрям підготовки є один для всіх – загальновійськовий.

Щодо відмінностей, перш за все – це *вступна кампанія*, яка складається з проходження вступного тестування, оцінювання фізичної підготовки та медичного обстеження. Однак, окрім цього, є певні нюанси, якими кожна досліджувана країна відрізняється: у США – необхідність мати рекомендацію від конгресмена, яку можливо отримали за умови високого рівня знань шкільної програми, а також участі у позашкільній самодіяльності (гуртки, олімпіади тощо); у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії – завершену цивільну освіту (вищу освіту) та безпосереднє підписання контракту зі ЗС своєї держави; у Франції – це наявність здобутого освітнього рівня “бакалавр” та вивчення одного з напрямів (технічного або гуманітарного) у

вищому цивільному навчальному закладі впродовж необхідних років (bac+2), також є проходження комплексного вступного іспиту, (особливістю якого є написання есе), однак, враховуючи статистику, а саме 80% вступників мають здобуту вищу освіту, можна стверджувати, що вступна кампанія у Франції має схожість зі вступною кампанією Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (наявність вищої освіти); у Федеративній Республіці Німеччині – перед вступною кампанією у ВВНЗ є обов’язкове проходження “базової військової підготовки”, яка входить до складу етапів офіцерського навчання; у Республіці Польща особливістю вступу ми визначаємо обов’язкове знання англійської мови.

Тривалість навчання, у кожній досліджуваній країні тривалість навчання відрізняється: США – 4 роки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 1 рік, Франція – до 3 років (в залежності від спеціальності), Федеративна Республіка Німеччина – 4 роки, Республіка Польща – 3-5 років (залежить від обраної спеціальності). Найменша тривалість навчання у ВВНЗ у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії та Франції, ми можемо зробити припущення, що така нетривала підготовка є наслідком обов’язкової наявності закінченої вищої цивільної освіти, яка необхідна для вступу у військовий навчальний заклад. Окремо варто звернути увагу на Федеративну Республіку Німеччина, підготовка майбутнього офіцера триває впродовж 7 років, 4 з яких – навчання у ВВНЗ.

Головною подібністю у навчанні у ВВНЗ досліджуваних країн є розвиток лідерських якостей. Навчальні заклади прагнуть виховати ефективних лідерів, здатних приймати обґрунтовані рішення, керувати військовими колективами та вирішувати складні завдання. Практична підготовка відіграє вирішальну роль у цих закладах. Курсанти беруть участь у польових навчаннях, симуляціях та стажуваннях, щоб застосувати свої теоретичні знання в реальних умовах.

Практичні дії іноземних фахівців, які відповідали за морально-психологічне забезпечення в локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ –

початку ХХІ століття мають кілька ключових особливостей. По-перше, це залучення фахівців із різних галузей, як психологія, психіатрія, капеланство, консультування задля всебічної підтримки. По-друге, психологічну підтримку надавали психологи та психіатри, робота яких передбачала практичну підтримку, спрямовану на стабілізацію морально-психологічного стану, заспокоєння, активне слухання проблем та знаходження шляхів їх вирішення. По-третє, програма "Morale, Welfare, and Recreation Programs", якою передбачалось облаштування місць відпочинку військовослужбовців (тренажерні зали, центри відпочинку тощо), організовувала заходи та розваги (спортивні турніри, культурні свята), комунікацію із сім'ями (інтернет-кафе, засоби мобільного зв'язку). По-четверте, допомога капеланів була спрямована на духовну підтримку, богослужіння та постійну підтримку емоційного стану військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

Результати дисертаційного дослідження дозволяють зробити низку висновків:

1. Значну увагу автори наукових праць приділяли дослідженню виховної роботи, зокрема становленню структур управління, розробці нормативної бази, трансформації військових навчальних закладів. З 2014 року помітна увага приділяється консолідації досвіду, набутого під час російсько-української війни. Крім того, значну увагу було приділено дослідженню системи підготовки країн-партнерів НАТО та отриманню інформації про локальні війни та збройні конфлікти кінця XX та початку XXI століть. Наявні джерела та література створили комплексну основу для повного вирішення мети, предмета та завдань дисертаційного дослідження.

2. Основні чинники, що вплинули на розвиток підготовки військових фахівців у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного за часів незалежності України, можна підсумувати таким чином:

- перехід України до незалежності та її політична трансформація в 1991 році призвели до значних суспільних змін, включно з розвитком нової системи військової освіти. Зміна політичного ландшафту та створення національних інституцій дали можливість формувати військову освіту відповідно до власних потреб і пріоритетів країни;
- інтеграція до міжнародних стандартів мала значний вплив на розвиток військової освіти. На шляху до євроатлантичної інтеграції та партнерства з країнами-членами НАТО, Україна керувалась метою приведення своєї системи військової освіти у відповідність до міжнародних норм і практик, що забезпечувало б сумісність з освітньою системою НАТО;
- професійний розвиток і міжнародна співпраця: співпраця з міжнародними партнерами, включаючи програми військового обміну, спільні навчання та освітні ініціативи, надала можливості для професійного розвитку та обміну знаннями між ВВНЗ;

– необхідність подолання загроз національній безпеці та оборонних викликів, зокрема російсько-українська війна, призвела до переоцінки оборонної стратегії України. Це спонукало до реформ у підготовці у ВВНЗ, аби привести її у відповідність до нових зовнішніх загроз та підвищити професійні можливості Збройних Сил.

3. Підготовку фахівців з військово-гуманітарного профілю до початку російсько-української війни можна розділити на три етапи: розвиток системи освіти можна поділити на три етапи перший – будівництво (1991–2001 рр.), другий – становлення та розвиток (2001–2011 рр.), третій – подальший розвиток (2011–2013 рр.).

На першому етапі основна увага була зосереджена на створенні законодавчої бази військової освіти та Збройних Сил України. У підготовці фахівців з військово-гуманітарного профілю увага акцентувалась на поглибленому вивченні технічних засобів виховної та культурно-просвітницької роботи. Метою було популяризувати українську культуру та історію серед військовослужбовців та населення. Зауважимо, що цей етап передбачав підготовку “офіцерів-виховників”, які розповсюджували українську історію, традиції та звичаї серед населення України та військовослужбовців.

На другому етапі продовжувався розвиток освіти із використанням іноземного досвіду, зокрема країн-членів НАТО. Це включало запровадження шкал оцінювання, зовнішнього незалежного оцінювання, кредитно-модульної системи та компетентнісного підходу. Гуманізація стала провідним принципом освіти з акцентом на військовослужбовця, як особистість. Відбувався активний обмін досвідом між військовослужбовцями та викладачами в Україні та за її межами. Цей етап мав на меті виховання “офіцера-управлінця”, який володів сильними морально-етичними якостями, а також знаннями з психології та педагогіки для ефективного керівництва військовими колективами.

Третій етап ознаменував перші кроки на шляху до становлення “офіцерів-лідерів”. У ньому були запроваджені дисципліни, спрямовані на розвиток

лідерських якостей та глибше розуміння психологічних аспектів особистості військовослужбовця.

4. Під час російсько-української війни відбулось розширення обов'язків і вимог до випускників з морально-психологічного забезпечення, що призвело до змін у навчальному процесі. Ці зміни передбачали запровадження нових дисциплін, які надавали знання курсантам, які необхідні були для розвитку спеціальних професійних навичок. Навчальний процес зазнав значних трансформацій у 2017 році, зокрема відбулось більш поглиблене вивчення індивідуальності військовослужбовців, психологічної діагностики та допомоги для запобігання такого стану, як девіантна поведінка. Окрім цього, навчальний процес складався з активних методів навчання, а саме: групові дискусії, інтерактивні ігри, які зазвичай застосовуються провідними навчальними закладами світу. Це свідчить про засвоєння як бойового досвіду, набутого офіцерами-викладачами та випускниками Національної академії сухопутних військ під час бойових дій, так і зарубіжних досягнень. Також зазнала змін атестація випускників – комплексний іспит складався з декількох профілюючих дисциплін, натомість у 2016 році державний іспит складали виключно з однієї дисципліни.

5. Щодо ключових особливостей підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю досліджуваних країн-партнерів НАТО (Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Сполучене Королівство Велика Британія та Північна Ірландія, Республіка Польща). Загальним аспектом у підготовці майбутніх військових фахівців є наявність спеціалізованих курсів, які вивчають після закінчення ВВНЗ, з урахуванням конкретної посади, яку випускник обійматиме. Ще одна схожість полягає у виборі спеціалізації у вищих навчальних закладах країн-членів НАТО, хоча за часом він різниться. Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Республіка Польща визначають спеціалізацію при вступі і дотримуються її протягом усього навчання, в той час як у Сполучених Штатах Америки приймають рішення про спеціалізацію лише на останньому курсі університетського навчання, причому

попередня підготовка зосереджується на загальних військових знаннях, необхідних усім командирам. Основні відмінності, що розрізняють країни: процес відбору та вимоги до абітурієнтів відрізняються в різних країнах. У Сполучених Штатах Америки вступ до академій військової служби є висококонкурентним і передбачає процес рекомендацію від конгресмена. У Федеративній Республіці Німеччині, Франції, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії та Республіці Польщі кандидати, як правило, подають документи безпосередньо до військових університетів і проходять процес відбору, який включає перевірку академічної кваліфікації, тести на фізичну підготовку та співбесіди.

Військова освіта в усіх цих країнах зосереджена на поєднанні академічного навчання та військової підготовки. Однак, у Сполучених Штатів Америки ВВНЗ наголошує на широкій гуманітарній освіті поряд з військовою підготовкою. Федеративній Республіці Німеччині і Республіці Польщі роблять сильний акцент на технічній та інженерній освіті. У Франції – комплексна військова освіта, яка поєднує академічне навчання, розвиток лідерських якостей і військову підготовку. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії має унікальну систему військової освіти, яка поєднує цивільну університетську освіту з підготовкою військових офіцерів.

Освітньо-кваліфікаційний рівень у цих країнах відрізняється. Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, а також Франції мають спеціальну мережу ВВНЗ, які пропонують навчання за програмами бакалаврату. Федеративна Республіка Німеччина та Республіка Польща – надають освіту як на рівні бакалаврату, так і на рівні магістратури.

Що стосується практичних дій, використовується мультидисциплінарний підхід із залученням фахівців із різних галузей, таких як: психологія, психіатрія, релігія та консультивання. Психологи та психіатри відіграють важливу роль у наданні практичної підтримки для стабілізації морально-психологічного стану військовослужбовців, уважно вислуховують їхні проблеми та шукають шляхи їх вирішення. Програми з підтримання морального духу, добробуту та відпочинку

впроваджуються для поліпшення клімату в колективі, зосереджуючись на обладнанні військових місць відпочинку, організації заходів та розваг, а також сприянні спілкуванню з родинами. Капелани забезпечують духовне керівництво, емоційну підтримку.

Наведені висновки підкреслюють важливість адаптованих програм навчання та комплексних систем підтримки для задоволення моральних і психологічних потреб військовослужбовців. Різниця в тривалості відображає різні підходи до освіти та підготовки, тоді як спільна увага до міждисциплінарної підтримки наголошує на визнанні складного процесу збереження психічного та емоційного благополуччя у військових умовах.

6. Офіцери з морально-психологічного забезпечення відігравали важливу роль у формуванні стійкості та допомозі військовослужбовцям впоратися із викликами воєнних дій (ООС (АТО)). Їх обов'язки включали: підтримання морального духу, запобігання кризовим ситуаціям, вирішення соціальних та сімейних питань, які суттєво впливали на психологічний стан військовослужбовців, підтримування позитивних настроїв у колективі. Для цього були організовані тренінги та майстер-класи з навчання техніці саморегуляції та основам тактичної медицини, протидіяли ворожій пропаганді, що поширювалась рф, шляхом надання достовірної інформації, розвінчанням міфів, а також організовували дозвілля у підрозділі (концерти, розповсюдження журналів, дисків із музикою та книжок).

7. Аналіз розвитку системи підготовки фахівців з військово-гуманітарного профілю у НАСВ дає змогу сформулювати рекомендації, щодо подальшого удосконалення:

1. Проведення заходів щодо удосконалення доктринальних документів, що обумовлюють процес підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю з урахуванням досвіду російсько-української війни та досвіду професійної підготовки майбутніх офіцерів в країнах-членах НАТО через внесення змін до професійного стандарту та освітньо-професійної програми щодо набуття

випускниками спроможностей ефективної реалізації перспективних напрямів розвитку системи морально-психологічного забезпечення в ЗС України, а саме соціального захисту військовослужбовців, соціального супроводу службово-бойової діяльності військовослужбовців та членів сімей, проведення заходів психологічної підтримки та первинної психологічної реабілітації в складі груп контролю бойового стресу військової частини.

2. Внесення змін до навчальних планів підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю щодо набуття випускниками компетентностей забезпечення соціального супроводу службово-бойової діяльності та проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів соціально-правового захисту військовослужбовців як перспективного напрямку розвитку структур з морально-психологічного забезпечення ЗС України, серед яких: «Державне управління соціальним захистом військовослужбовців та членів їх сімей», «Методи та технології соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей», «Соціальна робота у військових частинах (підрозділах)».

3. Подальша реалізація заходів щодо запровадження досвіду професійної підготовки офіцерського складу у військових навчальних закладах країн-членів НАТО через збільшення бюджету навчального часу на викладання навчальної дисципліни «Психологія лідерства військовослужбовців» щодо більш глибокого опанування курсантами практичними механізмами реалізації складових та окремих елементів Концепції розвитку лідерства військовослужбовців на різних рівнях взаємодії суб'єктів військово-професійної діяльності у процесі виконання навчальних, службових і бойових завдань, набуття здатності особисто проявляти лідерські якості та розвивати їх у підпорядкованого особового складу відповідно до фахової кваліфікації на основі системи військово-професійних, фахових і лідерських знань, навичок, умінь, здатностей, досвіду лідерської поведінки і рішень, практичного та емоційного інтелекту, комплексу сформованих лідерських цінностей, ставлень, мотивації, еталонів, якостей і корпоративної культури.

4. Запровадження циклу факультативних навчальних дисциплін «Інформаційний менеджмент», «Соціальні комунікації», «Теорія і практика рекрутингу», «Інформаційний менеджмент та менеджмент соціальних мереж», «Системний аналіз інформаційних процесів» щодо набуття курсантами компетентностей для виконання функції інформаційно-аналітичної діяльності та соціальних комунікацій, проведення рекрутингових заходів та PR-акцій, застосування передових технологій отримання, аналізу та обробки інформації, що забезпечить готовність до ефективного виконання обов'язків на первинних посадах офіцерів структур з морально-психологічного забезпечення, інформаційно-аналітичних центрів.

5. Внесення змін до навчальних планів підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю щодо врахування особливостей застосування різних родів військ Сухопутних військ ЗС України та підвищення рівня індивідуалізації професійної підготовки через впровадження різних блоків вибірових дисциплін (дисциплін за вибором курсанта) окремо для курсантів, що плануються до розподілу на посади в підрозділи: механізованих і танкових військ, ракетних військ та артилерії, підрозділи десантно-штурмових частин та частин морської піхоти.

Отже, виконана дисертаційна робота дає можливість стверджувати, що, на наш погляд, мета дослідження досягнута. Досвід функціонування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного проаналізовано та визначені можливі шляхи його удосконалення. Наукові завдання вирішені.

Перспективними напрямками нових досліджень з цієї тематики, на нашу думку, можуть бути: комплексне вивчення практичної діяльності МПЗ та підготовки курсантів МПЗ під час російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

**Центральний державний архів вищих органів влади та управління
України, м. Київ.**

1. Декларація про державний суверенітет України. 16 липня 1990 р. ЦДАВО України Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4490. Арк. 100–106.
2. Закон Радянської Соціалістичної Республіки про Міністерства і Державні комітети Української РСР. 3 серпня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4491. Арк.107–109.
3. Закон України про державний кордон України. 04 листопада 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4635. Арк.24–39.
4. Закон України про загальний військовий обов'язок і військову службу. 25 березня 1992 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4742. Арк.25–69.
5. Закон України про Збройні Сили України. 06 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4636. Арк. 23–25.
6. Закон України про обертання майна Компартії України та КПСС на державну власність. 20 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4637. Арк.121–122.
7. Закон України про оборону України. 06 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4636. Арк.12–21.
8. Закон України про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності. 13 грудня 1991 року ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4637. Арк.1–18.
9. Закон України про прийняття Конституції України і введення її в дію. 28 червня 1996 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 5269. Арк.65–67.
10. Закон України про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. 20 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4637. Арк. 161–175.

11. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про освіту. 22 травня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк. 154–182.
12. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про перелік міністерств та інші центральні органи державного управління Української РСР. 13 травня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк. 139–140.
13. Закон Української Соціалістичної Республіки про економічну самостійність Української РСР від 3 серпня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16.
14. Постанова Верховної Ради України звернення Верховної Ради України до солдатів і матросів, сержантів і старшин, прапорщиків і мічманів, офіцерів, генералів і адміралів військових частин, з'єднань і об'єднань Збройних Сил СРСР, що дислокуються на території України і за її межами. 03 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4633. Арк.2–4.
15. Постанова Верховної Ради України про альтернативну (трудова) службу. 23 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк. 79.
16. Постанова Верховної Ради України про військові формування на Україні. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк. 8.
17. Постанова Верховної Ради України про Воєнну доктрину України. 19 жовтня 1993р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4878. Арк.25–33.
18. Постанова Верховної Ради України про День Збройних Сил України. 19 жовтня 1993 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4878. Арк.24.
19. Постанова Верховної Ради України про департизацію державних органів, установ та організацій. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк.6.
20. Постанова Верховної Ради України про дії Уряду по виконанню пункту 6 Постанови Верховної Ради України від 27 січня 1993 року “Про соціально-економічне становище в Україні та заходи щодо його стабілізації, соціального захисту населення, вдосконалення роботи Верховної Ради України в умовах, які склалися”. 17 березня 1993 року ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4854. Арк.166–168.

21. Постанова Верховної Ради України про затвердження кандидатури РАДЕЦЬОГО В.Г. для призначення на посаду Міністра оборони України. 8 жовтня 1993 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4878. Арк.18.
22. Постанова Верховної Ради України про Заяву Президії Верховної Ради України щодо Збройних Сил України. 22 листопада 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4724. Арк.53–55.
23. Постанова Верховної Ради України про збільшення батальйону Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН на території колишньої Югославії та надсилку групи військових спостерігачів. 19 листопада 1993 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4879. Арк.5–6.
24. Постанова Верховної Ради України про Збройні Сили України. 22 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк.70.
25. Постанова Верховної Ради України про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. 11 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк.51–60.
26. Постанова Верховної Ради України про Міністра оборони України. 03 вересня 1992 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4633. Арк.1.
27. Постанова Верховної Ради України про оборону України. 22 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634 Арк.69.
28. Постанова Верховної Ради України про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк.3–5.
29. Постанова Верховної Ради України про прикордонні війська України. 22 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк. 74.
30. Постанова Верховної Ради України про соціальний і правовий захист військовослужбовців, які проходять службу на території України, та членів їх сімей. 23 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634. Арк.78.
31. Постанова Верховної Ради України про стан проведення військової політики України та реалізацію законодавчих актів з питань військової сфери. 08

квітня 1992 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4742. Арк.151–152.

32. Постанова Верховної Ради України про створення Ради оборони України. 11 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4634 Арк.46-50.

33. Постанова Верховної Ради України про текст Військової присяги. 06 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4636. Арк. 27–28.

34. Постанова Верховної Ради України про текст Заяви Президії Верховної Ради України. 01 листопада 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4727. Арк.1–2.

35. Постанова Верховної Ради Української РСР про внесення до порядку денного другої сесії Верховної Ради Української РСР питання про ратифікацію Договору між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою. 21 листопада 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4497. Арк. 92.

36. Постанова Верховної Ради Української РСР про питання націоналізації майна КППС та ВЛКСМ на території України. 15 жовтня 1990 р. ЦДАВО України Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4497 Арк. 14.

37. Постанова Верховної Ради Української РСР про ратифікацію Договору між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою. 22 листопада 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4504. Арк. 10–12.

38. Постанова Верховної Ради Української РСР про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері відносин з радянськими республіками. 31 жовтня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4497. Арк. 72–73.

39. Постанова Верховної Ради Української РСР про реалізацію Закону Української РСР про економічну самостійність Української РСР. 3 серпня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4491 Арк. 89–90.

40. Постанова Верховної Ради Української РСР про стан виконання постанови Верховної Ради Української РСР від 30 липня 1990 року в питанні проходження військової служби громадянами республіки. від 10 жовтня 1990 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4497. Арк.10–12.

41. Постанова Президії Верховної Ради України про Прапор України. 18 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4709. Арк.81.
42. Постанова Української Радянської Соціалістичної Республіки акт Проголошення незалежності України. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630. Арк. 2.
43. Постанова Української Радянської Соціалістичної Республіки про Концепцію нової Конституції України. 22 травня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк. 153.
44. Постанова Української Радянської Соціалістичної Республіки про проект Закону Української РСР про освіту. 17 квітня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4604. Арк.70.
45. Постанова Української Радянської Соціалістичної Республіки про проголошення незалежності України. 24 серпня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4630 Арк. 1.
46. Розпорядження Голови Верховної Ради України про першочергові заходи по створенню умов для діяльності Міністерства оборони України та державного комітету України по оборонній промисловості і машинобудуванню. 07 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4712. Арк. 119.
47. Розпорядження Голови Верховної Ради України про повноважних представників Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України з військових справ при військових формуваннях на Україні. 10 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4719. Арк.8–9.
48. Розпорядження Голови Верховної Ради України про порядок передислокації військових формувань, військово-учбових закладів на території України та за її межами. 07 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4712. Арк.56–59.
49. Розпорядження Голови Верховної Ради України про посилення соціальної захищеності військовослужбовців, які проходять службу на території України та військовослужбовців – громадян України, що служать за її межами. 03 вересня

1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4712. Арк. 1–3.

Спр. 5269. Закони та постанови, прийняті на п'ятій сесії Верховної Ради України (07.06–04.07.96), 216 арк.

50. Указ Президії Верховної Ради України про підпорядкування Україні дислокованих на її території військових частин і підрозділів Залізничних військ СРСР, військ урядового зв'язку КДБ СРСР і Цивільної оборони СРСР та військової техніки і майна МО СРСР, переданих безоплатно навчальним організаціям ТСОУ. 07 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4715. Арк.55–56.

51. Указ Президії Верховної Ради України про присвоєння військового звання Міністру оборони України. 18 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4709. Арк.83.

52. Указ Президії Верховної Ради України про текст військової Присяги. 10 жовтня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4719. Арк.4.

53. Указ Президії Верховної Ради України про тимчасовий порядок присвоєння військових звань в Збройних Силах України. 18 вересня 1991 р. ЦДАВО України. Ф.1. Оп.16. Од. зб. 4709. Арк.82.

Галузевий державний архів Міністерства оборони України, м. Київ

54. Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про організацію відрядження випускників військових навчальних закладів, які закінчують навчання в 1993 році у розпорядження Міністерства оборони Російської Федерації. 02 липня 1993 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 5. Арк.139–140.

55. Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про створення комісії по розформуванню Львівського вищого військового училища та формуванню відділення військової підготовки при державному університеті “Львівська політехніка”. 25 вересня 1993 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 6. Арк.16–17.

56. Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про створення робочої групи для розробки документів щодо визначення напрямків підготовки і переліку спеціальностей фахівців Збройних Сил України. 15 жовтня 1993 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 6. Арк.143–145.
57. Директива начальника Головного Штабу Збройних Сил України про упорядкування роботи з психологічними методиками у Збройних Силах України. 01 грудня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 20683. Спр. 6. Арк.219–221.
58. Довідка-довідь, щодо вирішення проблемних питань відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”. 10 вересня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 23906. Спр. 11. Арк.214.
59. Доклад автомобильного управления штаба вооружения о соответствии с планом работы, утверждённым заместителем начальника вооружения ВС Украины 9 сентября 1994 года и директивой МО Украины от 4 августа 1994 года №Д-35, проверил готовность отделения военной подготовки государственного университета “Львовская политехника”. 19 сентября 1994 г. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 18640. Спр. 8. Арк.136–138.
60. Доповідь заступника Міністра оборони України. Командуючого сухопутними військами генерал-полковника В. Союкова. ГДА МО України. 16 вересня 1994 р. Ф.3657. Оп. 18640. Спр. 8. Арк.141–143.
61. Доповідь Начальника Головного управління генерал-майора В. Гудима. 08 вересня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 23906. Спр. 11. Арк. 112–213.
62. Доповідь ТВО начальника штабу Озброєння Збройних Сил України полковника О.Галабутського. 08 вересня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 23906. Спр. 11. Арк.209–210.
63. Лист від Державного університету “Львівська Політехніка”. 16 вересня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3657. Оп. 18640. Спр. 8. Арк.139–140.
64. Наказ головного управління виховної роботи про організацію професійної підготовки офіцерів Головного управління виховної роботи МО України в 1996 навчальному році. 19 грудня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 22583. Спр. 1. Арк.167–168.

65. Наказ головного управління виховної роботи про призначення на посади після навчання. 15 грудня 1994 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 22583. Спр. 1. Арк.156.
66. Наказ начальника Одеського ордена Леніна інституту Сухопутних військ про створення комісії по передачі навчальної літератури до Львівського військового інституту “Львівська політехніка”. 11 жовтня 2006 р. ГДА МО України. Ф.5820. Оп. 49177. Спр. 2. Арк.64.
67. Наказ начальника соціально-психологічної служби Збройних Сил України – начальника соціально-психологічного управління Міністерства оборони України про конкретизацію та посилення роботи Соціально-психологічного управління Міністерства оборони України в культурно-просвітницькому вихованні та гуманітарній підготовці. 10 квітня 1992 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 19877. Спр. 1. Арк.6–7.
68. Наказ начальника соціально-психологічної служби Збройних Сил України – начальника соціально-психологічного управління Міністерства оборони України про відповідальність за організацію гуманітарної підготовки особового складу Збройних Сил України. 20 жовтня 1992 р. ГДА МО України. Ф.3792. Оп. 19877. Спр. 1. Арк.44.

**Львівський територіальний архівний відділ Галузевого державного архіву
Міністерства оборони України, м. Львів**

69. Звіт державної екзаменаційної (кваліфікаційної) комісії Львівського військового ордена Червоної Зірки інституту імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка” про проведення державних екзаменів, захисту кваліфікаційних, дипломних робіт (проектів, задач) та випуску курсантів у 2004 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 1П. Спр. 36. Арк. 23–66.
70. Звіт державної екзаменаційної (кваліфікаційної) комісії про проведення державної атестації та випуск курсантів у Львівському військовому ордена

Червоної Зірки інституті імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка” у 2003 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 1П. Спр. 36. Арк. 1–25.

71. Звіт державної екзаменаційної комісії про проведення державної атестації та випуску курсантів у Львівському військовому ордену Червоної Зірки інституті імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка” у 2001 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 1П. Спр. 31. Арк. 1–26.

72. Звіт державної екзаменаційної комісії про проведення державної атестації та випуску курсантів у Львівському військовому ордену Червоної Зірки інституті імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка” у 2002 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 1П. Спр. 36. Арк. 58–59.

73. Наказ начальника Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” по навчальній частині про зарахування військовослужбовців, випускників ліцеїв та цивільної молоді на перший курс навчання Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”. 08 серпня 1995 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 46903. Спр. 2. Т.4. Арк. 55

74. Наказ начальника Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” по навчальній частині про виплату одноразової грошової винагороди за підтримання високої бойової готовності відділення, сумлінне виконання службових обов’язків та бездоганну дисципліну за 1994 рік. 20 січня 1995 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 46903. Спр. 2. Т.4. Арк. 8–11.

75. Наказ начальника Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” по навчальній частині про зарахування абітурієнтів на 1 курс навчання до Відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка” у 1997. 30 липня 1997 р. Львівський

територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 46903. Спр. 2. Т.4. Арк. 80–90.

76. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища о зачислении военнослужащих, выпускников суворовских военных училищ, гражданской молодежи и военнослужащих, принятых выездными комиссиями МР СРСР, на первый курс училища и о присвоении воинского звания кандидатам из числа гражданской молодежи. 01 августа 1987 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 149.

77. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища о выпуске офицеров, окончивших 2-х месячные курсы культпросветработников. 24 сентября 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 166.

78. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища о зачислении курсантов в списки личного состава училища. 31 августа 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 170–191.

79. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища о зачислении военнослужащих, выпускников суворовских военных училищ, гражданской молодежи и военнослужащих принятых на первый курс училища и о присвоении воинского звания кандидатам из числа гражданской молодежи. 01 августа 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 204.

80. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об окончании обучения в училище курсантов 4 курса Афганской Национальной группы. 11 апреля 1989 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 223.

81. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии военнослужащих Гвинеи-Бисау и Кабо-

Верде по окончании учебы. 26 декабря 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк.269.

82. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии слушателей Эфиопской национальной группы в связи с отзывом их на родину. 12 ноября 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 282.

83. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии военнослужащих Гвинеи-Бисау в связи с отзывом их на родину. 25 октября 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк. 284.

84. Приказ начальника Львовского высшего военно-политического ордена Красной Звезды училища об убытии курсантов Народной республики Лаоса в связи с отзывом их на родину. 25 сентября 1991 г. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 43936. Спр. 74. Арк.291

85. Рішення Державної екзаменаційної комісії про випуск курсантів Львівського ордена Червоної Зірки інституті імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка”. 15 червня 2001 р. Львівський територіальний архівний відділ ГДА МО України. Ф.797. Оп. 1П. Спр. 36. Арк. 29–42.

Поточний архів Науково-дослідної лабораторії (проблем інформаційно-психологічного протиборства) Інституту морально-психологічного забезпечення (далі – ПА НДЛ).

86. Опитування випускників НАСВ, які брали участь в АТО (ООС). Опитування випускниці 2016 року випуску. Проведене 5 червня 2023 р. ПА НДЛ Ф.1, оп.1, спр.1. Арк. 3–5.

87. Опитування випускників НАСВ, які брали участь в АТО (ООС). Опитування випускниці 2017 року випуску. Проведене 6 червня 2023 р. ПА НДЛ Ф.1, оп.1, спр.1. Арк. 6-7.

ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

88. Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна ХХІ століття"): Постанова Кабінету Міністрів України №896 від 03.11.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.12.2022).

89. Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року: Рішення Ради Національної безпеки і оборони України №73/2017 від 29.12.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-16#Text> (дата звернення: 18.12.2022).

90. Про затвердження Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: Наказ Міністерства оборони України Міністерства освіти і науки України №221/217 від 13.04.2005 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/260600_508621 (дата звернення: 19.12.2022).

91. Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України №142 від 05.05.1999 р. URL: https://mil.knu.ua/files/162_362923550.pdf (дата звернення: 19.12.2022).

92. Про затвердження Положення про екзаменаційні комісії вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства оборони України №472 від 09.09.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1141-15> (дата звернення: 19.12.2022).

93. Про затвердження Положення про Психологічну службу ЗС України: Наказ Генерального Штабу України №317 від 01.12.2014 р. URL: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2018/06/%D0%9D%D0%B0%D0%B>

A%D0%B0%D0%B7-%D0%93%D0%A8-%E2%84%96317-%D0%B2%D1%96%D0%B4- 14.12.14- %D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F- %D0%BF%D1%80%D0%BE- %D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%83- %D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D1%83- %D0%97%D0%A1-2.pdf (дата звернення: 19.12.2022).

94. Про заходи щодо оптимізації мережі вищих військових навчальних закладів і військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів: Постанова Кабінету Міністрів України №381 від 26 травня 2005 р. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2005-%D0%BF](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2005-%D0%BF) (дата звернення: 16.12.2022).

95. Про заходи щодо підвищення ефективності планування в секторі безпеки і оборони: Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 28.04.2014р. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007525-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007525-14#Text) (дата звернення: 18.12.2022).

96. Про заходи щодо подальшого зміцнення обороноздатності держави: Указ Президента України №1195/2001 від 6 грудня 2001 р. [URL:https://www.president.gov.ua/documents/11952001-230](https://www.president.gov.ua/documents/11952001-230) (дата звернення: 16.12.2022).

97. Про заходи щодо реформування гуманітарної сфери Збройних Сил України: Розпорядження Президента України №338/2003-рп від 25.10.2003 р. [URL:https://www.president.gov.ua/documents/3382003-1048](https://www.president.gov.ua/documents/3382003-1048) (дата звернення: 16.12.2022).

98. Про концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України: Указ Президента України №981/98 від 04.09.1998 р. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98) (дата звернення: 16.12.2022).

99. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України №344-2013 від 24 червня 2013 р. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text) (дата звернення: 16.12.2022).

100. Про перетворення військового факультету радіоелектроніки при Житомирському інженерно-технологічному інституті та відділення військової підготовки Державного університету “Львівська політехніка”: Постанова Кабінету Міністрів №1220 від 6 листопада 1997 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp971220> (дата звернення: 10.09.2022).
101. Про реформу системи військової освіти: Постанова Кабінету міністрів України №490 від 19 серпня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
102. Про трансформацію системи військової освіти: Постанова Кабінету міністрів України №1410 від 15.12.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
103. Замисел оптимізації та реорганізації ЗС України на 2015-2017 роки: Указ Президента України. Київ: Відомості ВР. 2014. 30 с.
104. Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-12#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

ЛІТЕРАТУРА:

105. Academic program class of 2020. United states military academy. New York: West point, 2020. P. 9–35. URL: <https://www.westpoint.edu/academic-program> (дата звернення: 12.10.2022).
106. Afghanistan: Counter-Terrorism Action Plan. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/52758/st_12315_2021_init_en.pdf (дата звернення: 21.04.23)
107. Akademia Wojsk Lądowych imieni generała Tadeusza Kościuszki: веб-сайт. URL: <https://awl.edu.pl/> (дата звернення 25.12.2019)

108. Alvin M. Military Ministry to Civilians in Humanitarian Operations. Strategy research project, 2001. p. 5-8. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA390546> (дата звернення: 21.04.23);
109. Bartone P. American IFOR experience: Psychological stressors in the early deployment period: paper presented at the 32nd International Applied Military Psychology Symposium. Belgium: Brussels, 1996. 12 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA315249.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
110. Bartone P., Adler A. Dimensions of psychological stress in peacekeeping operations. *National Library of Medicine*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9753982> (дата звернення: 12.10.2022).
111. Bulletin of officiel des armees. Edition Chronologique n 8 du 13 fevrier 2009. Texte n 4. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf/circ?id=13222> (дата звернення: 19.10.2020)
112. Bundeswehr studium: веб-сайт. URL: <https://einstellungstest-bundeswehr.de/bundeswehr-bewerbung/bundeswehr-studium/> (дата звернення: 22.05.2022)
113. Bundeswehrkarriere: Bundeswehr Ausbildung bzw. Offizier Studium: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr-test.de/bundeswehr-karriere/bundeswehr-ausbildung-offizier-studium> (дата звернення: 24.11.2022)
114. Cadets Enhance Tactical Skills Through CLDT Drone Training: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/news/west-point-news/cadets-enhance-tactical-skills-through-cldt-drone-training> (дата звернення 12.02.23)
115. Center for Enhanced Performance: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/centers-and-research/center-for-enhanced-performance> (дата звернення 11.02.23)
116. Collins S. Army PSYOP in Bosnia: Capabilities and Constraints. URL: <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1928&context=parameters> (дата звернення: 21.04.23)

117. Combat Operational Stress Control in Iraq and Afghanistan: Army Occupational Therapy. URL: <https://academic.oup.com/milmed/article/179/3/279/4160793> / (дата звернення: 21.04.23)
118. Courses PL360 - Psychology of Elite Performance: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/centers-and-research/center-for-enhanced-performance/courses/pl360> (дата звернення 11.02.23)
119. Служба психологічних операцій Войска Польського: веб-сайт. URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar38.htm> (дата звернення: 04.01.2020)
120. Davor M. The Yugoslav National Army Role in the Aggression Against the Republic of Croatia from 1990 to 1992. URL: https://www.researchgate.net/publication/27202766_The_Yugoslav_National_Army_Role_in_the_Aggression_Against_the_Republic_of_Croatia_from_1990_to_1992 (дата звернення: 09.06.2022)
121. Department of Behavioral Sciences and Leadership: веб-сайт. URL: <https://courses.westpoint.edu/static/index.htm> (дата звернення: 22.10.2020)
122. Department of Defense indtruction. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA306774.pdf> (дата звернення: 20.04.23)
123. Department of the Army Historical Summary: FYs 1990–1991: веб сайт. URL: <https://history.army.mil/books/dahsum/1990-91/ch04.htm> (дата звернення: 20.04.23)
124. Die Grundausbildung der Bundeswehr – ein Überblick: веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/dienstgrade-laufbahnen-bundeswehr/grundausbildung-bundeswehr> (дата звернення: 24.11.2022)
125. Doutheau C., Lebigot F., Moraud C., Crocq L., Fabre L., Favre J. Stress factors and psychopathological reactions of UN missions in the French Army: International Review of the Armed Forces Medical Services, Paris: Négociations & éditions publicitaires, 1994. P.36–38.
126. Ecole Militaire de Saint Cyr: веб-сайт. URL: <https://www.kidsvacances.fr/fiches-orientation/ecole-militaire-saint-cyr.html> (дата звернення: 20.10.2020)

127. Einstellungstest offizierslaufbahn: веб-сайт. URL: <https://einstellungstest-bundeswehr.de/bundeswehr-einstellungstest-offizierslaufbahn/> (дата звернення: 24.11.2022)
128. Etre officier psychologue de l'armée de terre: веб-сайт. URL: <https://les-psychodrigues.com/etre-officier-psychologue-de-larmee-de-terre/> (дата звернення: 24.11.2022)
129. Fahey J. Case study: propaganda and the 1990 Gulf War: Television and the media. URL: https://www.academia.edu/7677855/Case_Study_Propaganda_and_the_1990_Gulf_War_Television_and_the_media (дата звернення: 21.04.23)
130. Farley K. Stress in Military Operations. Ontario: Canadian Forces Personnel Applied Research Unit, 1995. P. 95.
131. Freedom of Expression and the War: Press and Speech Restrictions in the Gulf and F.B.I. Activity in U.S. Raise First Amendment Issues URL: <https://www.hrw.org/reports/1991/us2/#2> (дата звернення: 21.04.23)
132. G.A.J. Van Dyk The role of military psychology in peacekeeping operations : the South African National Defence Force as an example. P.129–130. URL: <https://journals.co.za/doi/abs/10.10520/EJC75870> (дата звернення: 21.04.23)
133. GCE A-Level Programmes. URL: <https://uk4u.gr/gce.html> (дата звернення: 15.10.2022).
134. Gehrman R. Entertaining Australian troops at war in Afghanistan and Iraq. P. 128–140. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/211496655.pdf> (дата звернення: 20.04.23)
135. Goldstein F., Findley B. Psychological operations. Principles and Case studies. Alabama: Press maxwell Air Force Base. 1996. pp.5,10.
136. Grotzky J. Media in Conflict - Wartime and after wartime in former Yugoslavia. URL: https://www.academia.edu/37852686/Media_in_Conflict_Wartime_and_After_Wartime_in_Former_Yugoslavia (дата звернення: 21.04.23)

137. Herbert A. Friedman Psychological Operations in Afghanistan, Operation Enduring Freedom. веб-сайт. URL: <https://www.psywar.org/content/afghanistan02> (дата звернення: 26.02.2020).
138. How to become an army officer (with roles and requirements). URL: <https://uk.indeed.com/career-advice/finding-a-job/how-to-become-an-army-officer> (дата звернення: 15.10.2022).
139. Intelligence and electronic warfare support to psychological operation. Chapter 7 / Headquarters Department of the Army Washington: веб-сайт. URL: <https://fas.org/irp/doddir/army/fm34-36/ch7.htm> (дата звернення: 26.02.2020).
140. Jacobs A. Teaching IR at Sandhurst: Blended Learning through an Integrated Approach: веб-сайт. URL: <https://www.militarystrategymagazine.com/article/teaching-ir-at-sandhurst-blended-learning-through-an-integrated-approach/> (дата звернення: 22.10.2020)
141. Jeffrey B., Jack N. Psychological Operation in Desert Shield, Desert Storm and Urban Freedom. Landpower essay series. 1997. №97-3. URL: <https://www.ausa.org/sites/default/files/LPE-97-3-Psychological-Operations-in-Desert-Shield-Desert-Storm-and-Urban-Freedom.pdf> (дата звернення 14.12.2019).
142. Juniec K., Kurasiński Z. Kształcenie specjalistów logistyki w armiach państw NATO. Przedsiębiorczość i Zarządzanie, 2014, 15.5, cz. 1 Profesjonalizm w logistyce Kształcenie logistyków-doświadczenia i wnioski. P.191–204. URL: <http://piz.san.edu.pl/docs/e-XV-5-1.pdf#page=191> (дата звернення: 13.10.2022).
143. Kirkland F., Halverson R., Bliese P. Stress and psychological readiness in post-cold war operations. The US Army War College Quarterly: Parameters, 1996. URL: <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1776&context=parameters> (дата звернення: 12.10.2022).
144. L'académie militaire de Saint-Cyr Coëtquidan: веб-сайт. URL: <https://www.st-cyr.terre.defense.gouv.fr/index.php/L-Academie> (дата звернення: 19.10.2020)

145. Last D. Peacekeeping doctrine and conflict resolution techniques. P.187–207.
URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0095327X9502200203> (дата звернення: 21.04.23).
146. Lee W., Burke C. and Crayne Z. Military Chaplains as Peace Builders. P.13–29.
URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep13893.9> (дата звернення: 21.04.23)
147. Lipscomb P. The Evolution of Communications in the Military as it Relates to Leadership. p.24-33
148. Milgram N. Israel and the Gulf War: The major events and selected studies. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*. 1994. №7(3). P. 205–215. DOI: 10.1080/10615809408249346.
149. Military Enhancement Program: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/centers-and-research/center-for-enhanced-performance/military-enhancement-program> (дата звернення: 11.02.23)
150. Mulligan K., Fear N., Jones N., Wessely S., Greenberg N. Psycho-educational interventions designed to prevent deployment-related psychological ill-health in Armed Forces personnel: a review. *Psychological Medicine*, Vol. 41, 2011 , P. 673 – 686. DOI: <https://doi.org/10.1017/S003329171000125X>.
151. Munoz A. U.S. Military Information Operation in Afghanistan Effectiveness of Psychological Operation 2001-2010. 2012 P.32. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg1060mcia> (дата звернення: 26.02.2020).
152. Physical program class of 2020. United states military academy. New York: West point. P. 5-10 URL: <https://www.westpoint.edu/physical-program>(дата звернення: 13.10.2022).
153. Proces rekrutacji na studia wojskowe URL: <https://www.wojsko-polskie.pl/wat/proces-rekrutacji-na-studia-wojskowe-wymagania/> (дата звернення: 19.10.2020)
154. Program studiów poziom studiów: jednolite studia magisterskie wojskowe Uchwała Senatu Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego nr 66.WAT.2019 z dnia 26 września 2019 r. w sprawie ustalenia programu studiów

- Obowiązuje od roku akademickiego 2019/2020. URL: <http://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/https://bip.wat.edu.pl/bip/dokumenty/edukacja/programy-studiow/wim/jsm-mechanika-i-budowa-maszyn.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).
155. Psychological Operations & Operation Allied Forces: веб-сайт. URL: <http://www.psywarrior.com/kosovo.html> (дата звернення: 19.02.2020).
156. Psychological Operations Branch: веб-сайт. URL: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/specialty-careers/special-ops/psychological-operations.html> (дата звернення: 13.10.2022).
157. Psychological Operations. Joint Publication 3-13-2. 2010. 125 p. URL: <https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).
158. Purvis S. The Media and the Gulf War. *RSA Journal*. Vol. 139. pp. 735-744. URL: <https://www.jstor.org/stable/41375694> (дата звернення: 21.04.23)
159. [Qualifizieren während des Dienstes und nach Dienstzeitende](https://www.bundeswehr.de/de/organisation/personal/organisation-/bildungszentrum-der-bundeswehr-/bundeswehrfachschule): веб-сайт. URL: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/personal/organisation-/bildungszentrum-der-bundeswehr-/bundeswehrfachschule> (дата звернення 28.12.2019)
160. Raju Psychological aspects of peacekeeping operations: веб сайт. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4361978/> (дата звернення: 20.04.23)
161. Redefining community in intercultural context the power distance and leadership in theatre of operations from Afghanistan. . URL: https://www.academia.edu/42829553/Redefining_Community_in_Intercultural_Context_THE_POWER_DISTANCE_DP_AND_LEADERSHIP_IN_THEATRE_OF_OPERATIONS_FROM_AFGHANISTAN_Rita_PALAGHIA
162. Robert K., Robert J., John A., Charles C. Stress and stressors of the early phases of the Persian Gulf War: веб сайт. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1569630/> (дата звернення: 20.04.23)

163. Royal Military Academy Sandhurst. Preparing for excellence: веб-сайт. URL: https://www.army.mod.uk/training_education/24487.aspx (дата звернення: 22.10.2020)
164. Royal Military Academy Sandhurst: веб-сайт. URL: <https://apply.army.mod.uk/roles/adjutant-generals-corps/education-and-training-officer> (дата звернення: 22.10.2020)
165. SOFCCC Special Operations Forces Captain`s Career Course. P. 26–72.
166. Sotiropoulou A. The role of ethnicity in ethnic conflicts: The case of Yugoslavia. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/26506/PN04.02.pdf> (дата звернення: 21.04.23)
167. Tanselli L. Operation desert shield "War games". Spring 1992 Nirsa Jornal. P. 20-21.
168. U.S. ARMY Careers&Jobs: веб-сайт. URL: <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/special-operations/psyop/psyop-training.html> (дата звернення: 26.12.2019)
169. United States Military Academy West Point. Psychology: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/academics/academic-departments/behavioral-sciences-and-leadership/psychology> (дата звернення: 26.12.2019)
170. V Corps in Bosnia-Herzegovina, 1995-1996 : an oral history / Harold E. Raugh, Jr., editor ; interviews by Nels Dolan. с.135–276. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/OperationJointEndeavor.pdf> (дата звернення: 20.04.23)
171. Völgyi Z. Psychological aspects of military training. веб-сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/349029830_Psychological_aspects_of_military_training (дата звернення: 20. 09.2021)
172. West Point. Fact Sheet. How to physically prepare for Cadet Basic Training. P. 1-6. URL: <http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.west-point.org/academy/malo-wa/inspirations/PhysicalPrepForUSMA.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).
173. Wojskowa Akademia Techniczna: веб-сайт. URL: <https://www.wojsko-polskie.pl> (дата звернення: 17.10.2020)

174. Your Career After West Point: веб-сайт. URL: <https://www.westpoint.edu/admissions/careers> (дата звернення 13.02.2023)
175. Załącznik nr 3 Do uchwały Senatu WAT nr 66/WAT/2019 z dnia 26 września 2019 r. Program studiów Poziom studiów: jednolite studia magisterskie wojskowe Uchwała Senatu Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego nr 66/WAT/2019 z dnia 26 września 2019 r. w sprawie ustalenia programu studiów Obowiązuje od roku akademickiego 2019/2020. URL: https://www.wojsko-polskie.pl/wat/u/94/a7/94a7b0b3-c2d7-4bcc-aef2-de22390aeefa/regulamin_studiow_jednolity_scalony.pdf (дата звернення: 19.10.2020)
176. Zarządzenie nr 11/mon Ministra obrony narodowej “W sprawie ustalenia warunków i trybu przyjęć na studia kandydatów na żołnierzy zawodowych do uczelni wojskowych w roku akademickim 2015/2016” z dnia 6 czerwca 2014 r., P.5 URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/zm-zarzadzenie-w-sprawie-ustalenia-warunkow-i-trybu-przyjec-na-studia-34878978> (дата звернення: 13.10.2022).
177. Arrêté du 8 juillet 2019 relatif aux concours d'admission aux écoles de formation des officiers du corps technique et administratif de l'armée de terre et des officiers logisticiens des essences prévus au 1 et au 2 de l'article 6 du décret n° 2019-194 du 15 mars 2019 portant statut particulier des officiers du corps technique et administratif de l'armée de terre et au 2 de l'article 4 du décret n 2014-1455 du 5 décembre 2014 portant statut particulier du corps des officiers logisticiens des essences. Journal officiel électronique authentifié n° 0164 du 17.07.2019 URL: https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=tRwqaD4Badi0zI8-wPLQ7VVTC2gzvG3rX0Yw_wHhyng (дата звернення: 19.10.2020)
178. Автушенко О. С. Система підготовки організаторів виховної роботи з військовослужбовцями в умовах університетської освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. пед. наук: 13.00.04, Київ, 2003. 18 с.

179. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення в Збройних Силах України: шляхи удосконалення. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. №6 (37). С. 177–182.
180. “Армія FM”: Нам 5 років!: веб-сайт: URL: <https://www.armyfm.com.ua/nam-5-rokiv!/> (дата звернення: 10.05.23р.).
181. “Афганський” або “В’єтнамський” синдром чекає нас після АТО: веб-сайт. URL: <https://www.myvin.com.ua/ua/news/stuff/30649.html> (дата звернення: 28.12.2022)
182. Балабушевич В. Ю. Гурский А. И. Военно-политические училища как педагогический феномен. *Вестник Академии военных наук*. 2013. №1. С.126-131.
183. Біла книга 2005: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Заповіт, 2006. 134 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2005_Oboronna_polityka_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 15.01.2023).
184. Біла книга 2007: оборонна політика України/ за ред. Центу Разумкова. Київ: Військо України, 2008. 120 с. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/WB_2007.pdf (дата звернення: 15.01.2023).
185. Біла книга 2008: оборонна політика України. Київ: Військо України, 2009. 100 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2008_Oboronna_polityka_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 15.01.2023).
186. Біла книга 2009: Збройні Сили України. № 2 [116]. Київ: Військо України, 2010.— 92 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2009_Zbroini_Syly_Ukrainy/ (дата звернення: 15.01.2023).
187. Біла книга 2010: Збройні Сили України. № 2 [128]. Київ: Військо України, 2011. 92 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Viisko_Ukrainy/2011_N02_128.pdf (дата звернення: 15.01.2023).
188. Біла книга 2011: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2012. 85 с. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Bila_knyha_2011_Zbroini_Syly_Ukrainy/. (дата звернення: 15.01.2023).

189. Біла книга 2012: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2013. 76 с. URL: https://dnipr.kyivcity.gov.ua/files/2013/10/31/WB_2012.pdf. (дата звернення: 15.01.2023).

190. Біла книга 2013: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2014. 75 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/bila-kniga.html>. (дата звернення: 15.01.2023).

191. Біла книга 2014: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2015. 85 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/bila-kniga.html>. (дата звернення: 15.01.2023).

192. Біла книга 2015: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2016. 101 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/bila-kniga.html>. (дата звернення: 15.01.2023).

193. Біла книга 2016: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2017. 113 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2016.pdf. (дата звернення: 15.01.2023).

194. Біла книга 2017: Збройні Сили України. Київ: МОУ, 2018. 152 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2017.pdf>. (дата звернення: 15.01.2023).

195. Бородин В.А. Подготовка курсантов военных вузов к психологическому обеспечению личного состава подразделений сухопутных войск: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Москва, 2017. 240с.

196. В Україні кілька військових щотижня чинять суїцид: винен стрес?: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43137966> (дата звернення: 22.05.2022)

197. Варій М.Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні: Монографія. Львів: ВВП Львівськ. держ. ун-ту "ЛП", 1996. 311 с.

198. Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С., Семука А.І. Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: Історія та сучасність: монографія. Київ, 2010. С. 294 URL: https://issuu.com/pubkis/docs/gostri_kiht_i_orla (дата звернення 14.12.2019).

199. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Організаційно-управлінський механізм розбудови та діяльності структур інформаційно-психологічного протиборства Збройних Сил України (2007-2021 рр.). *Право та державне управління*. 2022. №3. С.147–152. DOI: [10.32840/pdu.2022.3.22](https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.22).
200. Види психологічної підготовки: веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/internettehnologiievosviti/vidi-psihologicnoie-dopomogi> (дата звернення: 22.05.2022)
201. [Виздрик В.С., Мельник О.М. Інформаційна безпека в Україні: сучасний стан. Grail of Science, \(24\), 196-202. DOI: 10.36074/grail-of-science.17.02.2023.144.](#)
202. Вилко В.М. Інформаційно-психологічне забезпечення збройних сил США в локальних війнах і збройних конфліктах 1950-2000 рр (історичний аспект), дис. ... канд. істор. наук: 20.02.22 / Нац. академія оборони України. Київ, 2005. 206с.
203. Військова девіантологія. / О.В.Бойко та ін. Львів: Астон, 2009. С.5–45
204. Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України / за ред. А. М. Сиротенка. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с.
205. Грилюк С. М. Досвід організації психологічного забезпечення на початку антитерористичної операції. *Вісник Національного університету оборони України*, 2019. № 51(1). С. 11–16. DOI: 10.33099/2617-6858-2019-51-1-11-16.
206. Грязнов І.О. Теоретик-методичні засади морального виховання майбутніх офіцерів Державної Прикордонної Служби України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2005. 40с.
207. [Гула Р.В., Передерій І.Г. Трансформація процесів морально-психологічного забезпечення російської армії в контексті підготовки до збройного вторгнення в Україну \(2013 – початок 2022 рр.\). Український історичний журнал. № 4. 2022. С. 118–130. DOI: 10.15407/uhj2022.04.116](#)
208. Данилов В.Н. Усольцев А.В. Настоящее и будущее миротворческих операций. *Военная мысль*. 1998. №6. С.7–10.
209. Докучаев А.И., Ларченков В.В., Лушнов В.И. Львовское высшее военно-политическое Ордена Красной Звезды училище. URL: <http://xn-----6kcgbc sadl5azudand1a4ag0b9n.xn--p1ai/wp->

content/uploads/2017/04/05_%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5-%D0%92%D0%92%D0%9F%D0%A3.pdf

(дата звернення: 24.03.2020).

210. Дорохов М. Психолого-педагогічні аспекти запровадження взаємовідносин між начальниками та підлеглими в Збройних Силах України на основі європейських цінностей прав людини. *Вісник Київського національного університету оборони імені Тараса Шевченка*. 2017. Вип. 1. С.44.

211. Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій: нарис/ за ред. Генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 205с.

212. Жовтенко Т.Г., Яблонський В.М. Інформаційний вимір сучасних військових конфліктів. *Стратегічні пріоритети*. 2008. Вип. 4(9). С. 172.

213. З 2014 року в Україні зареєстровано більш ніж 2000 справ про державну зраду: веб-сайт. URL:

https://lb.ua/pravo/2022/04/06/512507_z_2014_roku_ukraini_zareiestrovano.html

(дата звернення: 24.05.2022)

214. Збройні Сили незалежної України. Перші 10 років (1991-2001) / за ред. Бринцева В.В. Київ: НАОУ, 2006. 377 с.

215. Іщенко Д.В. Виховний потенціал навчання та педагогічні умови його реалізації. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 1999. 202 с.

216. Іщенко Т.В. Виховна робота з особовим складом в умовах розвитку ЗС України (1991-2006): дис. ... канд. істор.наук:20.02.22 / Наук.-дослід. Цент гуман. пробл. ЗС України. Київ, 2008. 194 с.

217. Капінус О.С., Романишин А.М. Робота позаштатних груп психологічного забезпечення в зоні проведення Антитерористичної операції у 2014-2015 році. *Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи*: тези доп. учасників III Всеукр. наук-практ. конф., 22-23 вересня 2016 р. Одеса: Військова академія, 2017. С.259–260.

218. Каспльоз Г.В., Розумний О.Д. Психологічні аспекти морально-психологічного забезпечення дій миротворчих підрозділів Збройних Сил

України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. №4(23). С. 132.

219. Кмін А.О. Від витоків до здобуття Україною незалежності: шлях формування навчального процесу військово-політичного училища в період 1962–1991 років. “The scientific heritage” №45 2020, Budapest, Hungary, pp.32–34.

220. Кмін А.О. Вплив бойових дій на розвиток підготовки військово-гуманітарних кадрів для Збройних Сил України. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, №53, Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”, С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-4>.

221. Кмін А.О. Історичний вплив на організаційні основи системи професійної підготовки військово-гуманітарного профілю. Волинський національний університет імені Лесі Українки “Літопис Волині”. Всеукраїнський науковий часопис. №27, Луцьк: Видавничий дім “Гельветика”. С. 55–57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.09>.

222. Кмін А.О. Історичний досвід формування системи підготовки фахівців військово-гуманітарного профілю Збройних Сил України. Культурологічний альманах. №3, Київ: Видавничий дім “Гельветика”, 2022. С. 71–76. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.10>.

223. Кмін А.О. Окремі аспекти морально-психологічного забезпечення в локальних війнах та збройних конфліктах другої половини XX – початку XXI ст. Електронний науковий фаховий журнал “Військово-історичний меридіан” №1, 2020, Київ, С.107–115.

224. Кмін А.О. Особливості підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення Збройних Сил провідних країн світу. Scientific journal “VIRTUS” №42, March 2020, Canada. С. 166–169.

225. Кмін А.О. Розвиток навчального процесу: від Львівського воєнно-політичного училища – до Академії сухопутних військ (1991–2014 pp). Гілея: науковий вісник, Вип.159 (№11–12), ч.1, Київ, 2022, С.78–82.

226. Кмін А.О. Роль офіцерів військово-гуманітарного профілю у бойових діях на сході України (2014–2020). Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія “Історичні науки”, Том 33 (72) №3, Київ: Видавничий дім “Гельветика”, 2022. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.8>.
227. Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991-2011 рр): дис...канд.істор.наук:20.02.22/ НУОУ ім. І.Черняхівського. Київ, 2013. 278 с.
228. Коваль Д.О. Інформаційна війна російської федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства. *Українська резолюція гідності, агресія РФ і міжнародне право*. Київ : К.І.С, 2014. С. 863–871. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_Revoliutsiia_hidnosti_ah_resiia_RF_i_mizhnarodne_pravo.pdf? (дата звернення: 14.06. 2021).
229. Коваль М.А. Деякі сучасні інноваційні підходи у вихованні курсантів (студентів). *Вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут*. 2010. №2 (6). С.30–35.
230. Концепція підготовки Збройних Сил України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/02/concept-of-the-armed-forces-of-ukraine.html> (дата звернення: 01.03.2023р.)
231. Крысько В.Г. Секреты психологической войны. Цели, задачи, методы, формы, опыт. Минск, 1999. С. 208. URL: <https://bookap.info/psywar/krysko/> (дата звернення: 17.06. 2020).
232. Культура відносин у військовому колективі. Порадник командира : метод. посіб. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: : Видавничий дім “Освіта України”, 2021. С. 95.
233. Леонтьєва Л. Інформаційна війна в епоху глобалізації: веб-сайт. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem13-04.htm> (дата звернення 15.12.2019).

234. Литвиновський Є.Ю. Формування в офіцерів структури виховної роботи у Збройних Силах України вмінь проектування виховного процесу, автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук:13.00.04. Київ, 2003. 23 с.
235. Лікарчук І.Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспектива: монографія. Київ: Педагогіка, 1999. 287 с.
236. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку: монографія. Київ: МАУП, 1994. 196 с.
237. Майбутні офіцери СПЗ вчаться лідерству за допомогою... колоди: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=news/2021/03/12/maybutni-oficery-mpz-vchatsya-liderstvu-za-dopomogoyu-kolody> (дата звернення: 21.09.2022)
238. Маслов В.С. Теорія і практика культурологічної підготовки слухачів і курсантів: монографія. Київ: Логос, 1997. 174 с.
239. Маслов В.С., Шаркунова В. В. Принципи менеджменту в установах освіти. *Освіта і управління*. 1997. № 1(1). С. 77–84.
240. Материалы XXVII съезда коммунистической партии Советского Союза, Москва: издательство политической литературы, 1986. С. 352 с.
241. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навч.підр./ за ред. В.В. Стасюка. Київ: НУОУ, 2012. С.62.
242. Мулява В.Д. Захист військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу: навч.посіб. Київ:НУОУ імені І. Черняхівського, 2019. с.20-31
243. [Муравська С.В. Мілітарна спадщина агресії Росії проти України: виклики та можливості використання. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип.55. Том 2. 2022. С.4-9. DOI: 10.24919/2308-4863/55-2-1.](#)
244. Навчально-матеріальна база Міжнародного центру миротворчості та безпеки: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=mcmb/navchalno-materialna-baza> (дата звернення: 28.12.2022)
245. Нариси історії Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного: монографія / за ред. П.П. Ткачука, Львів: АСВ, 2015. 124 с.

246. Нещадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2003. 852 с.
247. Нові методики навчання дозволяють молодим офіцерам одразу виконувати посадові обов'язки: веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/05/18/novi-metodyky-navchannya-dozvolayut-molodym-oficzeram-odrazu-vykonuvaty-posadovi-obovyazky/> (дата звернення: 29.12.2022)
248. Об истории военно-политических училищ: веб-сайт. URL: <https://minpolit.com/news/informbjuro/istorija-voenno-politicheskix-uchilishh/> (дата звернення: 24.12.2019)
249. Олексієнко Б.М. Теоретичні основи військової кваліметрії: підручник. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2000. 140 с.
250. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: навч.-метод. посібник / за ред. Воробйова. Львів: АСВ, 2012. С.10
251. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Військового інституту про Державному університеті “Львівська політехніка”. Напрямок підготовки 0907 “Радіотехніка”. Львів. 1999 рік. 20 с.
252. Освітньо-кваліфікаційна характеристика. Галузь знань 0201 “Культура”, Львів, 2010. 26 с.
253. Освітньо-професійна програма “Морально-психологічне забезпечення у підрозділах, на кораблях (за видами збройних сил)” , Міністерство оборони України, НАСВ, Львів 2019 р. 24 с.
254. Освітньо-професійна програма магістра. Галузь знань 0201 “Культура”, Львів, 2010. 29 с.
255. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра напряму підготовки 0907 “Радіотехніка”. Київ. 1999 рік. 25 с.
256. Підпригора І.І. Сучасна історіографія інформаційно-пропагандистського забезпечення у військово-морських силах Збройних Сил України.

Східноєвропейський історичний вісник. 2018. Вип.8. С.194-205. DOI: 10.24919/2519-058x.8.143429.

257. Підпригора І.І. Формування іміджу Збройних Сил України засобами інформаційно-пропагандистського забезпечення в умовах російсько-українського конфлікту. *Історичні студії суспільного процесу*. 2018. Вип.6. С.81-89

258. Подготовка военнослужащих ВС США и школе специальных способов ведения боевых действий имени ДЖ. Кеннеди: веб-сайт. URL: http://pentagonus.ru/publ/podgotovka_voennosluzhashhikh_vs_ssha_v_centre_i_shkole_specialnykh_sposobov_vedenija_boevykh_dejstvij_imeni_dzh_kennedi_2016/9-1-0-2682 (дата звернення 26.12.2019)

259. Подготовка командных кадров к воспитательной деятельности в ВУЗах США, ФРГ и Великобритании: веб-сайт .URL: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-218> (дата звернення: 26.12.2019)

260. Подоляк Я.В., Юрченко В.І. Психологія вищої військової школи: підручник. Вид. 3-тє, випр. І доп. Київ:Капавела, 2011. 221 с.

261. Положення про структури морально-психологічного забезпечення в Збройних Силах України: затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22.05.17 №183. 6с.

262. Почти 130 украинских силовиков сдались в плен ополченцам в Старобешеве: веб-сайт. URL: <https://ria.ru/20140827/1021587430.html> (дата звернення: 24.05.2022)

263. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник/ І.І. Приходько та ін. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2016. С. 152.

264. Про організацію роботи позаштатних груп психологічного забезпечення: розпорядження першого заступника начальника Генерального штабу ЗС України від 01 серпня 2014 №144. Київ, 2014. 4с.

265. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України фахівця з виховної та соціально-психологічної роботи у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних Сил) ВОС 341000, 341900, Львів, 2016. 36 с.
266. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посібн./ Романишин А.М. та інші. Львів: СКІФ, 2023. С.6.
267. Психологія бою: посібник/ Грицевич Т.Л та ін. Львів: Астролябія, 2017. 352 с.
268. Путін вперше визнав, що “зелені чоловічки” - його військові. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022770/> (дата звернення 01.05.2022)
269. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2015 років, Київ, 2015 с. 533 [URL:https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2015.pdf](https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2015.pdf) (дата звернення: 05.10.2022 р.)
270. Реформування освіти: риси сучасного війська. *Офіцер України*. Львів: НАСВ. 2014. №1(38). С.6–7.
271. Робоча навчальна програма з дисципліни “Організація та методика культурно-просвітницької роботи”. 1998. Львів. 15 с.
272. Робоча навчальна програма з дисципліни “Основи психології та педагогіки”. 2000, Львів. 7 с.
273. Робоча навчальна програма з дисципліни “Педагогіка і психологія військового колективу”, 1998, Львів. 11с.
274. Романовський Я.Я. Культурно-виховна робота в Збройних Силах України (1991-2005 рр.) історичний аспект: дис.... канд. істор. наук: 20.02.22/ Нац. акад. оборони України. Київ, 2006. 245 с.
275. Романюк І.М. Світовий досвід підготовки офіцерів з виховної роботи. *Вісник Національного університету оборони України. Питання педагогіки*. 2013. № 3(34). С. 109–114.
276. Рыбаков А.М. Исторический опыт работы по отбору кандидатов на поступление в Высшие военно-политические училища в 1967-1970 гг. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskiy-opyt-raboty-po-otboru->

[kandidatovna-postuplenie-v-vysshie-voenno-politicheskie-uchilischav-1967-1970-gg/viewer](#). (дата звернення: 19.12.2019).

277. Сидоров І.В. Высшие военно-политические училища СРСР (1967-1995): исторический дайджест. Москва, 2013. 22с.
278. Силабус навчальної дисциплін. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей та якостей особистості. Шифр ВК 13, Львів, 2020. 19 с.
279. Силабус навчальної дисципліни. Внутрішньо-комунікаційна робота в частині (підрозділі). Шифр ВК 14. Львів, 2020. 13 с.
280. Силабус навчальної дисципліни. Інформаційні технології. Шифр ВК-2. Львів, 2020. 23 с.
281. Силабус навчальної дисципліни. Організація морально-психологічного забезпечення підрозділів. Шифр ОК-27. Львів, 2020. 14 с.
282. Силабус навчальної дисципліни. Психологія кризових станів. Шифр ОК 32. Львів, 2020. 11 с.
283. Силабус навчальної дисципліни. Соціально-психологічні технології у військових колективах. Шифр ОК 25. Львів, 2020. 6 с.
284. Силабус навчальної дисципліни. Сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців. Шифр ВК 13. Львів, 2020. 16 с.
285. Скиба П.П. “Будівництво і розвиток” Збройних Сил України або як пройти шлях від воєнної організації держави до з’єднання. Славута, 2013. 269 с. URL: https://lib.oa.edu.ua/files/funds/lib-advice/VOD_ZSU.pdf (дата звернення: 15.03.2022).
286. Скорик А.Б., Воронин В.В., Доска О.М. Аналіз операції “Союзницька сила” і оцінка її впливу на зміну стратегії оборони США. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2009. Вип. 3(21). С.19-23.
287. Соціальні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення 2005-2014 рр.): наукова доповідь / Балакірева О.М. та ін. Київ: НАН України, 2015. 78 с.
288. Статути Збройних Сил України. Міністерство оборони України. Київ. 1999. 436 с.

289. Статути Збройних Сил України: збірник законів : чинне законодавство зі змінами та допов. Київ. 2020. 508 с.
290. Сьогодні гостями Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного стали кадети американського Вест-Пойнту: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=news/2011/03/15/sogodni-gostyamy-akademiyi-suhoputnyh-viysk-imeni-petra-sagaydachnogo-staly-kadety> (дата звернення: 26.12.2022)
291. Телелим В.М., Приходько Ю.І. Система військової освіти: протиріччя розвитку, напрями та шляхи реформування. *Проблеми фахової та бойової підготовки особового складу Збройних Сил України. Наука і оборона*. 2012. №4. С.42-49.
292. Тренінгові технології в навчанні та вихованні військовослужбовців: навч. посіб. / Грицевич Т. та ін. Львів:НАСВ, 2019. 450 с.
293. У ВІКНУ розпочалися курси підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення: веб-сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/02/u-viknu-rozpochalysya-kursy-pidgotovky-fahivcziv-moralno-psyhologichnogo-zabezpechennya/> (дата звернення: 22.05.2022)
294. У рамках міжнародного співробітництва курсанти Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного повернулися із двотижневого відрядження: веб-сайт. URL: <https://www.asv.mil.gov.ua/?q=news/2009/11/17/u-ramkah-mizhnarodnogo-spivrobitnytva-kursanty-akademiyi-suhoputnyh-viysk-imeni> (дата звернення 26.12.2022)
295. Україна в умовах незалежності. Історія про проголошення незалежності, реформи, обрання та переобрання президентів, революції та Російсько-Українську війну: веб-сайт. URL: <https://znohistory.ed-era.com/m6/l31> (дата звернення 11.02.23)
296. Хто і як дбає про душевну рівновагу бійців на "нулі": розповідь лейтенанта морально-психологічного забезпечення: веб-сайт. URL: <https://informer.ua/uk/hto-i-yak-dbaye-pro-dushevnu-rivnovagu-biyciv-na-nuli->

rozpovid-leytenanta-moralno-psihologichnogo-zabezpechennya (дата звернення: 22.05.2022)

297. XXII Съезд коммунистической партии Советского Союза. 17-31 октября 1961 года. Стенографический отчет I. С.282.

298. XXIII Съезд коммунистической партии Советского Союза. 29 марта-8 апреля 1966 г.. Стенографический отчет I. 640 с.

299. Черних Ю.О., Черних О.Б. Основи організації та функціонування системи військової освіти Франції – аналітичний огляд. *Збірник наукових праць Військового національного університету імені Тараса Шевченка*, 2017. Вип.№6, С.251. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/zbirnuk/article/view/245> (дата звернення: 14.04.2022)..

300. Члиянц А.Я., Шестаков А.А. Янов Л.Я., Скачкова И.С., Попов М.С. Партией призванные. История Львовского высшего военно-политического училища. Львов. 1973. с. 34-38.

301. Ягупов В.В. Військова дидактика: навч. посіб. Київ: Вид.- поліграф. центр "Київський університет", 2000. 400 с.

302. Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення: веб-сайт. URL: <http://medbib.in.ua/zmist-moralno-psihologichnogo-zabezpechennya.html> (дата звернення: 22.05.2022)

303. Як військові рахують дезертирів: веб-сайт. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/stories/publications/yak-viiskovi-rakhuiut-dezertyriv> (дата звернення: 25.05.2022)

304. Ярмоленко М. Мовна політика в УРСР у 40-80-х роках XX століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 3. С. 365-377. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_3_20 (дата звернення 14.10.2020)

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Антитерористична операція на сході України (АТО) – комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Увечері 12 квітня 2014 року про початок операції Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення, про яке було оголошено наступного дня, 13 квітня. Сама операція тривала від 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018-го року.

Атестація (державна атестація) осіб, які закінчують вищі навчальні заклади – підтвердження відповідності рівня якості отриманої ними вищої освіти до вимог стандартів вищої освіти після закінчення навчання за напрямом, спеціальністю.

Військово-гуманітарний профіль – охоплює спеціальності: “Партійно-політична робота”, “Культурно-просвітницька робота”, “Апаратура радіозв’язку, радіомовлення і телебачення”, “Радіотехніка”, “Культура”, “Виховна та соціально-психологічна робота в підрозділах Сухопутних військ”, “Морально-психологічне забезпечення у підрозділах, на кораблях (за видами Збройних Сил)”, за якими проводилась підготовка у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного в період 1991–2020 рр.

Військовослужбовець – громадянин, який виконує свій обов’язок збройного захисту держави у військовий або мирний час у структурі спеціальних органів, установ даної держави.

Воєнно-соціальна робота – полягає у створенні та забезпеченні необхідних соціальних і правових умов для виконання особовим складом військ (сил) бойових завдань; реалізації прав і пільг військовослужбовців, працівників Збройних Сил України, членів їх сімей; дотримання моральних принципів поведінки, норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів); підтримання високої дисципліни, організованості та порядку.

Деморалізація – морально-психологічний компонент дезорганізації, що проявляється у людей через втрату моральних критеріїв, які є основою дій і вчинків, падінні дисципліни та морально-психологічного стану.

Дисципліна – обов’язкове дотримання встановлених соціальними нормами правил поведінки.

Друкована пропаганда – форма психологічного впливу за допомогою інформації у друкованих засобах, зокрема листівках, інструкціях, плакатах, газетах, бюлетенях, брошурах тощо. Розповсюджується друкована пропаганда агентурним, артилерійським або авіаційно-повітряним шляхом. За виконанням продукція розрізняється: на друковану високим способом, друковану офсетним способом та рукописну (але друковану) пропаганду.

Збройні сили – військове формування, призначене для захисту держави її суверенітету та територіальної цілісності у разі агресії, війни, є одним з найважливіших знарядь політичної влади, може складатися з регулярного і резервного компонентів (включаючи резерви усіх видів і родів збройних сил). Призначення Збройних сил, принципи їх будівництва, навчання і виховання особового складу визначаються суспільством, державним устроєм і політикою держави, а також , історичними, соціальними і культурними традиціями.

Ідеологічна підготовка – традиційна форма морально-психологічної підготовки особового складу армій, якого передбачається вивчення та засвоєння доктринних постулатів домінуючої ідеології, ознайомлення з критичною аргументацією щодо іншого світогляду та формування стереотипу військової дисципліни. Ідеологічна підготовка військовослужбовців має тенденцію до формування штампів оцінки, стандартів, конкретизації та схематизації будь якої інформації, поляризації відношення.

Ідеологія – світогляд, соціально-політична теорія, яка є домінуючою у суспільній групі, що визначає загальні співвідношення у сферах моралі, етики, економіки.

Інформаційна війна – є найвищим ступенем інформаційно-психологічного протиборства і спрямована на розв’язання суспільно-політичних, ідеологічних, а також національних, територіальних та інших конфліктів між державами, народами, націями, класами й соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації способів і методів інформаційного насильства.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення – це система цілеспрямованих заходів щодо формування стійкого і керованого морально-психологічного стану на підставі оперативного інформування особового складу про зміст воєнно-політичної та бойової обстановки, покладені на війська (сили) завдання та умови їх здійснення.

Інформаційно-психологічна операція – це сукупність узгоджених та взаємопов’язаних за метою, завданнями, місцем і часом інформаційно-психологічних акцій та дій щодо впливу на морально-психологічний стан воєнно-політичного керівництва, особового складу військ (сил), населення противника та дії щодо вогневого ураження (знищення) об’єктів інформаційної інфраструктури, радіоелектронного придушення його телекомунікаційних систем, а також протидії інформаційно-психологічному впливу на власні сили та засоби, що здійснюються одночасно і послідовно за єдиним задумом і планом для вирішення визначених завдань у встановлений період часу.

Інформаційно-психологічна протидія – це комплекс заходів стосовно прогнозування, профілактики та зриву інформаційно-психологічного впливу противника, нейтралізації його намагань дезінформувати та деморалізувати особовий склад наших військ (сил), дезорганізувати його бойову діяльність.

Інформація – відомості, знання, повідомлення, що допомагають розв’язати певну задачу, виконати певне завдання.

Кваліфікація – рівень підготовленості людини до виконання певного виду діяльності.

Колектив – структурно виражена група індивідів поєднана з метою реалізації суспільних завдань у продукційній та репродукційній сфері.

Компетентність – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВВНЗ для виконання завдань у певних професійних та соціально-особистісних галузях (компетенціях), яка визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності.

Культурно-виховна робота – це діяльність, яка спрямована на відновлення моральних, психічних та фізичних сил особового складу, його мобілізацію на виконання бойових завдань, задоволення духовних (культурних) потреб військовослужбовців.

Культурно-просвітницька діяльність – це система спеціальних заходів та цілеспрямованої діяльності щодо організації дозвілля, яка має на меті формування у громадян високої духовної культури і моральних якостей.

Лідер – авторитетна особа, якій група за певних обставин надає право приймати виважені рішення, що відповідають інтересам групи і визначають напрям та характер її діяльності.

Локальна війна – військовий конфлікт між державами або коаліціями держав з обмеженою метою, задля досягнення якої використовуються звичайні засоби збройної боротьби з обмеженням масштабу та географічного району їх застосування.

Морально-бойові якості – це комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених якостей, необхідних для успішного виконання особовим складом своїх обов'язків у мирний та воєнний час.

Морально-психологічна готовність – це наявний морально-психологічний стан особового складу, який дозволяє забезпечити вирішення покладених на війська (сили) бойових завдань.

Морально-психологічне забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) – це один із основних видів всебічного забезпечення військ (сил), метою якого є формування та підтримка морально-психологічного

стану особового складу, бойових та психологічних якостей, необхідних для успішного виконання бойових завдань. Морально-психологічне забезпечення здійснюється у тісній взаємодії з оперативним (бойовим), правовим, технічним, тиловим і медичним забезпеченням.

Морально–психологічний стан особового складу – це ступінь моральної готовності, військово-професійної та психологічної здатності особового складу виконати ці чи інші завдання за будь яких умов обстановки. Морально-психологічний стан особового складу є тим інтегральним, підсумковим показником, який являє собою визначальну складову частину узагальненої характеристики боєздатності особового складу і відображає ступінь його моральної, військово-професійної та психологічної готовності до реалізації цілей – виконання поставленого бойового завдання, що своєю чергою позначаються на стійкості та бойовій активності, готовності підлеглих до активних дій у бойових умовах. Основою морально-психологічного стану особового складу є цілісна, інтегральна сукупність морально-бойових якостей, рівень сформованості яких і визначає морально-психологічний стан та поведінку особового складу в бою.

Мотивація – система спонукань, які зумовлюють активність особистості і визначають її спрямованість.

Навчальна дисципліна (у вищому навчальному закладі) – педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо у будь-якій галузі діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості у тих, хто навчається, певного запасу вмінь та навичок.

Навчальний план – складова стандартів вищої освіти у вищих навчальних закладах, яка розробляється на основі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає графік навчального процесу, перелік, послідовність і час вивчення навчальних дисциплін (практик), види навчальних занять та терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю.

Напрямок підготовки за професійним спрямуванням у вищій освіті – група спеціальностей зі спорідненим змістом вищої освіти та професійної підготовки.

Операція Об'єднаних сил (ООС) – комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур у період від 30 квітня 2018 – 24 лютого 2022 року, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) випускника вищого навчального закладу – державним нормативним документом, в якому узагальнюється зміст освіти, тобто відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце фахівця в структурі господарства держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей.

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Особистість – це особа, що характеризується соціальними якостями, інтегральна цілісність, що володіє певними потребами, інтересами, здібностями, має специфічну форму світоглядно-ціннісних орієнтирів, усвідомлює своє буття в процесі життєстверджуючих форм і видів діяльності.

Паніка – психічний стан, вид поведінки, викликаний переживанням великого страху, який охоплює людину або багатьох людей, і породжує нестримне, неконтрольоване прагнення до втечі, як засобу уникнення загрози.

Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури та героїчне минуле своїх співвітчизників.

Первинна посада – посада, що не потребує від випускників навчального закладу попереднього досвіду професійної практичної діяльності.

Пропаганда – поширення політичних, філософських, наукових, художніх та інших ідей (знань) у суспільстві з метою формування визначеного світогляду.

Професійна військова освіта – спеціалізована освіта військового спрямування, яка здобувається за освітніми програмами на відповідних рівнях військової освіти з метою вдосконалення професійного рівня військового фахівця та набуття фахових компетентностей, що забезпечують виконання службових (бойових) функцій.

Психологічна війна – стан перманентної конфронтації ідеологічних, аксіологічних систем різного типу суспільств, держав, коаліцій з метою безумовної перемоги тільки однієї ідеології, інтереси якої захищає якась зі сторін. Термін “психологічна війна” використовується від середини 30-х років для означення конфронтації у морально-психологічній сфері на стратегічному рівні.

Психологічна підготовка – це система взаємопов’язаних заходів, спрямованих на формування у військовослужбовців та військових колективах відповідних знань, вмінь та якостей, які забезпечують їхню психологічну готовність до організованих, активних, та ефективних дій на полі бою, стійкість до дії бойових стрес-факторів.

Психологічне забезпечення – це комплекс заходів щодо формування, підтримання та відновлення в особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання за будь-яких умов чи обставин.

Сили психологічних операцій НАТО – структури та установи спеціальних операції, призначені для виконання завдань з планування та ведення психологічних операцій на європейських театрах військових дій.

Спеціалізація за спеціальністю – категорія, що характеризує відмінності окремих завдань діяльності фахівця за ознаками різниці засобів, або(та) продуктів, або(та) умов діяльності в межах спеціальності. Спеціалізація пов'язана як з необхідною галуззю знань, інструментами чи устаткуванням, що використовується, так і з продукцією, яка виробляється, або наданими послугами і відповідає певною мірою деталізованому колу професійних завдань та обов'язків.

Стандарт освіти – це система основних параметрів, що приймаються в якості державної норми освіченості, яка відображає суспільний ідеал і враховує можливості реальної особистості, а також системи освіти після досягнення ідеалу.

Страх – емоція, яка є результатом передбачення (антиципації) ситуації загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда.

Стрес – характеристика видів реакції людини на дію екстремальних чинників (стресорів). Інколи може мати позитивний, мобілізуючий вплив на діяльність, але у більшості – негативний чинник, який необхідно формувати у ПсО у стані противника.

Уміння – заснована на знаннях і навичках готовність людини виконувати певну діяльність.

ДОДАТКИ

Додаток 1
Утвержден
Указом Президиума ВС СССР
от 30 июля 1975 года

УСТАВ ВНУТРЕННЕЙ СЛУЖБЫ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ СССР

(с изм. и доп., внесенными Указами Президиума ВС СССР
от 01.08.1977 - Ведомости ВС СССР, 1977, N 32, ст. 485;
от 13.04.1979 - Ведомости ВС СССР, 1979, N 16, ст. 240;
от 16.10.1980 - Ведомости ВС СССР, 1980, N 43, ст. 890;
от 24.12.1980 - Ведомости ВС СССР, 1980, N 52, ст. 1133;
от 26.04.1984 - Ведомости ВС СССР, 1984, N 18, ст. 318)

Заместитель командира роты по политической части

127. Заместитель командира роты по политической части в мирное и военное время отвечает: за организацию и состояние политической работы в роте; за работу по политическому и воинскому воспитанию военнослужащих, укреплению политико - морального состояния личного состава и воинской дисциплины; за действенность политической работы в решении задач боевой и политической подготовки и в поддержании постоянной боевой готовности роты, а также в решении боевых задач. Он подчиняется командиру роты и является прямым начальником всего личного состава роты. В воспитании личного состава главное внимание он сосредоточивает на индивидуальной работе с каждым военнослужащим.

128. Заместитель командира роты по политической части обязан:

- организовать и проводить политическую работу, направляя ее на сплочение личного состава вокруг Коммунистической партии и Советского правительства, успешное выполнение задач боевой и политической подготовки, повышение боеспособности роты, выполнение боевых задач, укрепление единоначалия, воинской дисциплины и высокого политико - морального состояния личного состава;
- проводить работу по воспитанию личного состава роты в духе беспредельной преданности Советской Родине, Коммунистической партии и Советскому правительству, дружбы народов СССР, пролетарского интернационализма, боевого содружества с вооруженными силами братских социалистических стран, неуклонного соблюдения Конституции СССР и советских законов, безупречного выполнения требований военной присяги, воинских уставов и приказов, норм коммунистической морали, сознательного повиновения командирам (начальникам) и уважения к ним;

- разъяснять военнослужащим руководящую и направляющую роль Коммунистической партии, ее решения, внутреннюю и внешнюю политику, постоянно информировать их о международных событиях, об успехах строительства коммунизма;
- воспитывать личный состав в духе классовой ненависти к врагам нашей Родины, постоянной готовности в любых условиях и любой ценой защищать государственные интересы СССР;
- воспитывать личный состав в духе сознательного выполнения своего воинского долга, боевых традиций, дружбы и войскового товарищества, любви к своей части, верности Боевому Знамени части как символу воинской чести, доблести и славы, в духе постоянной бдительности, строгого сохранения военной и государственной тайны;
- разъяснять солдатам, сержантам, прапорщикам, офицерам задачи боевой и политической подготовки, проявлять заботу о выращивании отличников, классных специалистов и распространять их опыт, мобилизовать военнослужащих на освоение и образцовое сбережение вооружения, боевой и другой техники, военного и народного имущества, на соблюдение мер безопасности;
- знать каждого солдата, сержанта, прапорщика и офицера роты, их деловые, политические и моральные качества, запросы, настроения, семейное положение и в соответствии с этим вести с каждым военнослужащим политико - воспитательную работу;
- руководить политико - воспитательной работой офицеров, прапорщиков и сержантов роты, повседневно оказывать им помощь в воспитании подчиненных и формировании воинского коллектива;
- руководить политическими занятиями и заботиться о повышении их идейного содержания, систематически помогать руководителям групп политических занятий и их помощникам в подготовке и проведении занятий, лично проводить политические занятия в одной из групп, организовать и проводить политические информации в роте;
- осуществлять мероприятия по организации социалистического соревнования в роте;
- организовать и проводить культурно - массовую и спортивную работу среди солдат и сержантов, руководить политико - просветительной работой и ротной художественной самодеятельностью;
- широко использовать в политико - воспитательной работе с солдатами и сержантами телевидение, радио, лучшие произведения художественной литературы, материалы периодической печати; принимать меры к своевременному обеспечению личного состава газетами и журналами; организовать правильное использование и сбережение политико - просветительного имущества;
- организовать подбор, расстановку, воспитание и обучение актива подразделения; повседневно руководить работой совета ленинской комнаты, редколлегии ротной стенной газеты и редакторов боевых листков;

- заботиться об улучшении материально - бытовых условий подчиненных, строго следить за тем, чтобы военнослужащие своевременно и полной нормой получали положенное им довольствие; внимательно и чутко относиться к заявлениям и жалобам личного состава;
- вести политическую работу с личным составом роты, назначенным в суточный наряд;
- своевременно докладывать командиру роты и заместителю командира батальона (полка) по политической части о политико - моральном состоянии личного состава, проведенных политических мероприятиях и состоянии политико - воспитательной работы.

Додаток 2

Кількість навчальних годин на вивчення професійних дисциплін 2014 та 2015 років набору

№	Дисципліни	2014		2015	
		Загальна	Польові	Загальна	Польові
1.	Військова педагогіка	90	-	120	-
2.	Військова психологія	72	-		
3.	Соціально-психологічні технології управління військовими колективами	315	-	180	-
4.	Організація морально-психологічного забезпечення дій механізованих (танкових) підрозділів	405	56	330	24
5.	Сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців	297	38	180	-
6.	Психологія лідерства військовослужбовців	324	-	180	12
7.	Психологічна підготовка особового складу підрозділу	270	-	180	24
8.	Військова девіантологія	90	-	90	-

Додаток 3

Соціально-особистісні, інструментальні, загальнонаукові, загально-професійні і спеціалізовано-професійні компетенції (2013 р.)

Компетенція	Шифр компетенції
Компетенції соціально-особистісні:	КСО
- здатність формувати та згуртовувати військовий колектив (бойову команду) та підтримувати позитивний морально-психологічний клімат під час виконання ним функціональних завдань;	КСО-1
- здатність застосовувати соціально-психологічні комунікативні технології ефективного спілкування і службової взаємодії військовослужбовців під час підготовки підрозділу та виконання завдань за призначенням.	КСО-2
Компетенції загальнонаукові:	КЗН
- здатність проводити аналіз сучасних аналогових і цифрових електронних пристроїв і систем, що застосовуються у озброєнні та військовій техніці;	КЗН-1
- здатність застосовувати знання основних положень теорії автоматичного керування для вивчення зразків озброєння та військової техніки, їх правильної експлуатації та модернізації.	КЗН-2
Професійні компетенції:	
спеціалізовано-професійні:	КСП
- здатність застосовувати методологію і методику соціологічних досліджень для вивчення та виховання особового складу;	КСП-1
- здатність застосовувати знання економіки в повсякденній діяльності щодо організації ефективного використання військового майна, озброєння та техніки;	КСП-2
- здатність організовувати загальну психологічну підготовку особового складу в системі бойової підготовки підрозділу до виконання завдань за призначенням;	КСП-3

Компетенція	Шифр компетенції
- здатність організовувати спеціальну та цільову психологічну підготовку особового складу в системі бойової підготовки підрозділу до виконання завдань за призначенням;	КСП-4
- здатність надавати первинну психологічну допомогу особовому складу підрозділу та організовувати захист від стресу під час виконання ним функціональних завдань;	КСП-5
- здатність надавати первинну психологічну допомогу військовослужбовцю при отриманні ним бойової психічної травми;	КСП-6
- базові знання інженерного забезпечення бою, порядку та організації виконання завдань із маскування, обладнання фортифікаційних споруд, переправ, улаштування та подолання інженерних загороджень, розрахунку заряду для руйнування об'єктів;	КСП-7
- здатність підтримувати життєдіяльність військовослужбовця в автономних умовах у різних фізико-географічних умовах під час виконання бойових завдань;	КСП-8
- здатність використовувати професійно профільовані знання й практичні навички при індивідуальних діях або діях у складі малочисельних груп на території, яка зайнята противником;	КСП-9
- здатність використовувати професійно профільовані знання й практичні навички з підготовки та управління підрозділом під час ведення розвідки в різних видах бою;	КСП-10
- здатність використовувати професійно профільовані знання й практичні навички з експлуатації технічних засобів розвідки підрозділу під час виконання завдань;	КСП-11
- здатність застосовувати знання організації, бойових можливостей, тактики дій частин і підрозділів іноземних армій, незаконних збройних формувань для прогнозування можливого характеру дій умовного противника у різних видах бою (тактичних дій);	КСП-12

Компетенція	Шифр компетенції
- здатність використовувати євроатлантичні процедури управління підрозділом при виконанні завдань у міжнародній військовій (миротворчій) місії;	КСП-13
- здатність надавати першу медичну допомогу пораненим та постраждалим;	КСП-14
- досконало знати озброєння і техніку підрозділу, постійно підвищувати свій фаховий рівень;	КСП-15
- здатність підтримувати особовий склад підрозділу, озброєння і техніку в постійній бойовій готовності;	КСП-16
- здатність планувати та проводити заходи бойової підготовки механізованого підрозділу;	КСП-17
- здатність організовувати збереження і правильну експлуатацію озброєння та техніки підрозділу;	КСП-18
- здатність стежити за додержанням заходів безпеки на заняттях, навчаннях і під час роботи з технікою та озброєнням;	КСП-19
- здатність водіння бойових машин в різних умовах місцевості;	КСП-20
- здатність організовувати виконання заходів бойового та всебічного забезпечення;	КСП-21
- здатність прогнозувати порядок, способи виконання бойового завдання та його ефективність на основі оцінки обстановки;	КСП-22
- здатність організовувати виконання бойових завдань та управляти підрозділами за допомогою геоінформаційних систем;	КСП-23
- здатність використовувати теоретичні знання принципів, характеру сучасного загальновійськового бою (тактичних дій) під час підготовки та виконання завдань механізованими підрозділами (тактичними групами) за призначенням;	КСП-24
- здатність творчо застосовувати на практиці положення бойових статутів, методи оцінки бойових можливостей підрозділів під час організації різних видів бою (тактичних дій) механізованих підрозділів (тактичних груп);	КСП-25

Компетенція	Шифр компетенції
- здатність управляти механізованим підрозділом (тактичною групою) під час підготовки та у ході ведення бою (тактичних дій);	КСП-26
- базові знання норм міжнародного гуманітарного права, положень керівних документів щодо миротворчої діяльності Збройних Сил для використання їх в різних видах бою (тактичних дій) та під час виконання завдань механізованими підрозділами (тактичними групами) у складі миротворчих контингентів;	КСП-27
- здатність готувати та використовувати гранатомети, озброєння бойових машин під час підготовки та в ході виконання вогневих завдань.	КСП-28
- здатність проводити професійно-психологічний відбір військовослужбовців до складу підрозділів, що виконують завдання (місії) за призначенням;	КСП-29
- здатність застосовувати власну методику виховної роботи з особовим складом підрозділу;	КСП-30
- здатність володіти власною методикою соціально-психологічної роботи з особовим складом підрозділу;	КСП-31
- здатність проводити виховну роботу, спрямовану на якісне виконання завдань бойової та воєнно-ідеологічної підготовки особового складу, підвищення боєздатності підрозділу;	КСП-32
- здатність організовувати морально-психологічне забезпечення підготовки і застосування підрозділів за призначенням;	КСП-33
- здатність використовувати сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців підрозділу;	КСП-34
- здатність формувати, згуртовувати та підтримувати позитивний морально-психологічний клімат у військовому колективі;	КСП-35
- здатність використовувати сучасні методики психології управління та лідерства у формуванні позитивного морально-психологічного стану особового складу підрозділу.	КСП-36

ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКА (2016 р.)

Шифр	Зміст
Військово-професійні компетентності за спеціальністю (ПКв)	
ПКв-1	Здатність застосовувати Кодекс честі офіцера, створювати атмосферу довіри, взаємоповаги, доброзичливості та толерантності у військовому колективі, діяти відповідно до правил військового етикету
ПКв-2	Здатність сумлінно виконувати службовий обов'язок, непорушно додержуватися Конституції України та законів України, наказів Міністра оборони України, інших нормативно-правових актів, норм міжнародного гуманітарного права, брати активну участь у суспільному житті, цікавитися суспільними проблемами
ПКв-3	Здатність захищати Україну, її суверенітету, територіальну цілісність та недоторканність, бути вірним Військовій присязі, віддано служити народу України, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок
ПКв-4	Здатність аналізувати та оцінювати небезпечні та шкідливі фактори, що супроводжують військову діяльність особового складу, застосовувати умови щодо дотримання техніки безпеки, протипожежної безпеки і охорони військових об'єктів, використовувати нормативні документи та організовувати безпечні умови праці у військових підрозділах
ПКв-5	Здатність використовувати базові теоретичні знання фундаментальних дисциплін для вирішення практичних військово-професійних завдань
ПКв-6	Здатність здійснювати пошук, аналіз та обробку інформації з застосуванням стандартних методик та з використанням програмно-технічних засобів
ПКв-7	Здатність спілкуватися українською мовою на суспільно-політичні, військово-спеціальні та побутові теми для забезпечення військово-професійної діяльності

ПКв-8	Здатність організовувати та безпосередньо проводити бойову підготовку особового складу, контролювати її хід, проводити злагодження підпорядкованих підрозділів
ПКв-9	Здатність вести різноманітні види бою на місцевості, чітко визначати бойові задачі, орієнтуватися в бойових умовах, навчати підлеглих умілим та рішучим діям при веденні бою з урахуванням досвіду застосування ЗС України в АТО
ПКв-10	Здатність розробляти бойові документи, оцінювати тактичну обстановку, що склалася, аналізувати та оцінювати розвідувальну інформацію щодо дислокації, організаційно-штатної структури, озброєння, укомплектування військових формувань збройних сил противника
ПКв-11	Здатність застосовувати штатне озброєння та військову техніку при керуванні підрозділом в різних видів бою, проводити планове та позапланове її технічне обслуговування
ПКв-12	Здатність використовувати основи управління та лідерські якості при виконанні службових обов'язків під час підготовки та ведення бойових дій військами (силами) в умовах тривалого перебування на бойових постах, у відриві від основних сил, напрацьовувати адаптованість особового складу до швидкоплинних змін бойової обстановки, навички організації цивільно-військового співробітництва в несприятливих умовах, взаємодіяти з представниками ЗМІ
ПКв-13	Здатність використовувати психолого-педагогічні основи управлінської та виховної діяльності офіцера, застосовувати методи психодіагностики особистості та методи вивчення соціально-психологічних явищ у військових колективах для індивідуальної роботи з підлеглими, контролювати стан військової дисципліни особового складу, узагальнювати результати контролю і визначати заходи щодо усунення виявлених недоліків, формувати високий рівень патріотичних і моральних якостей у підпорядкованого особового складу
ПКв-14	Здатність аналізувати процеси, що відбуваються у світі, в суспільно-політичному житті країни, оцінювати загальний стан, структуру збройних сил, систему керівництва та управління, озброєння армій держав членів НАТО та противника на підставі вивчення положень воєнної доктрини, законодавчої бази, інших нормативно-правових актів, матеріалів засобів масової інформації

Військово-спеціальні компетентності за спеціалізацією (СКв)		
	СКв-1	Здатність організовувати загальну, спеціальну та цільову психологічну підготовку особового складу в системі бойової підготовки підрозділу до виконання завдань за призначенням
	СКв-2	Здатність надавати первинну психологічну допомогу особовому складу підрозділу та організовувати захист від стресу під час виконання ним функціональних завдань
	СКв-3	Здатність проводити професійно-психологічний відбір військовослужбовців до складу підрозділів, що виконують завдання (місії) за призначенням
	СКв-4	Здатність застосовувати методику виховної та індивідуально-виховної роботи з особовим складом підрозділу
	СКв-5	Здатність організовувати заходи МПЗ, спрямовані на якісне виконання завдань бойової підготовки особового складу, підвищення боєздатності підрозділу
	СКв-6	Здатність організовувати морально-психологічне забезпечення підготовки і застосування підрозділів за призначенням
	СКв-7	Здатність використовувати сучасні методики психологічної діагностики військовослужбовців підрозділу
	СКв-8	Здатність формувати, згуртовувати та підтримувати позитивний морально-психологічний клімат у військовому колективі
	СКв-9	Здатність використовувати сучасні методики психології управління та лідерства у формуванні позитивного морально-психологічного стану особового складу підрозділу
	СКв-10	Здатність управляти міжособистісними конфліктами, здійснювати профілактику негативних соціально-психологічних явищ у військових колективах
	СКв-11	Здатність організовувати заходи інформаційно-пропагандистського забезпечення особового складу підрозділу
	СКв-12	Здатність працювати з різноманітними джерелами інформації, використовувати отриману інформацію для вирішення практичних військово-професійних задач

СКВ-13	Здатність вести за собою особовий склад, забезпечувати виконання спільного завдання, згуртування військового колективу, дбати про задоволення індивідуальних потреб кожного військовослужбовця підрозділу
СКВ-14	Здатність експлуатувати технічні засоби інформації та виховання під час бойової підготовки та застосування підрозділів за призначенням

Додаток 5

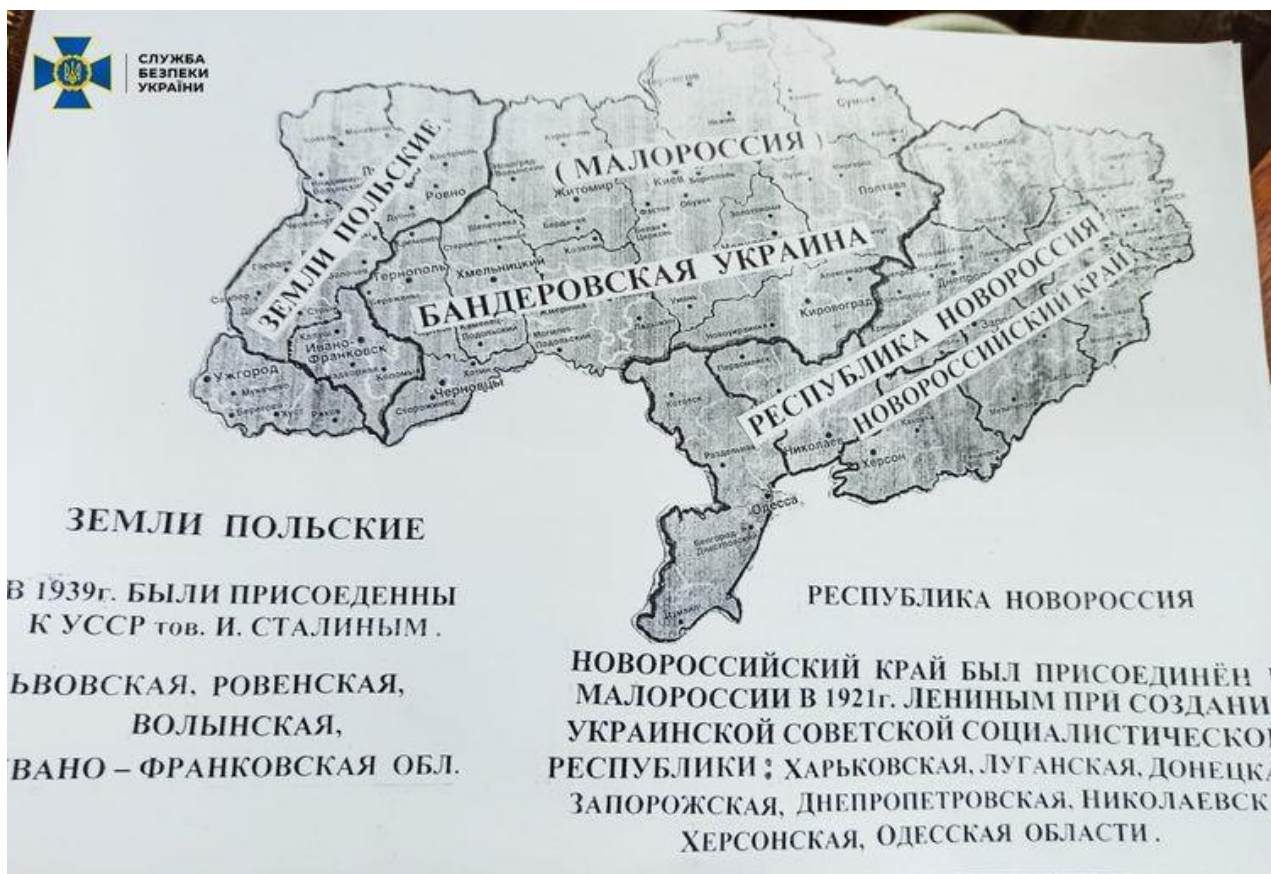

Пропагандистські наративи російсько-української війни

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

**Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах
та інших військових формуваннях України**

*(Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента
N 28/2004 ([28/2004](#)) від 12.01.2004)*

З метою підвищення рівня виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, визначення напрямів і засад її перебудови відповідно до сучасних вимог **п о с т а н о в л я ю**:

1. Затвердити Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України (додається).

2. Міністрові оборони України, Командувачу Національної гвардії України, Голові Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Міністрові внутрішніх справ України, Голові Служби безпеки України, Міністрові України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи вжити заходів до усунення серйозних недоліків у виховній роботі у військових підрозділах, перебудови її відповідно до затвердженої цим Указом Концепції, зміцнення органів виховної роботи та підвищення їх статусу.

Президент України
м. Київ, 4 вересня 1998 року
N 981/98

Л.КУЧМА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Указом Президента України
від 4 вересня 1998 року N 981/98

КОНЦЕПЦІЯ
виховної роботи у Збройних Силах

та інших військових формуваннях України

1. Передумови розроблення Концепції

У виховній роботі серед військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України є серйозні недоліки. Про це свідчать факти порушення військовослужбовцями військової дисципліни, вчинення ними злочинів та інших правопорушень, існування у стосунках між військовослужбовцями нестатутних відносин. Відбувається падіння престижу військової служби.

Цьому певною мірою сприяє наявність низки невирішених проблем. До них перш за все належать:

відсутність єдиної системи поглядів на завдання, напрями та порядок управління духовними процесами;
недосконалість нормативно-правової бази військово-гуманітарної діяльності;
невизначеність меж повноважень і відповідальності органів виховної роботи;

нагальна потреба розвитку кадрового, інтелектуального, технічного, науково-аналітичного потенціалу органів виховної роботи, підвищення їх престижу, авторитету і статусу.

Нинішній стан справ вимагає концептуального визначення єдиних підходів до виховання захисника Батьківщини з урахуванням економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації, становища молоді в суспільстві, формування нового світогляду, морально-етичних, національно-історичних основ поведінки.

2. Мета Концепції

Концепція має накреслити шляхи і засоби перебудови виховної роботи у військових формуваннях та привести її у відповідність із вимогами забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Метою Концепції є:

забезпечення єдності навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки військовослужбовців;

координація зусиль та вироблення однакових поглядів на проблему виховання військовослужбовців, визначення ролі органів виховної роботи, що створюються при військових управліннях військових формувань;

створення та вдосконалення педагогічних засобів, форм і методів виховання військовослужбовців, узгодження дій державних та військових органів управління щодо цілеспрямованої підготовки молоді до військової служби.

Виховна робота у Збройних Силах та інших військових формуваннях України - система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів.

Ця робота повинна здійснюватися відповідно до вимог Конституції ([254к/96-ВР](#)) та законів України, Воєнної доктрини України ([3529-12](#)), актів Президента України і Кабінету Міністрів України, стати невід'ємною складовою повсякденної діяльності Збройних Сил та інших військових формувань України.

3. Основний зміст та принципи виховної роботи

Основними складовими виховної роботи є:

морально-психологічне забезпечення бойової і мобілізаційної готовності військ (сил), бойового чергування, бойової служби, оперативної та бойової підготовки, специфічної діяльності військових формувань;

морально-психологічне забезпечення військової дисципліни та профілактика правопорушень;

інформаційно-пропагандистське забезпечення;

культурно-виховна і просвітницька робота;

військово-соціальна робота.

Морально-психологічне забезпечення бойової і мобілізаційної готовності військ (сил), бойового чергування, бойової служби, оперативної та бойової підготовки, специфічної діяльності військових формувань включає комплекс організаційних, виховних та соціально-психологічних заходів, спрямованих на підтримання постійної бойової готовності органів управління, об'єднань, з'єднань, частин та підрозділів, установ і закладів, реалізацію духовного і професійного потенціалу особового складу під час виконання навчально-бойових завдань.

Морально-психологічне забезпечення військової дисципліни та профілактика правопорушень - це система організаційних, соціально-правових та виховних заходів щодо формування і розвитку у військовослужбовців особистої відповідальності за свідоме виконання вимог Конституції та законів України, військових статутів, Військової присяги, функціональних і службових обов'язків, наказів командирів і начальників, досягнення такого рівня

морально-психологічного стану особового складу військ (сил), який забезпечуватиме своєчасне, повне і якісне вирішення поставлених завдань. Інформаційно-пропагандистське забезпечення полягає у здійсненні державними органами, органами військового управління, командувачами, командирами (начальниками), штабами, органами виховної роботи, засобами масової інформації заходів щодо впровадження гуманітарної політики держави у Збройних Силах та інших військових формуваннях України через систему інформації, військово-патріотичного виховання особового складу з метою формування у військовослужбовців громадянської свідомості та відповідальності.

Культурно-виховна і просвітницька робота забезпечує формування у військовослужбовців високої духовної культури і моральних якостей, почуття патріотизму, вірності традиціям українського народу і задоволення їх естетичних потреб через впровадження культурно-просвітницьких заходів та організацію дозвілля особового складу.

Військово-соціальна робота передбачає здійснення соціально-правових, інформаційних і організаційних заходів щодо сприяння військовослужбовцям і працівникам Збройних Сил та інших військових формувань України, членам їх сімей у реалізації встановлених законами України, іншими законодавчими актами прав і пільг, одержанні ними соціальної допомоги та відповідних компенсацій, створенні у військових і трудових колективах соціальних умов і гарантій, які б забезпечили їх нормальну життєдіяльність, сумлінне ставлення до виконання покладених на них функціональних та службових обов'язків.

Основними принципами виховної роботи є:

державна і патріотична спрямованість виховного процесу;
взаємозалежність змісту, форм і методів виховної роботи;
повага до особистості, конституційних прав і свобод військовослужбовця, орієнтація на ідеали демократії та гуманізму, загальнолюдські моральні цінності;
безперервність та спадкоємність у виховній роботі, органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних та культурних традицій з почуттям нового;
конкретність та узгодженість змісту, форм і методів виховної роботи;
об'єктивно-науковий підхід до планування, здійснення та оцінки результатів виховної роботи.

Завдання виховної роботи визначаються положеннями про органи виховної роботи, які затверджуються у Збройних Силах та інших військових формуваннях України на основі цієї Концепції.

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
Н А К А З

Міністра оборони України

5.05.1999 року

м. Київ

№142

Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України

З метою надання цілеспрямованості й організованості процесу зміцнення морального духу та психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України на особливий період

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Концепцію морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України, що додається.
2. Заступникам Міністра оборони України, командувачам військ оперативних командувань, начальникам управлінь центрального апарату Міністерства оборони України, начальнику залізничних військ – начальнику управління залізничних військ:

на підставі положень Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України визначити підпорядкованим органам військового управління головні напрями, завдання морально-психологічного забезпечення як виду забезпечення Збройних Сил України та шляхи їх реалізації; внести необхідні зміни у навчальні програми;

положеннями Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України керуватися під час розробок оперативних і бойових документів, статутів, настанов, програм й інших керівних документів щодо організації оперативної та бойової підготовки.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на першого заступника Міністра оборони України.

4. Наказ розіслати до з'єднань.

Міністр оборони України

генерал армії України

О.І. КУЗЬМУК

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністра оборони України
5.05.99 року № 142

КОНЦЕПЦІЯ

морально-психологічного забезпечення

підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України

1. Загальні положення

1.1. Важливою складовою бойової готовності та боєздатності військ (сил) є високий моральний дух особового складу Збройних Сил України.

Моральний дух – це духовна готовність і здібність військовослужбовців переносити випробування війни (бойових дій), труднощі військової служби, досягати перемоги над ворогом. Взаємопов'язаними сторонами морального духу військ (сил) є морально-психологічний потенціал і морально-психологічний стан особового складу.

Морально-психологічний потенціал – це сукупність духовних можливостей особового складу, його свідомості, професійної підготовленості, які можуть стати фактором перемоги під час бою.

Морально-психологічний стан – це діюча частина морально-психологічного потенціалу, наявні духовні сили військовослужбовців, ступінь їх

мобілізованості на виконання конкретної бойової задачі, морально-психологічний фактор досягнення перемоги.

1.2. Військові психологічні операції як складова інформаційної боротьби, стають невід'ємною частиною підготовки і ведення воєнних дій. Існує реальна загроза появи психотропної зброї, яка за своїми характеристиками буде наближатися до засобів масового ураження. У протидіючих сторін з'являється можливість активного впливу на моральні та психологічні якості, психофізіологічний стан, настрій, бойову активність особового складу противника. Постійно зростають психотравмуючі чинники сучасних бойових дій, наслідком яких можуть бути численні психогенні втрати.

1.3. Хід і результати збройної (боротьби безпосередньо залежать від ступеня моральної готовності та психологічної стійкості військовослужбовців. Це потребує сучасних технологій психологічного (психофізіологічного) захисту особового складу, формування та підтримання необхідного рівня морально-психологічного стану військ (сил).

В умовах війни (воєнного конфлікту) така діяльність здійснюється шляхом проведення комплексу заходів морально-психологічного забезпечення

підготовки та ведення операцій (бойових дій) і посиляється на результати виховної роботи, морально-психологічне забезпечення приведення військ (сил) у вищі ступені бойової готовності.

1.4. Морально-психологічне забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) – це один із основних видів всебічного забезпечення військ (сил), метою якого є формування та підтримка морально-психологічного стану особового складу, бойових та психологічних якостей, необхідних для успішного виконання бойових завдань. Морально-психологічне забезпечення здійснюється у тісній взаємодії з оперативним (бойовим), правовим, технічним, тилловим і медичним забезпеченням.

1.5. Систему морально-психологічного забезпечення складає сукупність функціонально пов'язаних сил і засобів, технологій і методик впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців, захисту їх психологічних (психофізіологічних) властивостей, реабілітації психотравмованих. Ця система забезпечує реалізацію морально-психологічного потенціалу військ (сил) під час війни (воєнного конфлікту).

2. Мета Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України:

розкрити роль та місце морально-психологічного забезпечення *підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України* серед інших видів всебічного забезпечення;

визначити складові елементи, внутрішню структуру системи морально-психологічного забезпечення, пріоритети щодо його змісту та організації;

активізувати дослідження технологій і методик впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців, захисту їх психологічних (психофізіологічних) властивостей, реабілітації психотравмованих під час бойової діяльності з урахуванням існуючих інформаційних та інших загроз, прогнозів їх розвитку, особливостей форм застосування Збройних Сил України;

визначити головні напрями діяльності органів військового управління стосовно організації морально-психологічного забезпечення, залучення сил і засобів інших видів забезпечення, родів військ та спеціальних військ;

закласти основи створення надійного механізму взаємодії органів військового управління Збройних Сил України з іншими військовими формуваннями України, центральними та іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо координації заходів морально-психологічного забезпечення під час війни (воєнного конфлікту).

3. Основний зміст та принципи морально-психологічного забезпечення

3.1. Основним змістом морально-психологічного забезпечення є:

мобілізація військовослужбовців на виконання конкретних бойових завдань, формування свідомого ставлення до них, прогнозування динаміки морально-психологічного стану військ (сил), збереження його стійкості та керованості;

досягнення високої бойової активності особового складу військ (сил), його спроможності витримувати нервово-психологічні навантаження і зберігати боєздатність в умовах дій психотравмуючих факторів сучасного бою;

зрив психологічних операцій противника, прогнозування та профілактика негативного інформаційно-психологічного впливу;

організація комплексного захисту психологічних (психофізіологічних) властивостей військовослужбовців, реабілітації психотравмованих.

3.2. Основними складовими морально-психологічного забезпечення є:

інформаційно-пропагандистське забезпечення;

психологічне забезпечення;

воєнно-соціальна робота;

культурно-виховна робота;

інформаційно-психологічна протидія.

3.2.1. Інформаційно-пропагандистське забезпечення – це система цілеспрямованих заходів щодо формування стійкого і керованого морально-психологічного стану на підставі оперативного інформування особового складу про зміст воєнно-політичної та бойової обстановки, покладені на війська (сили) завдання та умови їх здійснення.

3.2.2. Психологічне забезпечення – це комплекс заходів щодо формування, підтримання та відновлення у особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання в будь-яких умовах обстановки. Складовими психологічного забезпечення є прогнозування морально-психологічного стану особового складу військ (сил), здійснення психологічної підготовки, психологічного супроводження бойової діяльності, психологічної реабілітації психотравмованих військовослужбовців.

3.2.3. Воєнно-соціальна робота – це діяльність щодо створення та забезпечення необхідних соціальних і правових умов для виконання особовим складом військ (сил) бойових завдань; реалізації прав і пільг військовослужбовців, працівників Збройних Сил України, членів їх сімей; дотримання моральних принципів поведінки, норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів);

підтримання високої дисципліни, організованості та порядку.

3.2.4. Культурно-виховна робота – це діяльність, яка спрямована на відновлення моральних, психічних та фізичних сил особового складу, його мобілізацію на виконання бойових завдань, задоволення духовних (культурних) потреб військовослужбовців.

3.2.5. Інформаційно-психологічна протидія – це комплекс заходів стосовно прогнозування, профілактики та зриву інформаційно-психологічного впливу противника, нейтралізації його намагань дезінформувати та деморалізувати особовий склад наших військ (сил), дезорганізувати його бойову діяльність.

3.3. Специфічними складовими морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) є: спеціальні соціологічні дослідження, організація забезпечення військ (сил) технічними засобами виховання та поліграфії, здійснення кадрового забезпечення органів виховної роботи.

3.4. Морально-психологічне забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) повинно ґрунтуватися на таких основних принципах:

об'єктивній оцінці воєнно-стратегічної ситуації, рівня морально-психологічного стану особового складу військ (сил), урахування оперативної обстановки, форм бойового застосування, умов виконання покладених завдань;

цілеспрямованості морально-психологічного забезпечення на вирішення конкретних бойових завдань, формування необхідного морально-психологічного стану військ (сил);

тісному та нерозривному зв'язку з іншими видами забезпечення Збройних Сил України;

безперервності керованого впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців, їх психологічний стан;

диференційованому підході, визначеності змісту, форм та способів реалізації заходів морально-психологічного забезпечення з урахуванням національних, етнічних, культурних, мовних, релігійних та інших особливостей військовослужбовців.

4. Організація і керівництво морально-психологічним забезпеченням

4.1. Керівництво морально-психологічним забезпеченням здійснюють Міністр оборони України, начальник Генерального штабу Збройних Сил України – перший заступник Міністра оборони України, командувачі видів Збройних Сил України, військ оперативних командувань, командири та начальники усіх рівнів відповідно до покладених на них завдань.

Командувачі, командири (начальники) несуть відповідальність за формування та підтримку необхідних морально-психологічних і бойових якостей особового складу.

Заступники командувачів (командирів) з виховної роботи є безпосередніми організаторами морально-психологічного забезпечення та відповідають за його стан. Під час планування та організації заходів морально-психологічного забезпечення вони підтримують постійну взаємодію зі штабами.

4.2. В інтересах морально-психологічного забезпечення в межах чинного законодавства України можуть підтримуватися зв'язки з центральними та іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, використовуватися місцеві засоби телерадіомовлення, друку, заклади і установи культури та відпочинку.

4.3. Планування морально-психологічного забезпечення здійснюється у загальній системі планування застосування військ (сил) та їх всебічного забезпечення.

4.4. Для здійснення заходів морально-психологічного забезпечення на підставі рішень Міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України – першого заступника Міністра оборони України, заступників Міністра оборони України – командувачів видів Збройних Сил України, командувачів військ оперативних командувань, командирів та начальників усіх рівнів можуть залучатися сили і засоби родів військ та спеціальних військ.

Органи виховної роботи Збройних Сил України підтримують взаємодію з відповідними структурами Прикордонних військ України, Національної гвардії України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, сил цивільної оборони Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, структурами Служби безпеки України.

Основними питаннями взаємодії є: взаємне інформування стосовно воєнно-політичної та соціально-економічної обстановки; проведення виховних заходів з особовим складом; координація протидії інформаційно-психологічному впливу противника (антидержавницьких сил) на військові формування; сумісне використання військових культурно-просвітницьких закладів та засобів масової інформації.

4.5. Органами управління морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України є Головне управління виховної роботи Міністерства оборони України, управління виховної роботи видів Збройних Сил України, оперативних командувань, відділи виховної роботи структурних підрозділів Міністерства оборони України, об'єднань, військових навчальних закладів, відділення виховної роботи з'єднань, військових частин, установ, закладів.

Органи управління морально-психологічного забезпечення здійснюють планування, координацію та контроль за проведенням морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України.

4.6. Найбільш важливі питання щодо організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройними Силами України розглядаються на колегії Міністерства оборони України, військових радах видів Збройних Сил України, оперативних командувань та об'єднань.

5. Система реалізації Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України

Першочерговими завданнями реалізації Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України є:

відпрацювання нормативно-правової бази морально-психологічного забезпечення, координація з цих питань зусиль органів військового управління усіх рівнів, науково-дослідних організацій та установ, військових навчальних закладів Збройних Сил України;

створення структурних підрозділів морально-психологічного забезпечення на усіх рівнях військового управління;

удосконалення системи підготовки фахівців з виховної роботи у Збройних Силах України як безпосередніх організаторів морально-психологічного забезпечення;

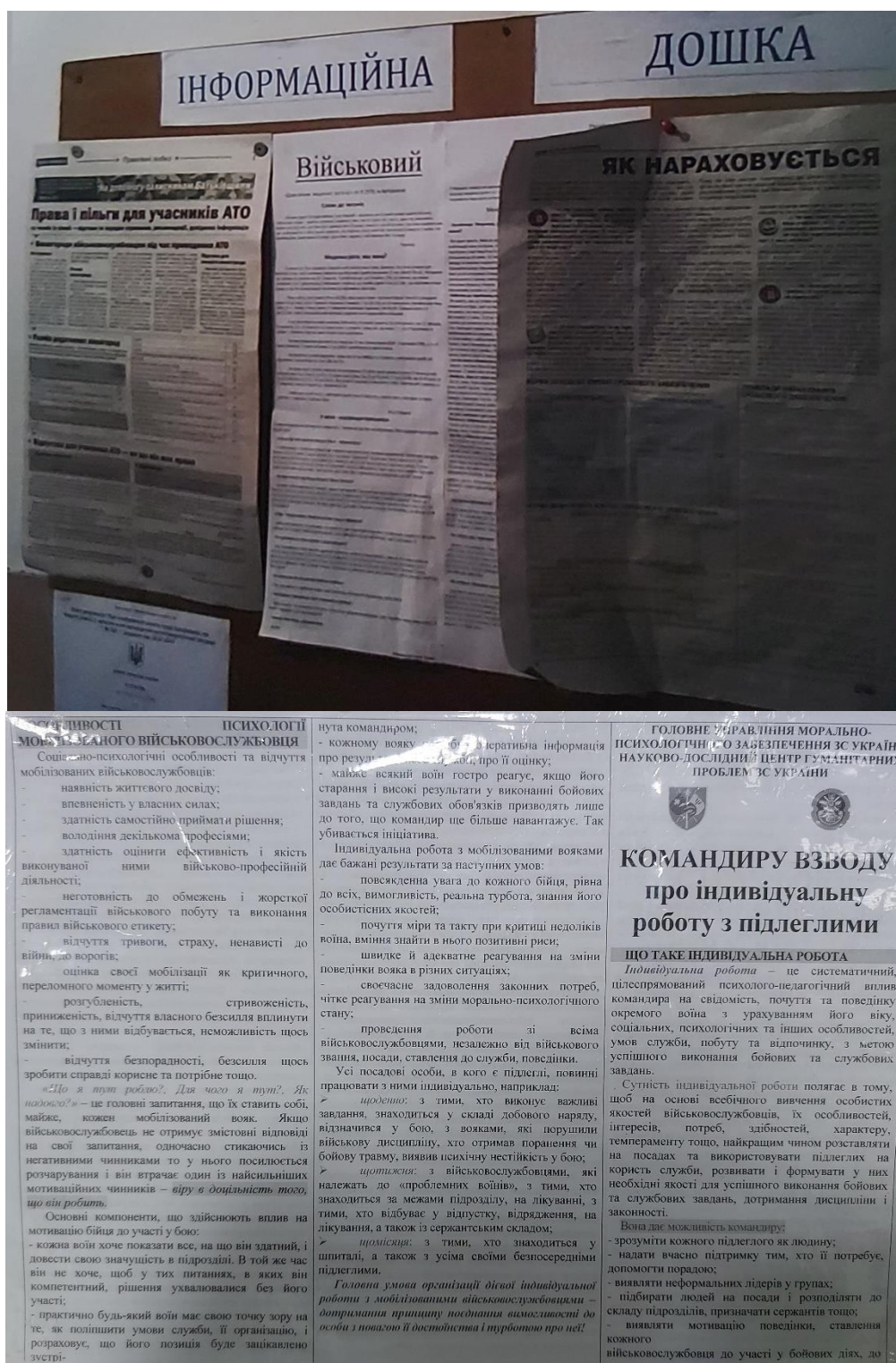
розвиток системи управління морально-психологічним забезпеченням у єдиній системі управління військами (силами);

удосконалення системи навчання слухачів (курсантів) Національної академії оборони України, військових навчальних закладів, студентів військових навчальних підрозділів, які входять до складу цивільних вищих навчальних закладів;

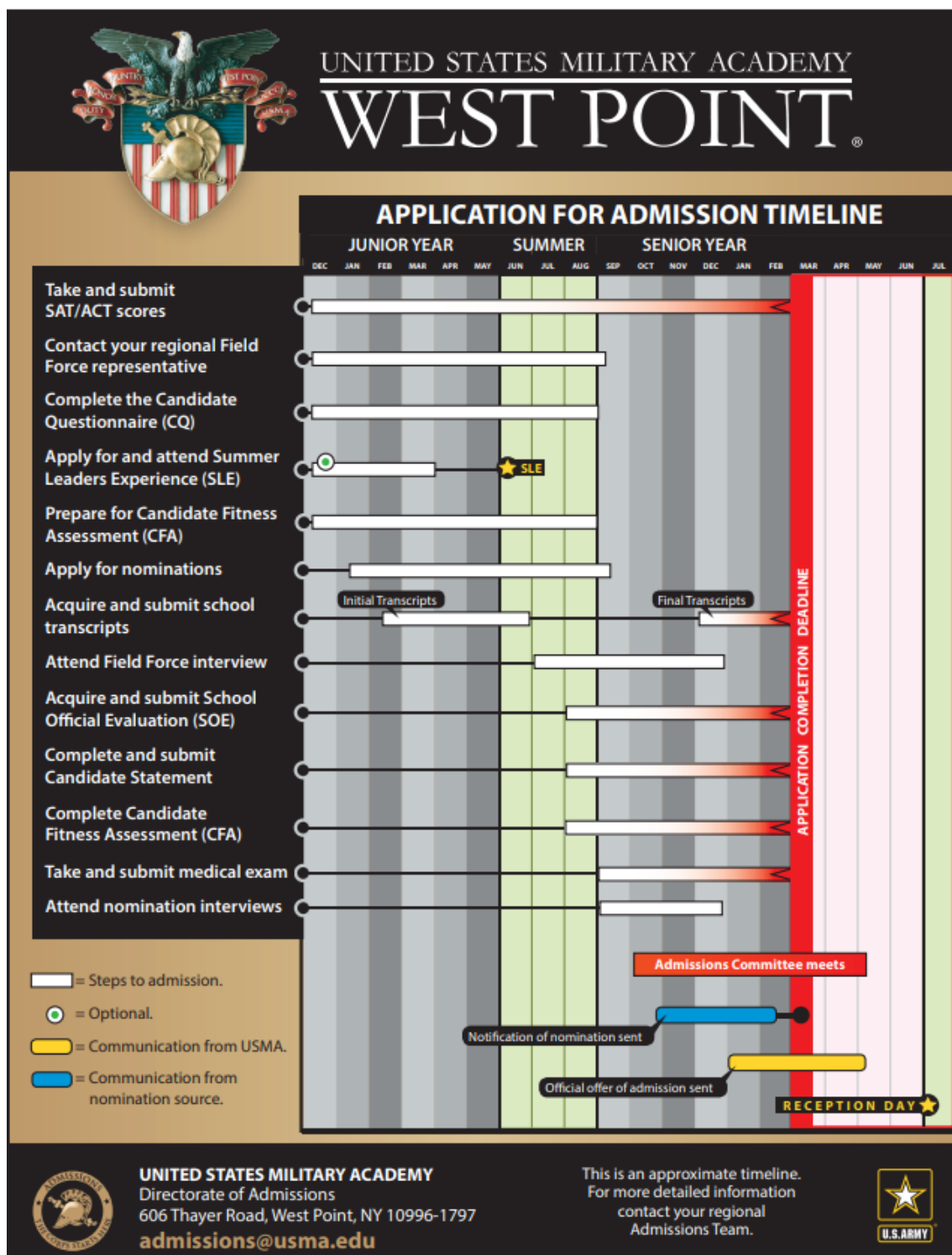
удосконалення практики організації морально-психологічного забезпечення, створення відповідної методичної бази;

вивчення та впровадження у практику вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації духовної складової бойового потенціалу військ (сил) під час їх бойового застосування.

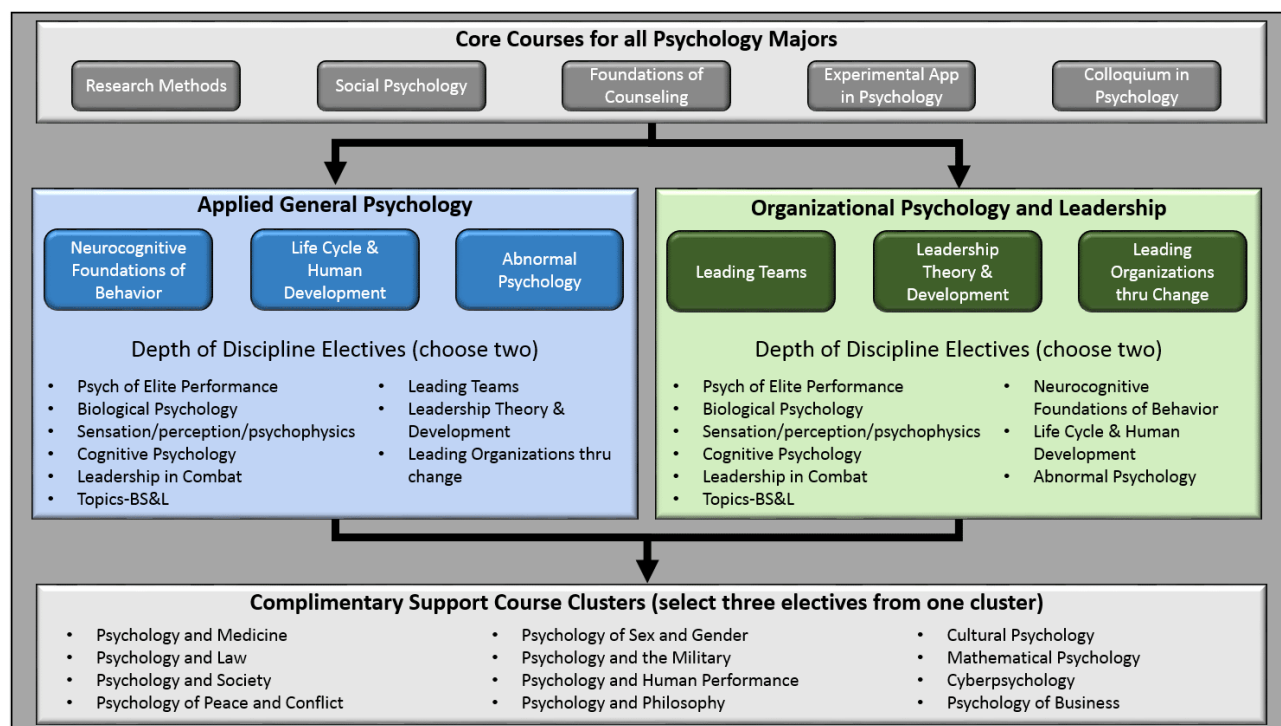
Графік виконання заходів для вступу у ВВНЗ США (Вест Поінт)

Перелік курсів підготовки курсантів ВВНЗ США (Вест Поінт)

Area	Required Course(s)		Alternate Course(s) (based on placement testing/validations)	
Chemistry	CH101	General Chemistry I	CH151	Advanced General Chemistry
Information Technology/Cyber	CY105	Intro to Computing and Information Technology	CY155	Advanced Placement Introduction to Computing & Information Tech.
Economics	SS201	Economics: Principles and Problems	SS251	Advanced Economics: Principles and Problems
English	EN101* *EN100	Composition Foundational Writing (may be required as an additional course)	EN151	Advanced Composition
Foreign Language	Two courses required. Sequence determined by the Department of Foreign Languages based on cadet preferences			
History	HI105 OR HI108X	History of the United States Regional Studies in World History	HI155 OR HI158X	Advanced History of the United States Advanced Regional Studies in World History
International Relations	SS307	International Relations	SS357	Advanced International Relations
Law	LW403	Constitutional and Military Law		
Leadership	PL100 AND PL300	General Psychology for Leaders Military Leadership	PL150 AND PL350	Advanced General Psychology for Leaders Advanced Military Leadership
Literature	EN102	Literature	EN152	Advanced Literature
Mathematics (Alternative course/sequence is based on placement testing and validation)	MA103* *MA100	Mathematical Modeling and Introduction to Calculus Precalculus (may be required as an additional course) AND	MA153 MA205	Mathematical Modeling and Intro. to Differential Equations Calculus II
	MA104 AND MA206	Calculus I Probability & Statistics	MA255 MA256	Advanced Multivariable Calculus Advanced Probability & Statistics
Military History	HI101 AND HI302	The Army of the Republic: Leading Citizen Soldiers History of the Military Art	HI151	The Army of the Republic: Leading Citizen Soldiers – Advanced
Officership	MX400	Officership		
Philosophy	PY201	Philosophy and Ethical Reasoning	PY251	Advanced Philosophy and Ethical Reasoning
Physical Geography	EV203	Physical Geography		
Physics	PH205	Physics I	PH255	Advanced Physics I
Political Science	SS202	American Politics	SS252	Advanced American Politics
Science Depth (Cadets choose one course based on academic major and interest)	CH102 CH275 PH206	General Chemistry II Biology Physics II	CH375 PH256	Advanced Biology Advanced Physics II

Основні курси для спеціальностей психології ВВНЗ США (Вест Поінт)

Полюова підготовка в ВВНЗ США (Вест Поїнт)

“Beast Barracks” **1st Summer** *Leaders are the target audience!*

2 Week Leader Training for Cadet Leaders (each detail)

CBT I /First Detail

- In-process and issue uniforms
- Academic placement testing
- Marksmanship
- Physical Training
- Build Confidence – Leader Reaction Course
- Values / Army Culture

CBT II/Second Detail

- Land Navigation Training
- Fire Team Live Fire Exercise
- Tactical Combat Casualty Care
- Hand Grenades
- Crew Served Weapons
- Rappelling

Purpose: Introduce Cadets to the Army culture, individual skills focus, and prepares cadets for academic year.

UNITED STATES MILITARY ACADEMY
WEST POINT

Cadet Field Training (CFT)

2nd Summer

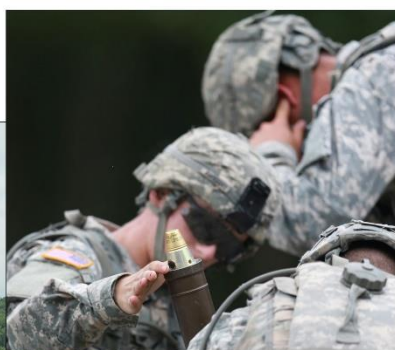

2 Week Leader Training for Cadet Leaders (each detail)

Emphasis:

- Focus on cadet cadre (Firsties & Cows)
- Prepare new Yuks to be Team Leaders
- Develop character
- Develop toughness
- Develop reliable and dependable team members
- Problem solving
- Risk mitigation

Leaders are the target audience!

Skill Focus

- Advanced Land Navigation
- Advanced Marksmanship
- Urban Operations
- Patrolling
- Fundamentals of Indirect Fire
- Water Confidence and Obstacle Courses
- 96 Hour Capstone Field Training Exercise (FTX)

Purpose: Advanced individual skill development, team proficiency, NCO level leadership

Cadet Leader Development Training (CLDT)

Final Summer

(80% 1st Class + 20% 2nd Class)

**Only training that is not Cadet led;
Capstone Training/Assessment Event**

Characteristics and Focus:

- Similar to Army's Combat Training Centers
- Platoon Operations focus
- Free play between OPFOR and BLUEFOR based on Master Events List
- 100% tactical time in a field environment
- Ethical Decision Making
- Rotation of leadership positions
- Application of the principles
- Use of rehearsals and field orders
- High OPTEMP – 24/7 operations

Three Mission Sets:

Offense

- Mounted or Air Movement Objectives
- Primarily Urban
- Key Leader Engagements
- Raids/Cordons and Search

Movement to Contact

- Dismounted Platoon
- Wooded, mountainous terrain
- Search and attack
- Recon and Surveillance

Defense

- Dismounted Platoon
- Wooded, mountainous terrain
- Search and attack
- Recon and Surveillance

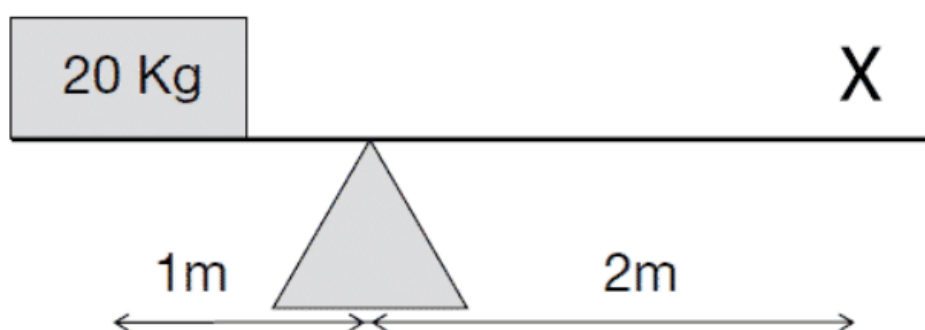

Purpose: Tactical problem-solving and Leadership under stress with a candid assessment

Приклад вступних питань до ВВНЗ Великобританії (Сандхерст)

Royal Navy Psychometric Test – Question 2

Published June 13, 2018 at 522 × 197 in [Royal Navy Psychometric Test – Question 2](#)

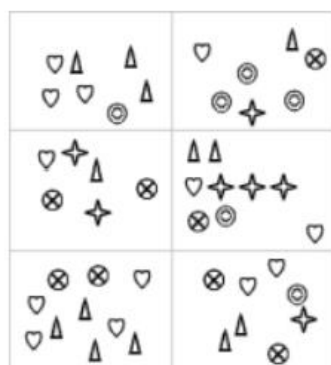

AOSB Abstract Reasoning Test

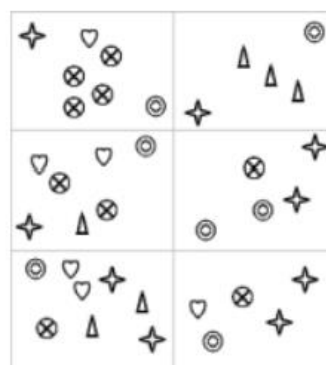
This portion of the test contains 70 questions and is 12 minutes in length. Each question presents two sets of shapes, Set A and Set B. Your first task is to determine how the shapes in each set are related. You are then given five further shapes and must determine if they belong in Set A, Set B or neither.

Sample Question

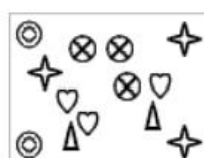
Set A

Set B

The following test shape belongs to:

Практичні заняття з воєнної підготовки в ВВНЗ Великобританії (Сандхерст)

Інформаційна записка Спеціальної військової школи Сен-Сір (Франція)

**ÉCOLE SPÉCIALE MILITAIRE
DE SAINT-CYR**

**Notice d'information 2012
RECRUTEMENT A BAC + 5 SUR TITRES**

L'École Spéciale Militaire de Saint-Cyr, créée en 1802 par Napoléon, installée depuis 1945 sur le camp de Coëtquidan dans le Morbihan, est chargée de former des officiers au profit de l'armée de terre, en les préparant, à la fois, à leur première fonction de meneur d'hommes et à leurs responsabilités ultérieures au sein de l'institution.

L'admission à l'École Spéciale Militaire de Saint-Cyr s'effectue sur titres pour des candidats, remplissant les conditions suivantes :

- ☐ être de nationalité française ;
- ☐ être en règle avec le code du Service National (JAPD ou JDC) ;
- ☐ être titulaire d'un troisième cycle de l'enseignement supérieur ou d'un titre reconnu équivalent au plus tard au 1er décembre 2012 ;
- ☐ satisfaire aux conditions d'aptitude physique requises et constatées par un médecin militaire d'active (groupement de recrutement et de sélection) ;
- ☐ être apte à faire campagne en tous lieux et sans restriction ;
- ☐ être âgé de moins de 25 ans au 1er janvier 2012.

Procédure unique d'inscription.

Les candidats intéressés par ce recrutement doivent constituer un dossier d'inscription à retirer et à ouvrir à partir du 1er octobre 2011 et jusqu'au 20 janvier 2012 dans les Centres d'Information et de Recrutement des Forces Armées (CIRFA). Ce dossier est à adresser au Bureau recrutement de la Direction des Ressources Humaines de l'Armée de Terre avec l'ensemble des pièces administratives détaillées ci-dessous par le CIRFA.

Pour les candidats militaires, la constitution du dossier est à la charge de l'organisme d'affectation. Outre les pièces demandées pour les candidats civils, il comprendra un FUD par lequel l'intéressé demande à être recruté au titre de l'article 4-3 du décret n° 2008-940 avec l'avis motivé du chef de corps et le relevé des récompenses et sanctions.

- ☐ **La fiche de candidature** (modèle joint), soigneusement remplie, datée et signée au recto et au verso ;
- ☐ **Une description du parcours suivi au sein de l'enseignement supérieur** faisant apparaître les notes obtenues (modèle joint) ;
- ☐ **Une copie ou photocopie des diplômes universitaires détenus** (certifiée conforme par l'organisme chargé de la constitution du dossier) ;
- ☐ **Un certificat d'inscription** en 5e année d'études universitaires ou 3e année d'une grande école pour les candidats non encore titulaires du diplôme exigé ;
- ☐ **Un document attestant du niveau détenu en langue anglaise** (TOEFL, TOEIC, DCL, CML) : conseillé ;
- ☐ **Une photocopie de la carte nationale d'identité, du passeport ou du livret de famille** en cours de validité (certifiée conforme par l'organisme chargé de la constitution du dossier) ;
- ☐ **Une attestation du Bureau du Service National d'appartenance indiquant que ceux-ci sont en règle avec le code du Service National ou un état signalétique et des services (ESS)** pour les candidats qui, au 1er janvier de l'année du concours, ont effectué leur Service National ou sont sous contrat (EVAT, VDAT, OSC, etc ...) ;
- ☐ **Le certificat médico-administratif d'aptitude initiale (imprimé n°620-4*/12)** délivré par un médecin militaire d'active et datant de moins de 1 an à la date de dépôt du dossier comportant l'aptitude ESM/OST ;
- ☐ **Une attestation d'habilitation au confidentiel défense** ou bordereau d'envoi de demande d'habilitation CD ;
- ☐ **Un extrait n° 2 du casier judiciaire** (à charge CIRFA) ;
- ☐ **Un extrait d'acte de naissance ;**
- ☐ **Un curriculum vitae (modèle joint) ;**
- ☐ **Une photo d'identité récente ;**
- ☐ **Une lettre de motivation (modèle joint) ;**
- ☐ **Une attestation du directeur de mémoire (modèle joint)** pour l'année bac+5 sous enveloppe scellée ;
- ☐ **Le dossier SIREC A3 avec une photo d'identité** (candidat civil uniquement) ;
- ☐ **La Fiche de synthèse des appréciations sur le candidat (SIREC)** (candidat civil uniquement) ;

Votre dossier de candidature au recrutement sur titres à bac + 5 à l'École Spéciale Militaire de Saint-Cyr doit être envoyé par le CIRFA, le **24 FÉVRIER 2012 AU PLUS TARD**, date de clôture des inscriptions, à l'adresse suivante :

DRHAT/SDR/BR/Section officiers
Fort Neuf de Vincennes, cours des Maréchaux, case n°135
75614 PARIS CEDEX 12

Проведення вправ у містах Сент-Сір

REPORT DOCUMENTATION PAGE			
1. AGENCY USE ONLY (leave blank)		2. REPORT DATE April 1996	3. REPORT TYPE & DATE COVERED DoD Instruction 1015.10, 11/3/95
4. TITLE & SUBTITLE Programs for Military Morale, Welfare, and Recreation (MWR)		5. FUNDING NUMBERS	
6. AUTHOR(S) F. Kennedy			
7. PERFORMING ORGANIZATION NAME(S) & ADDRESS(ES) Assistant Secretary of Defense for Force Management Policy Washington, DC 20301		8. PERFORMING ORGANIZATION REPORT NUMBERS	
9. SPONSORING/MONITORING AGENCY NAME(S) & ADDRESS(ES)		10. SPONSORING/MONITORING AGENCY REPORT NUMBERS	
11. SUPPLEMENTARY NOTES			
12a. DISTRIBUTION/AVAILABILITY STATEMENT Unclassified, Release Unlimited.		12b. DISTRIBUTION CODE	
13. ABSTRACT (Maximum 200 Words) This Instruction implements policy, assigns responsibilities, and prescribes procedures under DoD Directive 1015.2 for operating and managing programs for military MWR. It replaces DoD Instruction 1330.18. Civilian Employee MWR programs are addressed in DoD Directive 1015.8.			
14. SUBJECT TERMS DISTRIBUTION STATEMENT R Approved for public release Distribution Unlimited		15. NUMBER OF PAGES 53 Pages	
		16. PRICE CODE	
17. SECURITY CLASSIFICATION OF REPORT Unclassified	18. SECURITY CLASSIFICATION OF THIS PAGE Unclassified	19. SECURITY CLASSIFICATION OF ABSTRACT Unclassified	20. LIMITATION OF ABSTRACT

Nov 3, 95
1015.10 (Enc1 4)

MWR PROGRAMS

A. CATEGORY A - MISSION SUSTAINING PROGRAMS

1. Armed Forces Professional Entertainment Program Overseas
2. Free Admission Motion Pictures
3. Physical Fitness and Aquatic Training
4. Library Programs and Information Services
5. On-Installation Parks and Picnic Areas
6. Basic Social Recreation Activities
7. Shipboard, Company, and/or Unit Level Programs
8. Sports and Athletics (Self-Directed, Unit Level, Intramural)

B. CATEGORY B - BASIC COMMUNITY SUPPORT PROGRAMS

1. Child Care and Youth Programs

- a. Child Development Programs
- b. Youth Activities
- c. Family Child Care
- d. School Age Care
- e. Resource and Referral

2. Community Programs

- a. Cable and/or Community Television (TV)
- b. Recreation Information, Tickets, and Tours Services
- c. Recreational Swimming

3. Outdoor Recreation Programs

- a. Directed Outdoor Programs
- b. Outdoor Recreation Equipment Checkout
- c. Boating without Resale or Private Berthing
- d. Camping (Primitive and/or Tents)
- e. Riding Stables, Government-owned or -leased

4. Individual Recreation Skill Programs

- a. Amateur Radio
- b. Performing Arts (Music, Drama, and Theater)
- c. Arts and Crafts Skill Development
- d. Automotive Crafts Skill Development
- e. Bowling (12 Lanes Or Less)
- f. Other

5. Sports Programs (Above Intramural Level)

C. CATEGORY C - REVENUE GENERATING PROGRAMS

1. Hospitality and Lodging

a. Joint Service Facilities and/or Armed Forces Recreation Centers

b. Food, Beverage, and Entertainment Programs

(1) Membership Club Program

(2) Non-membership Program

(3) Snackbars Incidental to Operation of Other Programs

c. Unofficial Lodging Program

(1) Recreational Lodging (Cabins, Cottages, Trailers, Trailer and/or
Recreational Vehicle (RV) Parks with Hook-Ups)

(2) PCS Lodging Facilities

2. Other Special Interest Programs

a. Flying Program

b. Parachute and Sky Diving Program

c. Rod and Gun Program

d. Scuba and Diving Program

e. Horseback Riding

f. Video Program

g. Other

3. Other Revenue-Generating Programs

a. Resale

b. Amusement and Recreation Machines and/or Gaming

c. Bowling (Over 12 Lanes)

d. Golf

e. Boating (With Resale or Private Boat Berthing)

f. Equipment Rental

g. Unofficial Commercial Travel Services

h. Other

Nov 3, 95
1015.10 (Enc1 4)

MWR PROGRAM DESCRIPTIONS

A. CATEGORY A - MISSION SUSTAINING PROGRAMS. Programs within this category promote the physical and mental well-being of the military member, a requirement that supports accomplishment of the basic military mission.

1. ARMED FORCES PROFESSIONAL ENTERTAINMENT PROGRAM OVERSEAS. Acquisition and support of professional entertainment provided free to Armed Forces personnel overseas.

2. FREE ADMISSION MOTION PICTURES. Free motion picture entertainment provided to shipboard, isolated, or deployed military personnel and other civilians.

3. PHYSICAL FITNESS AND AQUATIC TRAINING. Programs that develop the cardiovascular fitness, strength conditioning, and flexibility of military personnel. Includes swimming programs associated with Service member training. (It does not include those recreational swimming programs in Category B or associated with Category C membership club programs.)

4. LIBRARIES PROGRAMS AND INFORMATION SERVICES. Programs that provide the DoD community with current, retrospective, and authoritative multi-media materials (e.g., books, magazines, newspapers, microforms, tapes, electronic data bases, etc.) in all subject fields. Literary, musical, artistic, and basic reference for recreation and personal education. Generally, does not include those libraries whose primary purpose is to provide technical reference and information related to training centers, military occupational specialty education, or DoD reference facilities.

5. ON-INSTALLATION PARKS AND PICNIC AREAS. Provide on-installation picnic areas, barbecues, pavilions, game fields, fitness trails, nature centers, playgrounds, etc. for self-directed use.

6. BASIC SOCIAL RECREATION PROGRAM. Provide self-directed individual and self-directed and/or directed group activities that promote stress relief, such as video games, entertainment videos, board games, social events, etc.

7. SHIPBOARD, COMPANY, AND/OR UNIT LEVEL PROGRAMS. Support and activities that maintain mission readiness, improve unit teamwork, and create esprit de corps.

8. SPORTS AND ATHLETICS (SELF-DIRECTED AND/OR UNIT LEVEL AND/OR INTRAMURAL) PROGRAMS AND ACTIVITIES. Support for individuals and teams, to enhance individual fitness, and unit teamwork and readiness.

B. CATEGORY B - BASIC COMMUNITY SUPPORT PROGRAMS. These programs satisfy the basic physiological and psychological needs of Service members and families, providing, to

the extent possible, the community support systems that make DoD installations temporary home towns for a mobile military population.

1. CHILD CARE AND YOUTH PROGRAMS. Programs associated with the care and development of children of Military Service members and civilians whose primary place of duty or employment is a DoD installation.

a. CHILD DEVELOPMENT PROGRAM. Child care services for children, aged birth through 12 years, of DoD personnel provided in child development facilities, to include contract operations, family child care home, and alternative locations. Care may be provided on a full-day, part-day, or hourly basis. Care is designated to protect the health and safety of children and to promote their physical, social, emotional, and cognitive development and to enhance children's readiness for later school experiences.

b. YOUTH ACTIVITIES. A full range of community-based educational, social, cultural, recreational, and physical activities that promote the healthy development and transition to adulthood. The Youth Center serves as the "hub" for most activities.

c. FAMILY CHILD CARE. Home-based child care services that are provided for members of the Armed Forces and DoD civilian personnel by an individual who is certified by the Secretary of the Military Department concerned or Defense Agency Director and/or Commander concerned to provide those services, and provides those services for 10 hours or more per week on a regular basis for compensation. Also referred to as Family Home Day Care, Family Home Care, and Family Day Care.

d. SCHOOL AGE CARE. Either facility-based or FCC-based care for children ages 6-12, or attending kindergarten, who require supervision before and after school, during duty hours, school holidays, and during school closures.

e. RESOURCE REFERRAL. A service that provides information about child care services on and off the installation to meet patrons' child care needs and maximize use of available sources of child care.

2. COMMUNITY PROGRAMS. Those programs that are provided for the general enjoyment of the installation community.

a. CABLE AND/OR COMMUNITY TV. Cable and/or Community TV provided within an installation for the general welfare of authorized MWR patrons.

b. RECREATION INFORMATION, TICKETS, AND TOURS SERVICES. Typical services include information brochures and counseling concerning local and regional attractions; local or regional group tours, etc.; tickets to local movie theaters, concerts, plays, sports events, museums, etc.; admission to regional or national theme parks; and provisions for central registration and advance sales for most MWR facilities, services, and programs on the installation.

Nov 3, 95
1015.10 (Encl 4)

c. RECREATIONAL SWIMMING. Swimming programs in a recreational environment. (Does not include those swimming programs associated with Category C membership club programs.)

3. OUTDOOR RECREATION

a. DIRECTED OUTDOOR RECREATION. Programs that provide instruction and structured outdoor recreational activities (archery, hunting, fishing, rappelling, hiking, backpacking, bicycling, mountain biking, boating, canoeing, camping jamborees, water and snow skiing, etc.)

b. OUTDOOR RECREATION EQUIPMENT CHECKOUT. Supports self-directed and directed participation in outdoor programs. Equipment is purchased with APFs and NAFs for the purpose of being checked out to participants in MWR programs. Fees may be charged to recover all or part of any NAF costs associated with providing this service. Checkout includes tents, coolers, sleeping bags, stoves, skis, canoes, boats, bicycles, and other equipment that support the program. Sale of incidental items such as lantern fuel, mantels, and similar accouterments is authorized.

c. BOATING WITHOUT RESALE OR PRIVATE BOAT BERTHING. Program may include operation of a marina without resale or private boat berthing. Boats and equipment are MWR-owned and -operated. The operation of a snack bar, restaurant, or resale outlet is authorized only as a Category C program.

d. CAMPING (PRIMITIVE AND/OR TENTS). Small campgrounds operated to provide camping as the primary recreation activity or to support participation in adjacent outdoor recreation activities. The operation of a snack bar, restaurant, or resale outlet is authorized only as a Category C program.

e. RIDING STABLES, GOVERNMENT-OWNED OR -LEASED. Government-owned or -leased horses used for recreational riding.

4. INDIVIDUAL RECREATION SKILL PROGRAMS

a. AMATEUR RADIO. Long distance two-way radio operation associated with the Military Affiliated Radio System.

b. PERFORMING ARTS (MUSIC, DRAMA, AND THEATER). Programs that provide for participation in or attendance at the following events: theater centers, dinner theaters, music centers, performing arts centers, pageants, special entertainment events, and community activities.

c. ARTS AND CRAFTS SKILL DEVELOPMENT. Programs that emphasize learning by "doing" through formal and informal instruction in fine arts, crafts, and industrial and vocational arts.

d. AUTOMOTIVE CRAFTS SKILL DEVELOPMENT. Automotive and electro-mechanical skill development programs that promote learning by "doing" through formal and informal instruction.

e. BOWLING (12 LANES OR LESS). Bowling programs at centers having 12 lanes or less, offering services such as bowling resale, food and beverage, bowling instruction, open play bowling and league bowling.

f. OTHER. Other general recreation skill programs to include classes, lessons, seminars, etc.

5. SPORTS PROGRAMS (ABOVE INTRAMURAL LEVEL). Competition by individuals or teams representing the installation or higher level. Inter-Service sport competition events sanctioned by the Armed Forces Sports Council as well as participation in national and international sporting events such as the Pan American Games, Conseil International du Sport Militaire, and the Olympics. (See DoD Directive 1330.4, reference (v).)

C. CATEGORY C - REVENUE-GENERATING PROGRAMS. These programs are highly desirable as a means of providing recreational activity, with the attendant morale benefit.

1. HOSPITALITY AND LODGING

a. JOINT SERVICE FACILITIES AND ARMED FORCES RECREATION CENTERS. Facilities and programs operated by one Service for all Component use for the primary purpose of providing rest and recreation activities. Includes Armed Forces Recreation Centers, major hotel operations, and recreation sites designed for use by all Armed Forces personnel.

b. FOOD, BEVERAGE, AND ENTERTAINMENT PROGRAMS

(1) MEMBERSHIP CLUB PROGRAMS. May include dining, beverage, catering, social events, entertainment, and other services normally associated with a membership organization, as well as hospitality support for official functions.

(2) NON-MEMBERSHIP PROGRAMS. Open to all Category C patrons. No membership or dues requirement. May include dining, beverage, catering, entertainment, social events, and other services associated with a restaurant and entertainment center, as well as hospitality support for official functions.

(3) SNACKBARS INCIDENTAL TO OPERATION OF OTHER PROGRAMS. Food and/or limited menu operations providing service in support of other MWR programs.

Nov 3, 95
1015.10 (Enc1 4)

c. UNOFFICIAL LODGING AND PERMANENT CHANGE OF STATION LODGING FACILITY PROGRAM. Facilities built, leased, acquired, maintained, managed, and operated primarily with MWR or exchange service NAFs (or contracted or acquired through NAF contracting process) for patrons who are in a leave or off-duty status. May also be used by individuals and families who are in a PCS or TDY (Temporary Active Duty) status if non-MWR housing facilities or temporary housing is not available.

(1) RECREATIONAL LODGING CABINS, COTTAGES, TRAILERS, TRAILER AND/OR RV PARKS WITH HOOK-UPS. Lodging for recreational use on the installation and at off-installation recreation sites.

(2) PERMANENT CHANGE OF STATION (PCS) LODGING FACILITIES. As determined by the Military Service, MWR programs (to include exchange services) may provide lodging needs for PCS personnel and their families. When these PCS needs are met by MWR operating facilities or the facilities are built and maintained by MWR NAFs, they shall be a part of the single MWR NAFI and shall operate as a Category C Revenue Generating activity. When such facilities are built and maintained or operated by other than the MWR program or exchange service, they shall be a separate fund, designated as a Lodging or Billeting fund, independent of the single MWR fund. These facilities are provided to meet the traveling needs of active duty members and their families who are in a PCS status and normally provide some type of kitchen facilities. Facilities may also be used by individuals who are in a temporary duty (TDY) status and other authorized patrons; however, PCS personnel have priority use. Official travel quarters (TUPH) are the primary source of quarters for TDY personnel and must be used if available.

2. OTHER SPECIAL INTEREST PROGRAMS. (Other than Membership Club Programs Above.) These programs are more highly specialized, appealing to a limited audience, and are supported through user fees.

a. FLYING PROGRAM. Flying (Aero) operations such as rental of aircraft, storing aircraft owned by members, providing flying instruction, and other related services.

b. PARACHUTE AND SKY DIVING PROGRAM. Parachute and Sky Diving programs such as instruction, sponsored jumps, competitions, etc.

c. ROD AND GUN PROGRAM. Programs such as skeet, trap, other shooting programs, instruction, competitions, resale, food and beverage operations, etc.

d. SCUBA AND DIVING PROGRAM. Groups or individuals having an interest in aquatic and scuba type activities, such as instruction, sponsored dives, etc.

e. HORSEBACK RIDING PROGRAM. Provide services such as boarding, organized events, competitions, etc.

f. VIDEO PROGRAM. Provides leisure time opportunities for individuals who have a common interest in video entertainment and technology. Includes video tape and peripheral equipment checkout and rental as well as limited resale services.

g. OTHER. Those programs established for a special interest not otherwise addressed.

3. OTHER REVENUE-GENERATING PROGRAMS. Those MWR programs that provide various entertainment and recreational opportunities for authorized patrons.

a. RESALE PROGRAMS. Resale activities within the restrictions established in subsection D.15. of the main body of this Instruction. Includes audio and/or photo operations overseas, and similar operations.

b. AMUSEMENT AND RECREATION MACHINES AND/OR GAMING. Includes amusement machines, such as video and pinball machines that do not provide a pay-out, and recreation machines, such as slot machines, that provide a pay-out to the player.

c. BOWLING (OVER 12 LANES). Bowling programs at centers having over 12 lanes, offering open play bowling and league bowling, and services such as bowling instruction, bowling resale, food and beverage.

d. GOLF. Offering open play, tournaments, and services such as golf instruction, golf resale, food, and beverage.

e. BOATING ACTIVITIES (WITH RESALE OR PRIVATE BOAT BERTHING). Includes marina operations with private berthing or with resale activities.

f. EQUIPMENT RENTAL. Equipment purchased with NAFs for the purpose of being rented out to customers to support their special interests. Includes rental of equipment such as lawn mowers, roto tillers, chain saws, large boats, and trailers designed for overnight issue. Includes all resale activities and retail outlets that sell specialized outdoor recreation equipment, clothing, gear, and supplies.

g. UNOFFICIAL COMMERCIAL TRAVEL SERVICES. Economical commercial leisure travel services are usually contracted and defined by high dollar volume, special licensing authority or certification, and other requirements not routinely attainable or suitable to Government involvement. Services may be provided from either transportation-managed offices, or from MWR facilities dedicated exclusively to leisure travel products and services; e.g., air, rail and bus tickets, packaged tours, group tours, cruises, travel insurance, etc.; may also include remote or automated services to satisfy requirements of installations that lack sufficient volume to justify a manned office.

h. OTHER. Appropriate programs not identified or included in the revenue generating group of programs.

